

**TÜRKİYE’DEKİ ORTAÖĞRETİM TARİH DERS KİTAPLARINDA
ESKİÇAĞ TARİHİ KONULARININ İNCELENMESİ
(2000’DEN GÜNÜMÜZE)**

Sevgi Kaçmaz

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TARİH EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

TEMMUZ, 2022

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 12 (on iki) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Sevgi
Soyadı : Kaçmaz
Bölümü : Tarih Eğitimi Bilim Dalı
İmza :
Teslim Tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : Türkiye’deki Ortaöğretim Tarih Ders Kitaplarında Eskiçağ Tarihi Konularının İncelenmesi (2000’den Günümüze)
İngilizce Adı : Examination Of Ancient History Subjects In Secondary Education History Textbooks In Turkey (2000 to Present)

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı : Sevgi Kaçmaz

İmza :

JÜRİ ONAY SAYFASI

Sevgi Kaçmaz tarafından hazırlanan “Türkiye’deki Ortaöğretim Tarih Ders Kitaplarındaki Eskiçağ Tarihi Konularının İncelenmesi (2000’den Günümüze)” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Necdet HAYTA

(Tarih Eğitimi, Gazi Üniversitesi)

.....

Başkan: Doç. Dr. Bahattin DEMİRTAŞ

(Tarih, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

.....

Üye: Doç. Dr. Koray TOPTAŞ

(Tarih Eğitimi, Gazi Üniversitesi)

.....

Tez Savunma Tarihi: 21.06.2022

Bu tezin Gazi Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Şaban ÇETİN

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

.....

TEŞEKKÜR

Bu çalışmamda beni yönlendiren tez danışmanım ve değerli hocam Prof. Dr. Necdet Hayta'ya, bu süreçte görüşleri ve yardımlarını esirgemeyen hocalarım Prof. Dr. Bahri Ata ve Prof. Dr. Cemil Cahit Yeşilbursa'ya teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca beni destekleyen ve tez çalışmam süresince karşılıklı fikir alışverişinde bulunduğum arkadaşım Merve Sungur'a teşekkürü borç bilirim.

**TÜRKİYE’DEKİ ORTAÖĞRETİM TARİH DERS KİTAPLARINDA
ESKİÇAĞ TARİHİ KONULARININ İNCELENMESİ
(2000’DEN GÜNÜMÜZE)
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Sevgi Kaçmaz
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLMİLERİ ENSTİTÜSÜ
TEMMUZ, 2022**

ÖZ

Bu araştırmanın amacı 2000, 2002, 2005, 2008, 2010, 2011, 2013, 2014, 2017, 2018, 2019 ve 2021 yıllarındaki ortaöğretim tarih ders kitaplarındaki Eskiçağ Tarihi konularının ele alınış biçimlerinin incelenmesidir. Bu genel amaç doğrultusunda, tarih ders kitaplarındaki Eskiçağ Tarihi konularının yıllara göre dağılımı, bilimsel içeriğin sunumu, ilgili görseller, bilgi hataları, kullanılan kaynaklar ve kazanımların içerik ile etkinliklerle olan uyumu ele alınmaktadır. Araştırmada nitel araştırma tekniklerinden biri olan doküman analizi yöntemi kullanılmaktadır. Dokümanlardan elde edilen verilerin çözümlenmesinde ise içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmada, günümüzde Eskiçağ Tarihi konularına verilen önemin artarak, tarih ders kitaplarında daha önceki yıllara oranla daha fazla yer verildiği görülmektedir. Bununla birlikte Eskiçağ Tarihi konusunda tarih ders kitaplarında kullanılan kaynak ve görsel miktarı ile çeşitliliğinin de artmakta olduğu, önceki yıllarda görülen bilgi hatalarının da kaldırıldığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler : Tarih Ders Kitapları, Eskiçağ Tarihi, Tarih Eğitimi

Sayfa Adedi : 123

Danışman : Prof. Dr. Necdet HAYTA

**EXAMINATION OF ANCIENT HISTORY SUBJECTS IN
SECONDARY EDUCATION HISTORY TEXTBOOKS IN TURKEY
(2000 TO PRESENT)**

(Master Thesis)

Sevgi Kaçmaz

GAZI UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

JULY, 2022

ABSTRACT

The purpose of this research is to examine the ways in which ancient subjects are handled in secondary school history textbooks in 2000, 2002, 2005, 2008, 2010, 2011, 2013, 2014, 2017, 2018, 2019 ve 2021. In line with its general purpose, the distribution of Ancient History topics in history textbooks by years, the presentation of scientific content, related visuals, information errors, the sources used and the compatibility of the achievements with the content and activities are discussed. The document analysis method, which is one of the qualitative research techniques, is used in the research. Content analysis method was used to analyze the data obtained from the documents. In the study, it is seen that the importance given to the subjects of Ancient History has increased and it has been given more place in history textbooks compared to previous years. On the other hand, it has been determined that the amount and diversity of sources and images used in history textbooks on the subjects of Ancient History is increasing, and information errors seen in previous years have been removed.

Key Words : History Textbooks, Ancient History, History Education

Page Number : 123

Supervisor : Prof. Dr. Necdet HAYTA

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZ.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	3
1.3. Araştırmanın Önemi.....	4
1.4. Varsayımlar	5
1.5. Sınırlılıklar.....	5
1.6. Tanım	5
BÖLÜM II	6
KURAMSAL ÇERÇEVE.....	6
2.1. Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları.....	6
2.1.1. Atatürk Dönemi Ortaöğretim Tarih Ders Kitapları (1923 – 1938).....	8
2.1.2. İsmet İnönü Dönemi Ortaöğretim Tarih Ders Kitapları (1938 – 1950)....	9

2.1.3. Demokrat Parti Dönemi Ortaöğretim Tarih Ders Kitapları (1950 - 1960)	11
2.1.4. 1960-1980 Yılları Arasında Ortaöğretim Tarih Ders Kitapları	12
2.1.5. 1980-2000 Yılları Arası Ortaöğretim Tarih Ders Kitapları	15
2.1.6. 2000 Yılından Günümüze Ortaöğretim Tarih Ders Kitapları	19
2.2. İlgili Araştırmalar	23
BÖLÜM III	25
YÖNTEM	25
3.1. Araştırmanın Deseni	25
3.2. Veri Toplama Araçları	26
3.3. Verilerin Analizi	27
BÖLÜM IV	28
BULGULAR VE YORUM	28
4.1. Tarih Ders Kitaplarında Ele Alınan Eskiçağ Tarihi Ünitelerinde Ağırlık Verilen Konular	28
4.1.1. 2000 Tarihli Lise 1. Sınıf Tarih Ders Kitabı	28
4.1.2. 2005 Tarihli Lise 1. Sınıf Tarih Ders Kitabı	30
4.1.3. 2008 Tarihli Lise 1. Sınıf Tarih Ders Kitabı	33
4.1.4. 2017 Tarihli Lise 1. Sınıf Tarih Ders Kitabı	35
4.1.5. 2018 Tarihli Lise 1. Sınıf Tarih Ders Kitabı	38
4.1.6. 2000'den Günümüze Eskiçağ Ünitelerinin 9. Sınıf Ortaöğretim Tarih Ders Kitaplarındaki Dağılımları	40
4.2. Eskiçağ Tarihi Konuları Öğretiminde Tarih Ders Kitaplarındaki Bilimsel İçeriğin Sunumu	41
4.2.1. 2000 Tarihli Ders Kitabındaki Bilimsel İçeriğin Sunumu	41
4.2.2. 2005 Tarihli Ders Kitabındaki Bilimsel İçeriğin Sunumu	42
4.2.3. 2008 Tarihli Ders Kitabındaki Bilimsel İçeriğin Sunumu	43
4.2.4. 2017 Tarihli Ders Kitabındaki Bilimsel İçeriğin Sunumu	45

4.2.5. 2018 Tarihli Ders Kitabındaki Bilimsel İçeriğin Sunumu	46
4.3. Tarih Ders Kitaplarında Eskiçağ Tarihi Konusuyla İlgili Verilen Görseller	49
4.3.1. 2000 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Görseller	49
4.3.2. 2005 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Görseller	51
4.3.3. 2008 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Görseller	53
4.3.4. 2017 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Görseller	55
4.3.5. 2018 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Görseller	56
4.3.6. 2019 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Görseller	57
4.3.7. 2021 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Görseller	58
4.3.8. Tarih Ders Kitaplarındaki Eskiçağ Tarihi Ünitelerinde Yer Alan Görsellerin Yıllara Göre Dağılımı	60
4.4. Tarih Ders Kitaplarındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Yer Alan Bilgi Hataları	61
4.4.1. 2000 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Hatalar	62
4.4.2. 2005 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Hatalar	62
4.4.3. 2008 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Hatalar	63
4.5. Eskiçağ Tarihi Konusuyla İlgili Temel Kaynakların Kullanımında Tarih Ders Kitapları	63
4.5.1. 2000 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Kaynaklar	63
4.5.2. 2005 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Kaynaklar	64
4.5.3. 2008 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Kaynaklar	65
4.5.4. 2017 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Kaynaklar	67
4.5.5. 2018 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Kaynaklar	70
4.5.6. Tarih Ders Kitaplarındaki Eskiçağ Tarihi Ünitelerinde Kullanılan Kaynakların Yıllara Göre Dağılımı	71
4.6. Eskiçağ Tarihi Konusuyla İlgili Öğretim Programlarında Verilen Kazanımların, Ders Kitaplarındaki İçerik ve Etkinliklerle Uyumu	73

4.6.1. 2018 Tarihli Öğretim Programındaki Eskiçağ Tarihi Ünitesiyle İlgili Kazanımların Tarih Ders Kitaplarındaki İçerik ve Etkinliklerle Uyumuna	73
BÖLÜM V.....	79
SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	79
5.1. Sonuç ve Tartışma.....	79
5.2. Öneriler	84
KAYNAKLAR	86
EKLER.....	93
EK 1. 2017 Tarihli Tarih Ders Kitabında Eskiçağ Tarihi Konuları İçinde Oluşturulan “Tartışalım, Araştıralım, Sıra Sizde” Adlı Kutucuklar Örnekleri (s. 48-49)	94
EK 2. 2000 Tarihli Tarih Ders Kitabında Eskiçağ Tarihi Ünitesindeki Görseller Konusunda Bahsedilen Resim (s. 30)	96
EK 3. 2005 ve 2008 Tarihli Ders Kitaplarındaki Haritaların Görsellik Açısından Karşılaştırılması.....	97
EK 4. 2008 Tarihli Ders Kitabında Eskiçağ Tarihi Ünitesindeki Görsellerle İlgili Yer Alan Soru Örnekleri (s. 40-41-43)	98
EK 5. 2017 Tarihli Tarih Ders Kitabındaki Görsellerin Numaralandırılarak İlgili Olduğu Alanla İlişkilendirilmesi Örneği (s. 43)	99
EK 6. 2021 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihi Ünitesinde Yer Alan Resimlerin Hangi Müzeye Ait Olduğunun Gösterilmesi (s. 29)	100
EK 7. Tarih Dersi Öğretim Programının Yapısı (s. 21) (2018).....	101
EK 8. 2018 Tarihli Ders Kitabında Yer Alan 2. ve 3. Ünitelerdeki İçeriğin Kazanımlarla Uyumunun İncelenmesi	102
EK 9. 2018 Tarihli Ders Kitabında Yer Alan 2. ve 3. Ünitelerdeki Etkinliklerin Kazanımlarla Uyumunun İncelenmesi	106

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. 1942 Yılında Lise 1. Sınıflarda Okutulan İlk Çağ Tarihi Ders Kitabı Bölümleri .10	
Tablo 2. Lise Tarih Ders Kitaplarında Eskiçağ Tarihi Konuları (1976)14	
Tablo 3. 1994 Yılına Ait Tarih I Ders Kitabındaki Konuların Dağılımı (Deliorman)17	
Tablo 4. Yapılandırmacı ve Davranışçı Yaklaşımına Göre Hazırlanan Ders Kitaplarındaki Farklar20	
Tablo 5. Tarih Dersi Öğretim Programında 9. Sınıf Üniteleri ve Kazanım Sayıları (2018)74	
Tablo 6. 2. ve 3. Ünitelerdeki Kazanımların İçerikle Uyumu75	
Tablo 7. 2. ve 3. Ünitelerdeki Kazanımların Etkinliklerle Uyumu77	

ŞEKİLLER LİSTESİ

<i>Şekil 1.</i> 2000 tarihli ders kitabında yer alan Eskiçağ Tarihi konularının dağılımı.....	29
<i>Şekil 2.</i> 2005 tarihli ders kitabında yer alan Eskiçağ Tarihi konularının dağılımı.....	32
<i>Şekil 3.</i> 2008 tarihli ders kitabında yer alan Eskiçağ Tarihi konularının dağılımı.....	34
<i>Şekil 4.</i> 2017 tarihli ders kitabında yer alan Eskiçağ Tarihi konularının dağılımı.....	36
<i>Şekil 5.</i> 2018 tarihli ders kitabında yer alan Eskiçağ Tarihi konularının dağılımı.....	39
<i>Şekil 6.</i> 2000’den günümüze Eskiçağ tarihi ünitelerinin tarih ders kitaplarındaki dağılımları	40
<i>Şekil 7.</i> Eskiçağ Tarihi ünitelerinde yer alan görsellerin yıllara göre dağılımı.....	60
<i>Şekil 8.</i> Eskiçağ Tarihi ünitelerinde kullanılan kaynakların yıllara göre dağılımı.....	72

KISALTMALAR LİSTESİ

MEB	MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
TTKB	TALİM VE TERBİYE KURULU BAŞKANLIĞI
DP	DEMOKRAT PARTİ
ABD	AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
STK	SİVİL TOPLUM KURULUŞU

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bu bölümde ele alınan araştırmanın; problem durumu, amacı, önemi, varsayımları, sınırlılıkları ve tanımları üzerinde durulmaktadır.

1.1. Problem Durumu

Tarih ilmi, insanoğlunun zaman ve mekan içerisinde gösterdiği eylemleri ve gelişmeleri ele alarak neden-sonuç bağlamında inceler ve araştırır (Bernheim, 1936, s. 51). Kolektif bir bellek olan tarih, insanlara geçmişte olup bitenler hakkında bir bakış açısı sağlayarak, geniş bir alana yayılmaktadır (Tosh, 2011, s. 3-4).

Konusu itibariyle günümüzden uzun zaman önce meydana gelmiş olayları ele alan Tarih dersi, öğrencilerin günlük yaşam ve deneyimlerinden uzaktır. Her ne kadar geçmişten günümüze tarih dersine kaynak olacak kalıntı ve materyaller olsa da tarih dersi içerik bakımından soyut bir ders olarak tanımlanabilir. Bu özelliği sebebiyle öğrenciler, kendi zaman dilimlerinden çok önce meydana gelen olayları anlamakta zorluk çekmektedirler. Dolayısıyla anlamlandırmada güçlük çeken öğrenciler için tarih dersi sıkıcı, anlaşılmayan ve zor bir ders olarak görülmektedir (Demircioğlu, 2015, s. 5).

Tarihten doğru bir şekilde faydalanılması için, sağlam temellere dayandırılan tarih eğitime ihtiyaç vardır. Türkiye’de tarih eğitime bakıldığında tarih dersinin, ders kitabı ve öğretmen anlatısına bağlı olduğu göze çarpmaktadır (Yeşil, 2010, s. 121-122). Bu nedenle tarih öğretiminde, öğrencilerin konuları anlamasında ve Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından belirlenen hedeflere ulaşmada ders kitapları önemli bir araçtır (Öztürk, 2015, s. 15).

Ders kitapları, öğretim programındaki konuları planlı ve sistematik bir şekilde öğrenciye sunan ve öğrencilerin ulaşması gereken bilgi, beceri ve tutumları gerekli eğitim öğretim yöntemlerini kullanarak açıklayan araçlardır (Altun, 2013, s. 17). Farklı kaynaklardan yararlanılarak hazırlanan ders kitapları öğrencilerin bilgilerini düzenleyerek belleklerini geliştirir. Programa uygun olarak hazırlanan ders kitapları öğrencilere bilginin özünü sunar. Bununla birlikte öğrencilerin bireysel, toplumsal, sosyal ve ideolojik yönlerden de gelişmesine katkı sağlar (Cemaloğlu, 2003, s. 3).

Türkiye’de tarih ders kitaplarıyla ilgili yapılan çalışmalarda genellikle bilgi yoğunluğundan yakınılmaktadır (Hali, 2014, s. 161). Tarih dersi kitapları, bilgi dolu ansiklopediler olmak yerine; toplumun kültürünü, değerlerini ve gelişimini anlatan açık ve etkili yazılı materyaller olmalıdırlar (Karabağ, 2015, s. 40). Tarih ders kitapları, tarih biliminin temel mantığını yansıtmalı ve tarihsel araştırma yöntemine ilişkin gereklilikler hakkında öğrenciye fikir verecek bir biçimde hazırlanmalıdır (Köksal ve Şahin, 2003, s. 55).

Tarih konuları daha kolay anlamdırılması için dönemlere ayrılmıştır. Tarih bilincinin öğrencide oluşabilmesi için tarihin bir bütün olarak görülmesi gerekir. Bu anlamda Eskiçağ Tarihi konuları önemli bir başlangıç basamağıdır (Öztaşkın ve Üngör, 2013, s. 2). Alman eğitim bilimci Johann Friedrich Herbart, öğrencilerin insanlığın geçirdiği aşamaları daha açık bir şekilde görebilmeleri için Eskiçağ Tarihi bilgilerinin önemini vurgulamaktadır (Ata, 2009, s. 1384).

Eskiçağ Tarihi günümüz uygarlığının temellerinin atıldığı bir dönemdir. Öğrencilerin günümüzü daha iyi anlamaları için bu dönemin öğretimi gereklidir. Teknolojik gelişmelerle birlikte arkeolojik çalışmaların gelişmesi doğrultusunda da eskiçağ alanıyla ilgili ortaya çıkan yeni bilgiler alanla ilgili sürekli bir bilgi değişimine neden olmaktadır. Söz konusu değişim ve gelişmelerin ders kitaplarında ele alınarak öğrencilere fark ettirilmesi önem arz etmektedir (Yılmaz, 2010, s. 204).

Bu araştırmada, 2000, 2002, 2005, 2008, 2010, 2011, 2013, 2014, 2017, 2018, 2019 ve 2021 yıllarındaki ortaöğretim 9.sınıf tarih ders kitaplarında yer alan Eskiçağ Tarihi konuları incelenerek, tarihsel süreç içindeki konuların işleniş biçimi ortaya konulmak istenmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Söz konusu araştırmanın amacı, MEB 2000, 2002, 2005, 2008, 2010, 2011, 2013, 2014, 2017, 2018, 2019 ve 2021 yıllarındaki ortaöğretim tarih ders kitaplarında yer alan Eskiçağ Tarihi konularının ele alınış biçimlerinin incelenmesidir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Tarih ders kitaplarında ele alınan Eskiçağ Tarihi konularında hangi konulara ağırlık verilmiştir?
2. Tarih ders kitaplarında, Eskiçağ Tarihi konuları öğretiminde bilimsel içerik nasıl sunulmuştur?
3. Tarih ders kitaplarında, Eskiçağ Tarihi konusu ile ilgili verilen görseller konunun amaç ve içeriğine uygun mudur?
4. Tarih ders kitaplarında, Eskiçağ Tarihi konusu ile ilgili bilgi yanlışlıkları var mıdır?
5. Tarih ders kitaplarında, Eskiçağ Tarihi konuları ile ilgili bilgiler verilirken temel kaynaklardan yararlanılmış mıdır?
6. Tarih ders kitaplarında, Eskiçağ Tarihi konusu ile ilgili verilen kazanımlar içerikle ve etkinliklerle uyumlu mudur?

1.3. Araştırmanın Önemi

Öğretim programı, öğrencilere her disiplin dalında istenilen bilgi, beceri ve tutumları kazanmaları için öğretmenler ve ders kitabı yazarları başta olmak üzere eğitim alanında hizmet veren kişilere yol göstermek maksadıyla hazırlanan uygulama planlarıdır (Demirel ve Turan, 2015, s. 217). Tarih dersi programı, öğrencide kimlik ve tarih bilincinin oluşmasında önemli bir yere sahiptir (Kütükoğlu, 2017, s. 5). Alman eğitimci J. F. Herbart, tarihin düşünce ve ahlak evrimi işlevini göz önünde bulundurarak hazırladığı tarih programında ana konular olarak Eski Yunan ve Roma tarihini ele almaktadır (Ata, 2009, s. 1384). Eskiçağ Tarihi, günümüz uygarlığının bununla birlikte günümüzdeki birçok bilim dalı ve devlet yönetim biçiminin temellerinin atıldığı bir dönemdir. Tarih konuları her ne kadar alanlara bölünmüş olsa da, öğrencilerin tarihi bir bütün biçimde algılamaları için Eskiçağ Tarihi konularının tarih ders kitaplarında etkili bir anlatımla ele alınması önem teşkil etmektedir (Yılmaz, 2010, s. 205). Ayrıca tarihteki birçok önemli uygarlığın Anadolu’da yaşamış olduğu göz önünde bulundurularak, ülkemizin turizm değerlerinin ders kitaplarında yer alması gerekmektedir. Öğrencilere, Anadolu uygarlığı bilincinin eğitim öğretim yoluyla öğretilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması önemli bir konudur (Özbaran, 1994, s. 161).

Bu araştırma 2000, 2002, 2005, 2008, 2010, 2011, 2013, 2014, 2017, 2018, 2019 ve 2021 yıllarındaki ortaöğretim tarih ders kitaplarında Eskiçağ Tarihi’nin ele alınış biçimindeki gelişmeleri göstermesi açısından, alanda yapılacak olan diğer çalışmalara zemin hazırlayabilir. Tarih eğitimi alanında, ortaöğretim ders kitaplarında Eskiçağ Tarihi konularını ele alan çalışmaların sınırlı sayıda olması da söz konusu araştırmanın önemini göstermektedir. Bununla birlikte elde edilen bulgular tarih ders ve programını hazırlayan Talim ve Terbiye Kurulu (TTKB) program geliştirme komisyonunca kullanılabilir.

1.4. Varsayımlar

Bu araştırmada:

1. Çalışma materyali olarak kullanılacak, ortaöğretim tarih ders kitaplarının yeterli olduğu varsayılmaktadır.
2. Araştırmada tercih edilen aracın, araştırmanın amacına ve konusuna uygun olduğu varsayılmaktadır.

1.5. Sınırlılıklar

Bu araştırma:

1. MEB 2000, 2002, 2005, 2008, 2010, 2011, 2013, 2014, 2017, 2018, 2019 ve 2021 tarihli ortaöğretim 9. sınıf tarih ders kitapları ve
2. Ortaöğretim tarih ders kitaplarında yer alan Eskiçağ Tarihi konuları ile sınırlandırılmıştır.

1.6. Tanım

Tarih: Tarihçi ile olguları arasında kesintisiz bir karşılıklı etkileşim süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmeyen bir diyalog (Carr, 2013, s. 82).

Tarih Eğitimi: Geçmişle ilgili bilgi, beceri tutum ve değerlerin öğrencilere kazandırılmasıyla ilgilenen eğitim bilimleri alanı (Demircioğlu, 2015, s.11).

Eskiçağ: Akdeniz kültür çevresinin ve bu çevreye komşu olan bölgelerin yazı ile başlayan en eski devirlerden (M.Ö. 3000-2800) Avrupa ortaçağına kadar olan süreyi içermektedir (İplikçioğlu, 2013, s. 18).

Ders Kitabı: Öğretmenin öğretmek istediklerini daha sistematik bir hâle getirmesine, öğrencinin de öğretmenin anlattıklarını istediği zaman ve yerde tekrar etmesine imkân veren, eğitim-öğretim sürecinde yer alan yazılı öğretim materyalleridir (Akbaba, 2019, s. 6).

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları

Tarihin niçin öğretilmesi gerektiği geçmişten günümüze gelen bir tartışma konusudur. Bununla birlikte tarih öğretimi hakkında değişen ve gelişen zaman içinde farklı fikirler ortaya atılmaktadır. Genel olarak tarih öğretimine verilen görev, geçmişin kültürünü ve bilgisini yeni nesillere aktarmaktır. Günümüzde ise bu düşüncenin yerini geçmişin bilgisini aktarmakla birlikte düşünme becerileri ve problem çözme becerilerinin de öğretilmesi almıştır (Demircioğlu, 2019, s. 67-68). Tarih öğretiminin, eleştirel ve şüpheci öğrenme becerileri kazandırarak, insanlara çağdaş dünyanın problemlerini çözmede yardımcı olduğu belirtilmektedir (Lee'den aktaran, Dinç, 2006, s. 265).

Tarih öğretiminin amaçlarını ele aldığımızda şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Tarihle ilgili temel kavramların öğretilmesi
2. Kültürel aktarım, tarihsel bilgi ve toplumsal değerlerin öğretilmesi
3. Geçmiş ve bugünü anlamak için tarih öğretimi
4. Kimlik gelişimi ve mevcut ideolojik yapının benimsetilmesi için ve

5. Bilimsel düşünme ve deneyim becerisi kazandırmak için tarih öğretimi (Demircioğlu, 2019, s. 68).

Görüldüğü üzere tarih öğretiminde sadece bilgi aktarımı değil, tarihsel düşünme becerilerinin kazandırılması da önem arz etmektedir. Bu becerilerden bir kısmı bir kez öğrenildiği zaman yaşamın farklı dönemlerinde de kullanılabilir (Safran, 1993, s.834).

Tarihsel öğretimin amaçlarından biri olan “geçmiş ve bugünü anlamak” için tarihi bir bütün olarak öğrencilerin zihninde anlamlandırmak gerekmektedir. Bundan dolayı da tarihsel süreç içerisinde kronolojik olarak Eskiçağ Tarihi konuları önemli yer tutar. Kronoloji algısı, öğrencilerin olaylarla dönemleri eşleştirerek o dönemle olay arasındaki ilişkiyi anlamlandırmasına katkıda bulunur (Şimşek, 2019, s. 98).

Tarih öğretiminin amaçlarını gerçekleştirmede ise ders kitaplarının yeri oldukça önemlidir. Çünkü ders kitapları, günümüzde teknoloji ne kadar ilerlese de hala eğitim-öğretim hayatımızda en çok kullanılan öğretim materyallerinden biridir. Öğretim programlarına göre hazırlanan ders kitapları hem öğretmen hem de öğrenci tarafından temel ders kaynağı olarak görülür (Karabağ, 2015, s. 39). Bu nedenle ders kitapları, öğretim programı ile öğrenci arasında köprü vazifesi gördüğünden hazırlanırken birçok faktöre dikkat edilmesi gerekir. Ders kitaplarını etkili hale getirmek için fotoğraf, minyatür, gravür, harita, karikatür, etkinlik, okuma metni, tarih şeritleri gibi birçok materyalin çeşitlendirilmesi ve öğrenme hedeflerine uygun bir şekilde öğrencilere sunulması önemlidir. Kitapların içeriği kadar fiziksel özellikleri de öğrencilerin dikkatini çekmesi ve uzun süre kullanabilmeleri açısından üzerinde durulması gereken bir konudur (Hali, 2014, s. 161). Özetle, Tarih ders kitapları sıralı bilgilerin açıklandığı, öğrencileri ezbere yönlendiren kaynaklar olmak yerine, öğrenciyi aktif hale getiren gerekli bilgi, beceri ve tutumu kazandıran materyaller olmalıdır.

2.1.1. Atatürk Dönemi Ortaöğretim Tarih Ders Kitapları (1923 – 1938)

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte her alanda olduğu gibi eğitim – öğretim alanında da çeşitli yenilikler yapılmıştır. 1924 tarihinde müfredat programlarında değişikliğe gidilerek ilk, orta ve lise ders programları yeniden hazırlandı. Bu nedenle ders kitapları da yenilenen müfredat programlarına uygun bir şekilde düzenlendi (Çapa, 2002, s. 40). Yapılan çalışmalara bakıldığında, lise tarih ders kitaplarında her ne kadar değişim yaşansa da Osmanlı ve özellikle de Meşrutiyet dönemindeki çalışmalardan tamamen kopuk olmadığı görülmektedir (Vatandaş, 2010, s. 49).

1924 tarihindeki programa göre liselerde her sınıfta ikişer saat tarih dersinin verilmesi kararlaştırılmış. Konular dördüncü sınıftan altıncı sınıfa kadar kronolojik bir düzende verilmiştir. Dördüncü sınıftan başlayan İlk Çağ konularının içerisinde eski doğu milletleri (Hititler, Fenikeliler, Mısırlılar, İbraniler) ve medeniyetleri yer almıştır. Yunanlılar ve Romalılar kapsamlı bir şekilde ele alındıktan sonra Avrupa medeniyetleri ve devletlerinden de bahsedilmiştir. Beşinci sınıfta Yeni Çağ’ da Osmanlı ve Avrupa tarihi konuları işlenirken, altıncı sınıf konuları Yakın Çağ çerçevesinde ele alınmaktadır. Görüldüğü üzere tarih öğretimi, 1924 programında genel olarak Avrupa merkezli olarak şekillenmiştir (Çapa, 2002, s. 42).

Ortaokul ve liselerde uygulanan 1924 programında, 1927 tarihinde bazı düzenlemeler yapılsa da asıl değişim 1930’larda Türk Tarih Tezi ile başlamıştır. Afet İnan’ın Fransızca ders kitabında yer alan “Türklerin medeniyet yaratamayan barbar kavimler olduğuna” dair bilgiyi Atatürk’e göstermesi ile bu alanda çalışmalar yapılmasına karar verildi. Böylelikle Türk Tarihi Tetkik Heyeti üyelerinden oluşan komisyon “Türk Tarihinin Ana Hatları” adlı eseri Türk Tarih Tezi çerçevesinde hazırladı. Daha sonra eserin özeti “Türk Tarihinin Ana Hatları Methal Kısmı” adıyla çıkarıldı (Şimşek, 2017, s. 106-107). Bu eserde genel olarak Mısır, Sümer, Elam, Akad ve Hitit gibi uygarlıkların Türkler sayesinde kurulduğu, özellikle Sümerlerin ve Hititlerin kurucularının Türk olması, Anadolu’nun ilkçağlardan itibaren Türk yurdu olduğunu kanıtladığı belirtilmektedir. Bununla birlikte Türklerin batı

medeniyetinin kurucu unsurları olan Yunan ve Roma medeniyetlerinin de asıl kurucusu olduğu gibi bilgiler yer almaktadır (Şimşek, 2017, s. 109). Bu eserde yer alan birçok tez 1931 yılında hazırlanan “Tarih I – IV” ders kitaplarının temelini oluşturmuştur. İlk olarak ortaokullarda okutulan bu kitaplar ağır olduğu gerekçesi ile liselere kaydırıldı (Alaca, 2017, s. 53). Ciltlerin ilki olan Tarih I’de “Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar” adıyla Eskiçağ Tarihi konuları yer alarak didaktik bir üslup benimsenmiştir (Esmen, 2015, s. 61). Prehistorik ve Eskiçağ Tarihi konuları 12 başlık altında şu şekilde yer almıştır: Beşer tarihine giriş, Çin, Anayurtta eski devletler, İskitler, Hint, Kalde, Elam, Asur, Mısır, Anadolu, Fenikeliler, İbraniler, İran, Ege havzası, Eski İtalya ve Etrüskler’dir. Tarih II ders kitabının konusu Orta Çağ iken, Tarih III ders kitabı Yakın ve Yeni Çağ da Osmanlı İmparatorluğu’ndan oluşmuştur. Tarih IV’ün konusunu ise Türkiye Cumhuriyeti oluşturmaktadır (Çapa, 2017, s. 102-103). Türk Tarih Tezi ile bu dönemde medeniyet temelli bir tarih yazımı ve öğretim yaklaşımı benimsenmekle birlikte Türk tarihine verilen önem de artmıştır.

2.1.2. İsmet İnönü Dönemi Ortaöğretim Tarih Ders Kitapları (1938 – 1950)

Cumhuriyetin ilk yıllarında Atatürk önderliğinde başlatılan tarih öğretimi çalışmalarında “Türk Tarihi” üzerinde durulmuştur (Keskin, 2012 s.113). İnönü ya da Milli Şef olarak adlandırılabilen bu dönemin temel özelliği ise eğitim hayatında “Hümanizm” in etkili olmasıdır. Dönemin Milli Eğitim bakanlarından biri olan Hasan Ali Yücel öncülüğünde eğitim alanında hümanizmi yerleştirmek için çeşitli çalışmaların yapılması, tarih öğretim programlarına da yansımıştır (Yıldırım, 2017, s. 137). Bu nedenle öğretim programlarında meydana gelen değişiklik tarih ders kitaplarını da etkiledi.

1938 yılından 1945 yılına kadar Türkiye’de tek kitap uygulaması başlatılarak, ders kitapları devlet tarafından basılmıştır (Boyko, 2011, s. 172). Hasan Ali Yücel başkanlığında 1939 yılında toplanan I. Maarif Şurasında ders kitaplarının yeniden

yazdırılarak tek kitap uygulamasına devam edilmesi kararı alındı (Alaca, 2017, s. 54). 1939 yılında Şemsettin Günaltay tarafından hazırlanan kitabın ilk cildi liselerde okutulmaya başlatıldı (Boykoy, 2011, s. 175). Fakat ömrü kısa oldu. 1942 tarihinde lise tarih ders kitapları yazımı için Arif Müfid Mansel, Cavit Baysun ve Enver Ziya Karal görevlendirilerek dört cilt hazırlandı. Bunlar : İlk Çağ Tarihi, Orta Çağ Tarihi, Yeni ve Yakın Çağlar Tarihi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi kitaplarıdır (Yıldırım, 2017, s. 139). Bu ders kitaplarının daha önceki lise tarihi ders kitaplarından daha öğretici olduğu belirtilmektedir (Koçak, 1998, s. 64). Konumuz itibariyle lise birinci sınıfta okutulan “İlk Çağ Tarihi” adlı kitap üzerinde durmak iyi olacaktır. Kitap 219 sayfadan oluşmaktadır. Bölümlerin başlıkları ise şu şekildedir:

Tablo 1

1942 Yılında Lise 1. Sınıflarda Okutulan İlk Çağ Tarihi Ders Kitabı Bölümleri

Sıra No	Konular	Sayfa	Oran%
1.	Tarih Öncesi ve Tarih Devirleri	7	3,1
2.	Türklerin Anayurdu ve Göçler; Göçlerden Sonra Anayurdun Durumu (İskitler, Hunlar)	10	4,5
3.	Çin	7	3,2
4.	Hint	3	1,4
5.	Mezopotamya (Sümerler, Akad, II. Ur Sülalesi, Babil Kasitler, II. Babil Krallığı, Asur)	19	8,6
6.	Mısır	14	6,3
7.	Anadolu (Anadolu’nun Tarih Öncesi, Hititler, Hurriler ve Mitani Krallığı, Urartu Krallığı, Frigya, Lidya)	20	9,0
8.	Suriye ve Filistin (Fenikeliler, İbraniler)	5	2,3
9.	İran	9	4,1
10.	Ege ve Yunan Tarihi	65	29,4
11.	Roma Tarihi	62	28,1

Kaynak: Turan, R. (2020). Türkiye’de cumhuriyet dönemi lise tarih öğretiminde ilkçağ uygarlıklarının yeri üzerine bir inceleme. *Turkish History Education Journal*, 9(2), 383-406. DOI: 10.17497/tuhed.787057

Bu kitapta, ilk çağda Latin ve Yunan uygarlığına verilen bölümler genişletilmiştir (Boykoy, 2011, s. 175). Önceki dönemde kullanılan ders kitabı ile karşılaştırıldığında İlk Çağ Tarihi kitabı içeriğinde, Türkler ana tema olmaktan çıkarılarak ele alınan dönemde bir unsur olarak yer almıştır. Sümerler, Mısırlılar ve Babiller ilk çağın yüksek medeniyetleri olarak gösterilirken, sonradan Hititler, Yunanlılar, Romalılar ve Persler de yüksek medeniyetler içerisinde vurgulanmıştır (Yıldırım, 2017, s. 146). Genel olarak hümanistik dönemde tarih ders kitaplarında en çok yerin Roma ve Yunan medeniyetlerine ayrıldığı görülmektedir (Turan, 2020, s. 395).

1943 yılında toplanan II. Milli Eğitim Şurası'nda lise tarih ders kitaplarının, ağır konular içermemesi ve tarih bilgisi verilirken milli meselelerin yanında dünya meselelerini de anlayacak, yurttaş yetiştirilmesine önem verilmesi kararı alınmıştır (Aslaner, 2008, s. 115). Bu dönemde tarih öğretiminde, Türk'ün tarihteki yerini ön plana çıkaran ulusçu anlayışın yerini, Türk tarihini dünya tarihi içerisinde ele alan evrensel bir tarih öğretimi anlayışı almıştır (Şimşek ve Yazıcı, 2013, s. 20).

2.1.3. Demokrat Parti Dönemi Ortaöğretim Tarih Ders Kitapları (1950 - 1960)

Cumhuriyet Halk Partisi'nden 22 Mayıs 1950 seçimleriyle, iktidarı devralan Demokrat Parti (DP) döneminde siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik ve eğitim alanlarında olmak üzere önemli değişikliklere gidilmiştir (Akça Berk, 2017, s. 174). DP döneminde 5 hükümet kurulmakla beraber hepsinin başbakanı Adnan Menderes'tir (Yılmaz, 2006, s. 42). Bu dönemde Türkiye – Amerika Birleşik Devletleri (ABD) yakınlaşması, komünizmin yayılmasını önlemeye ilişkin alınan kararlar ve milliyetçilik ilkesine yapılan vurgu eğitim programlarına da yansımıştır. Kısacası siyasi faktörler beraberinde eğitim hayatını da etkilemiştir. Amerikalı birçok uzman Türkiye'ye davet edilerek, Türk eğitim sisteminde incelemelerde bulunmuştur. Bu doğrultuda Prof. Dr. Roben Rufi ortaokul ve lise programlarının çocuklar için çok ağır olduğunu belirtmekle birlikte öğretmenlerin konuları

yetiştirememeye kaygısı nedeniyle uygulama ve pratik yapamadığını tespit etmiştir. Ayrıca ortaöğretimde ki en büyük eksikliğin kütüphanelerin olmaması olduğunu dile getirmiştir (Kırmıt, 2020, s. 71-72).

1950 - 1960 yılları arasındaki tarih dersi öğretim programındaki konular temelde aynı kalmak üzere şu şekildedir: Tarih I (İlk Çağ) : Tarihin konusu, tarihin bölümlere ayrılması, takvime başlangıç, tarih öncesi devirleri, ırklar ve dil grupları, Türklerin anayurdu ve göçleri, Güney Asya devletleri, Mezopotamya, Anadolu, Mısır, İran, Fenikeliler ve İbraniler, Girit ve Miken medeniyetleri, XII ve VI. Yüzyıllar arasında Yunan tarihi, Hellenizm ve Büyük İskender, Eski İtalya, Etrüskler ve Roma İmparatorluğu'dur. Tarih II (Orta Çağ) konularını ise Avrupa tarihinden Osmanlı'nın kuruluşuna kadar ki dönem oluşturmaktadır (Akça Berk, 2017, s. 181).

6 Haziran 1949 tarihinde kabul edilen, 5429 sayılı kanuna göre 1950 yılından itibaren okutulacak ders kitapları hazırlanmıştır. Kanuna göre ders kitaplarının belirlenmesi, okutulma süreleri, nitelikleri ve satış fiyatları gibi unsurlar Milli Eğitim Bakanlığı'nın yetkisine bırakılmıştır (Kırmıt, 2020, s. 79). Dönemin genel olarak tarih ders kitabı yazarları: Niyazi Akşit, Emin Oktay, Nurettin Ormanlı, Enver Koray, Ekrem İnal, Bedriye Atsız ve Hilmi Oran olarak karşımıza çıkmaktadır (Akça Berk, 2017, s.182). Ancak yazarların ders kitaplarının sadece bu dönemle okutulmakla sınırlı kalmadığı, 1950 öncesi ve 1960 sonrasında da yazdıkları kitapların kullanıldığı görülmektedir. Bu dönemde, İsmet İnönü döneminde başlayan Hümanizm merkezli tarih anlayışından tamamen kopulmasa da geleneksel tarih anlayışına dönülmüş. Türk Tarih Tezi çok sahiplenilmese de reddedilmemiştir (Kırmıt, 2020, s.79).

2.1.4. 1960-1980 Yılları Arasında Ortaöğretim Tarih Ders Kitapları

Demokrat parti iktidarının yönetim uygulamalarının oluşturduğu rahatsızlık sonucunda ülkede öğrenci olayları yaşanmaya başlamış, neticesinde 27 Mayıs 1960 tarihinde ülke

yönetimine el koyulmuştur (Akbaba, 2017, s. 209). 1961 anayasası hazırlatılarak yürürlüğe girmiştir. 1961 anayasasının eğitim-öğretim anlayışının laik, özgürlükçü ve sosyal devlet anlayışına uygun düştüğü ileri sürülmekle beraber, I. Gürsel hükümeti programında Milli Eğitim davası “Baş Dava” olarak nitelendirildi. Hükümet programının ilham kaynağı olarak; Birleşmiş Milletler Anayasası, İnsan Hakları Beyannamesi, hukuk prensipleri, ulusal ruh ve gereksinimlerinden doğmuş olan eski anayasa ve gelenekler gösterilmiştir (Akça, 2007, s. 32). Eğitimde 1961 anayasasına bağlı olarak Türk milliyetçiliği ve Atatürk ilkeleri temel alınmış, din eğitimi ise kişilerin isteğine bırakılmıştır (Akbaba, 2017, s. 210).

1960’lı yıllardan itibaren akademik anlamda hümanist tarih tasarımı batıya yönelen ve Türk tarihini arka planda bırakan tarih anlayışı ciddi bir şekilde eleştirilmeye başlanmış. Söz konusu dönemde Hakkı Dursun Yıldız gibi tarihçiler, Türk tarihinin öğretilmesine ve araştırılmasına Atatürk’ten sonra aynı hassasiyetin gösterilmediğini dile getirmiştir (Şimşek ve Yazıcı, 2013, s. 21). 1970’li yıllardan itibaren ülkede meydana gelen siyasi ve sosyal olaylar hükümet politikalarını etkilemiş bunun yansıması eğitim hayatında da görülmüştür. Hazırlanan tarih dersi programlarında milliyetçi unsurlar ön plana çıkarılmaya başlanmıştır (Akbaba, 2017, s. 212).

Türk tarihini ön plana çıkarmak için, lise tarih programları üzerinde yapılan çalışmalar 1971’den sonra artmıştır. 1974’te toplanan IX. Milli Eğitim Şurası’nda haftalık ders saatleri belirlenirken, tarih dersleri için tek kitaba dönülmesi ve bunun 1976-1977 öğretim yılından başlanarak uygulamaya konulmasına karar verilmiştir (Kirez, 2008, s. 45). TTKB tarafından, 20 Aralık 1974’te 495 sayılı kararla 1976-1977 öğretim yılından itibaren uygulamaya konulmak üzere Lise 9, 10 ve 11. sınıf tarih programı kabul edilmiştir.

31 Mart 1975 – 21 Haziran 1977 tarihleri arasında görev yapan I. Milliyetçi Cephe Hükümeti olarak da adlandırılan IV. Demirel Hükümeti döneminde, müfredat programlarının Türk kültürüne uymayan bölümlerinin değiştirilmesine ve Türk milletinin ilme ve insanlığa yaptığı hizmetlerin öğretilmesine önem verilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca

bu unsurlara dikkat ederken milli bir dil kullanılması gerektiği de vurgulanmıştır. Tarihi olayların temelinde ekonomik faktörlerin değil manevi değerlerin olduğunun belirtilmesi istenmiştir. Bu durum kozmopolit tarih yazımının yerine Türk-İslam Sentezi'nin tarih yazımında etkileyici olması ile ilgilidir (Akbaba, 2017, s. 215). Seçkinlerin batıcılığının eleştirilerek hümanist akıma tepki gösteren tarihçiler, Türk tarihinin Asyalı ve Müslüman özelliklerine dikkat çekerek Türk İslam Sentezi akımını oluşturmuşlardır (Copeaux'dan aktaran Şimşek ve Yazıcı, 2013, s. 21). Türk İslam Sentezi, tarih tezlerinin göze batan aşırılıklarını varsayımlara dönüştürerek sınırlamıştır (Copeaux, 2000, s. 308). Genel olarak bu dönemin önemli tarih kitabı yazarları İbrahim Kafesoğlu, Altan Deliorman, Çağatay Uluçay ve Yılmaz Öztuna'dır (Akbaba, 2017, s. 217). Liselerde 1976 – 1977 öğretim yılından itibaren okutulmaya başlayan Eskiçağ uygarlıkları ile ilgili konuların yer aldığı, Tarih 1 ders kitabındaki konular ise şu şekildedir:

Tablo 2

Lise Tarih Ders Kitaplarında Eskiçağ Tarihi Konuları (1976)

Sıra No	Konular	Sayfa	Oran (%)
1.	Tarihin Önemi, Tarih Öncesi ve Tarih Çağları Başlangıcı	8	3,4
2.	Mısır (Tarih Öncesi, Tarih Devirlerinde Mısır, Mısır Medeniyeti)	6	2,5
3.	Mezopotamya Uygarlıkları	11	4,6
4.	Anadolu (Tarih Öncesi, Hititler, Frigler, Lidler)	9	3,8
5.	İran (Medler, Persler, İran'da Kültür ve Medeniyet)	3	1,3
6.	Adalar Denizi Medeniyeti	18	7,5
7.	Roma	15	6,3
8.	Musevilik ve Hristiyanlık	4	1,7
9.	Türk Tarihi ve Kültürü	164	68,9

Kaynak: Turan, R. (2020). Türkiye'de cumhuriyet dönemi lise tarih öğretiminde ilkçağ uygarlıklarının yeri üzerine bir inceleme. *Turkish History Education Journal*, 9(2), 383-406. DOI: 10.17497/tuhed.787057

1977- 1978 öğretim döneminde Lise 1 ve Lise 2. sınıfta İbrahim Kafesoğlu ve Altan Deliorman tarafından yazılan tarih ders kitapları okutulmuştur (Buldum, 2012, s.29). Mustafa Necdet Uğur'un Milli Eğitim Bakanlığı döneminde ise İbrahim Kafesoğlu ve Altan Deliorman tarafından yazılan tarih ders kitapları ile lise üçüncü sınıflar için Yılmaz Öztuna tarafından yazılan tarih ders kitapları kullanımdan kaldırılmıştır. 1976 - 1977 öğretim yılı öncesinde liselerin birinci, ikinci ve üçüncü sınıflarında kullanılan Emin Oktay ve Niyazi Akşit tarafından yazılan tarih ders kitapları hiçbir değişikliğe uğramadan tekrar kullanılmaya başlanmıştır (Akbaba, 2017, s. 216). 1978'e kadar olan bu dönemde konularda ağırlık verilen bölüm, İslam öncesi dönem ve Orta Çağ'ın Müslüman Türk devletleri olmuştur (Buldum, 2012, s. 31).

2.1.5. 1980-2000 Yılları Arası Ortaöğretim Tarih Ders Kitapları

ABD ve Avrupa ülkelerinde 1980'li yıllarda tarih eğitimi alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Dünya genelinde meydana gelen ekonomik ve askeri güç dengelerinin değişimi gibi faktörler, yeniden milli bilincin uyandırılması gerektiğini göstermiştir. Bundan dolayı, dünya çapında eğitim sistemlerinde reform hareketleri meydana gelmiş. Türkiye'de bu gelişmelerden etkilenmiştir (Çencen, 2017, s. 253).

12 Eylül 1980 tarihinde askeri bir darbe gerçekleştirilerek ülke yönetimine el konuldu. 1983 yılında lise tarih öğretim programları değiştirildi. Türk-İslam Sentezi anlayışı, 12 Eylül askerî darbesi sonrasında da etkisini sürdürerek Milli Eğitim Bakanlığı tarafından sahiplenilmiş ve tarih öğretim programlarını şekillendirmeye devam etmiştir (Şimşek ve Yazıcı, 2013, s. 22). 1983 tarih programı, tarih dersleri hedeflerini Türkçü ve Müslüman bir çizgiye kaydırmaktadır (Taşbaş, 2018, s. 183). 1983 programına göre, lise 1. sınıf üniteleri:

1. Tarihe Giriş
2. Türklerin Anayurdu ve Göçler

3. Asya ve Mısır'da Kurulan İlk Türk Medeniyetler
4. Ege ve Roma Medeniyetleri
5. İslamiyet'ten Önce Kurulan Türk Devletleri
6. İslamiyet'ten Önce Kurulan Türk Kültür ve Medeniyet
7. İslam Tarihi başlıklı yedi üniteden oluşmaktadır (Turan, 2020, s. 396).

“Asya ve Mısır'da Kurulan İlk Türk Medeniyetler” adlı üçüncü ünite Çin, Hint, İskit, Mezopotamya, Mısır, İran, Anadolu uygarlıkları, Fenike ve İbranilere yer verilirken, “Ege ve Roma Medeniyetleri” adlı dördüncü ünite Girit, Miken, Yunan Medeniyetleri ile Büyük İskender, Helenistik Dönem Medeniyeti ve Roma Medeniyeti başlıklı konulara yer verilmiştir (Turan, 2020, s. 397). Beşinci ve yedinci üniteler öğretim programının %50'sini, ikinci ve dördüncü üniteler ise toplam programın %10'unu oluşturmaktadır. Görüldüğü üzere Eskiçağ Tarihi konuları bu dönemde azaltılmıştır. Lise ikinci sınıf öğretim programı da 5 üniteden oluşmakla birlikte “Türklerin İslamiyet'e Girişleri” ile “İlk Türk İslam Devletleri” konularından başlayıp, Osmanlı'nın Kuruluşu'ndan Fatih dönemine kadar ki Osmanlı Devleti konularını içermektedir. Lise üçüncü sınıfta ise yine 5 ünite bulunmakta “XIX. Yüzyıldan I. Dünya Savaşı Sonuna Kadar Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa” ile II. Dünya Savaşı konuları ele alınmaktadır (Çencen, 2017, s. 255). 1980'li yıllardaki önemli lise tarih ders kitabı yazarları olarak, Mükerrrem Kamil Su ve Ahmet Mumcu'nun ön plana çıktığı görülmektedir (Çencen, 2017, s. 260).

1990'lı yıllarda Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin eğitim politikalarına yön veren iki önemli dış dinamik, anti-komünist ve Neo-liberal ekonomi politikalarıdır (Turan, 2017, s. 275). Milli Eğitim Bakanlığı 1991-1992 eğitim öğretim yılında Ders Geçme ve Kredi Sistemi'ne geçerek, lise tarih dersleri; Tarih I ve Tarih II isimleriyle zorunlu ders olarak haftada 2 saat okutulmaya karar verilmiştir. Ayrıca Genel Türk Tarihi, Osmanlı Tarihi, İslam Tarihi ve Bilim Tarihi dersleri seçmeli olarak verilmeye başlanmıştır (Kabapınar, 1998, s. 222). Ders Geçme ve Kredi Sistemi'ne göre hazırlanan ders kitaplarının pedagojik olarak öğrenci düzeyinin üstünde hazırlandığı ve kitapların yazım dilinin oldukça ağır

olduğu belirtilmektedir (Kabapınar, 1998, s. 224). Kredili sistem biçimsel bir değişiklikten ibaret kalarak tarih öğretiminde ve ders kitaplarında bir yenilik oluşturmamıştır (Buldum, 2012, s. 36). 1992 yılında Kırgızistan ve Türkiye’de bağımsız Türk devletleri temsilcilerinin katıldığı bir toplantıda, ortak bir Türk tarihi oluşturmak maksadıyla öngörülen konulardan yararlanılarak 1993 tarihli, tarih öğretim programı hazırlanmıştır. Fakat bu program da kendinden önceki tarih öğretimi programlarının ötesine geçememiştir (Şimşek ve Yazıcı, 2013, s. 23). Oranları sürekli olarak 1990’lı yıllara kadar azaltılan Eskiçağ Tarihi, Avrupa Tarihi ve Dünya Tarihi konularının bölümleri 1993 tarihli öğretim programında da bir hayli azaltılmıştır (Kabapınar’dan aktaran, Şimşek ve Yazıcı, 2013, s. 23). 1994 yılına ait Ders Geçme ve Kredi Sistemi’ne göre hazırlanmış Tarih I ders kitabının konu dağılımı ise şu şekildedir:

Tablo 3

1994 Yılına Ait Tarih I Ders Kitabındaki Konuların Dağılımı

Sıra No	Konular	Sayfa	Oran (%)
1.	Tarih Bilimine Giriş	17	6,4
2.	Eskiçağlarda Türkiye ve Çevresi	24	9,0
3.	Türklerin Tarih Sahnesine Çıkışları ve İlk Türk Devletleri	50	18,9
4.	İslam Tarihi ve Medeniyeti	43	16,2
5.	Türk Dünyası 1	41	15,5
6.	Türk Dünyası 2	33	12,5
7.	Türkiye Tarihi	57	21,5

Kaynak: Turan, R. (2020). Türkiye’de cumhuriyet dönemi lise tarih öğretiminde ilkçağ uygarlıklarının yeri üzerine bir inceleme. *Turkish History Education Journal*, 9(2), 383-406. DOI: 10.17497/tuhed.787057

Tablo 3’te görüldüğü üzere Eskiçağ Tarihi konuları, 265 sayfalık Tarih I ders kitabında sadece %9’luk bir oranı kapsamaktadır. 1990’lı yılların siyasi ve sosyal politikaları göz

önüne alındığında, bu ders kitabındaki Türk Tarihi konularında görülen artışın doğal olduğu söylenebilir.

UNESCO tarafından tarih ders kitaplarının revizyonu için birçok çalışma yapılmıştır. Bilhassa 2. Dünya Savaş'ından sonra UNESCO ile Avrupa Konseyi öncülüğünde yürütülen çalışmalarla ders kitaplarından düşmanlık izlerinin silinerek, barışçı bir tarih anlatımı hedeflenmiştir (Safran ve Aktaş, 2012, s. 251). Buna göre tarih ders kitapları hem kişiliğin tam gelişimi sağlayarak insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı öğretmeli hem de uluslar, ırklar veya dinsel gruplar arasındaki anlayışı, dostluğu ve hoşgörüyü destekleyerek barışı koruma çabalarını desteklemelidir (Koullapis, 1998, s. 283). Barışçı tarih anlayışı, devlet tarafından desteklense de 1995 yılında yerli ve yabancı tarihçilerin katıldığı Tarih Vakfı ile Boğaziçi Üniversitesi tarafından düzenlenen 2. Uluslararası Tarih Kongresi'ne kadar Türkiye gündeminden düşmüştür. 1995'te düzenlenen toplantı da ise ders kitapları ve tarih yazımındaki “öteki” kavramı tartışılarak, tarih eğitiminde bu durumun yol açtığı sorunlara değinilmiştir (Şimşek ve Alaslan, 2014, s. 9). 1951 yılında Braunschweig Üniversitesi tarihçilerinden George Eckert tarafından kurulan “Ders Kitabı Gelişimi Kurumu” onun ölümüyle “George Eckert Uluslararası Ders Kitabı Araştırmaları Enstitüsü” adını alarak tarih, coğrafya ve yurttaşlık ders kitaplarındaki uluslararası çatışmaları barışçı yollarla çözmek için faaliyet göstermiştir (Koçoğlu, 2014, s. 23). İstanbul'da 1998 yılında “George Eckert Uluslararası Ders Kitabı Araştırmaları Enstitüsü” ile birlikte toplantı düzenlenmiş ve bu toplantıda Alman ve Fransız tarih ders kitaplarının düzeltilme çalışmalarında bulunmuş kişiler süreci ele alan sunumlar yapmışlardır (Turan, 2017, s. 278).

Özetle bu süreçte sivil toplum kuruluşlarının (STK) ve bazı akademisyenlerin öncü çalışmalarıyla Türkiye'deki tarih eğitimi hem disiplinize edilmiş hem de zenginleştirilmiştir. Bilhassa STK Tarih Vakfı öncülüğünde 1990'lı ve 2000'li yıllarda tarih eğitime odaklı yapılan çalışmalar önem arz etmektedir (Şimşek ve Yazıcı, 2013, s. 24). UNESCO başta olmak üzere tarih yazımında barışçı bir anlatım kullanılması

konusundaki yapılan çalışmalar, Türkiye’de 1990’lı yıllarda gündeme gelmiş ve tarih ders kitaplarının anlatımı bu doğrultuda düzeltilmeye başlanmıştır. Ayrıca bu dönemde ön plana çıkan tarih ders kitabı yazarları Veli Şirin ve Kemal Kara’dır (Turan, 2017, s. 281).

2.1.6. 2000 Yılından Günümüze Ortaöğretim Tarih Ders Kitapları

Türkiye’de 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan genel seçimle Adalet ve Kalkınma Partisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde tek başına hükümet oluşturabilecek çoğunluğa ulaşmıştı. 2002 seçimlerinin ardından kurulan 58. Hükümet programında “Yaşanılan sıkıntıların çoğunun kaynağı ve çözümünün eğitimde olduğunun” belirtilmesi, 59. Hükümet programında ise “eğitim alanında köklü reform hareketine girişileceğinin” ilan edilmesi değişim yaşanacak alanlardan birinin de eğitim olacağını göstermektedir (Yazıcı, 2017, s. 369). Bununla birlikte 1990’lı yılların ortalarında ivme kazanan Avrupa Birliği’ne uyum süreci hayatın her alanında olduğu gibi tarih ders kitaplarını da etkilemiştir. Özellikle 2005 yılı ve sonrasında eğitim öğretim hayatında önemli adımlar atılmıştır (Buldum, 2012, s. 42).

2005 yılında ilköğretimde, 2007 yılında ise ortaöğretimde uygulanmaya başlanan değişim süreci kaynağını, pozitivist felsefeden alan davranışçı yaklaşım yerine postmodern ilkelere dayanan yapılandırmacı yaklaşımdan temel almıştır (Şimşek ve Yazıcı, 2013, s. 27). Davranışçı yaklaşımda bilgi ders kitapları ile öğretmen tarafından aktarılırken, yapılandırmacı yaklaşımda öğrencilerin aktif bir şekilde bilgiyi kendilerinin oluşturması, yorumlaması ve geliştirmesi gerekmektedir (Yelken, 2019, s. 52). Artık yeni programlarda özellikle “beceri” kavramı vurgulanmaktadır. Bundan kasıt öğrencilere tarihsel düşünme becerilerinin aktarılması, birincil ve ikincil kaynaklarla çalışma, eleştirel düşünme, tarihsel empati ve sorgulama gibi becerilerin geliştirilmesinin hedeflenmesidir (Dilek, 2019, s. 163). 2007 yılında hazırlanan ve 2008 yılında yürürlüğe giren tarih öğretim programlarının yapılandırmacı yaklaşıma uygun bir biçimde hazırlanmış olduğu görülmektedir. Bu

nedenle önceki ders kitaplarının davranışçı yaklaşıma göre hazırlandığı düşünülürse, yapılandırmacı yaklaşıma göre hazırlanmış yeni ders kitapları ile arasında birçok fark olacağı aşikardır (Karabağ, 2015, s. 57). Yapılandırmacı yaklaşımla ele alınan ders kitaplarında konu alanının yöntemi ve temel kavramları ön plana çıkmaktadır. Yapılandırmacı ve davranışçı yaklaşıma göre hazırlanmış ders kitapları arasındaki farklar ise özetle şu şekildedir:

Tablo 4

Yapılandırmacı ve Davranışçı Yaklaşıma Göre Hazırlanan Ders Kitaplarındaki Farklar

Yapılandırmacı Y. Göre Hazırlanan Ders Kitapları	Davranışçı Y. Göre Hazırlanan Ders Kitapları
1. Ders kitabı bilgi, beceri ve tutum kazanımını hedefler.	1. Ders kitabında bilgi egemendir.
2. Öğrenmede anlama ve kavramlandırma amaçlanır.	2. Öğrenmede ezber hakimdir.
3. Çoklu bakış açılarına yer verilir.	3. Tekil doğrular ve tanımlar vardır.
4. Görsel öğeler değerlendirme ve yorum sürecinde kullanılan kaynaklardır.	4. Görsel öğeler genellikle dekoratif ya da metni açıklama amacıyla kullanılır.
5. Ölçme sürecinde alana ilişkin bilgi ve becerilerin ölçülmesi hedeflenir.	5. Ölçme ve değerlendirme sürecinde öğrencinin bilgi düzeyinin ölçülmesi hedeflenir.

Kaynak: Karabağ, G. (2015). Tarih öğretiminde öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı. İ. H. Demircioğlu & İ. Turan (Eds.), *Tarih eğitimi ve ders kitabı kullanımı* (s. 39-74). Ankara: Pegem.

Tablo 4’te görüldüğü gibi öğretim programlarının oluşturulmasında meydana gelen kuramsal değişimler ders kitaplarını da etkilemiştir. Ayrıca 2007 tarih programının getirmiş olduğu yapısal değişikliklerden birisi de 1993 programı ile okutulmaya karar verilen, Genel Türk Tarihi, İslam Tarihi ve Osmanlı Tarihi gibi derslerin kaldırılması bununla birlikte; Tarih 9 – Tarih 10 ile 11. sınıfta görülen “T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük” derslerinin yanı sıra 12. sınıfta “Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi” dersinin 2008 yılından itibaren programa eklenmesidir (Şimşek ve Yazıcı, 2013, s. 27). İçerikleri kronolojik olarak düzenlenen Tarih 9 ve Tarih 10 ders kitapları İlk Uygarlıklardan 20. yüzyıla kadar

uzanan geniş bir zaman aralığını konu edinmiştir. Tarih 11 dersi ise tamamen “Türk Tarihi” odaklı ele alınarak, konular kronolojiden bağımsız bir şekilde Türklerin devlet, toplum yapısı, eğitim, hukuk, ekonomi ve sanat başlıklarındaki faaliyetleriyle ele alınmıştır (Yazıcı, 2017, s. 371). 2007 programına göre hazırlanan 2008 tarihli 9. sınıf tarih ders kitabında ki 2. üniteye yer alan Eskiçağ Tarihi konuları ise şu şekildedir:

1. Konu: Tarihi Çağlara Giriş (Tarih Öncesi Çağlar, Tarih Çağları)
2. Konu: İlk Çağ Uygarlıkları
 1. Kültür ve Uygarlık
 2. Mezopotamya Uygarlığı (Sümer, Akad, Elam, Babil, Asur)
 3. Orta Asya Uygarlığı
 4. Mısır Uygarlığı
 5. İran Uygarlığı
 6. Hint Uygarlığı
 7. Çin Uygarlığı
 8. Doğu Akdeniz Uygarlığı (Fenikeliler, İbraniler)
 9. Anadolu Uygarlığı (Hattiler, Hititler, İyonyalılar, Urartular, Frigyalılar, Lidyalılar)
 10. Ege ve Yunan Uygarlığı (Girit, Miken, Eski Yunan, İskender İmp.)
 11. Roma Uygarlığı’dır (Okur, Genç, Özcan, Yurtbay ve Sever, 2008).

Bu ders kitabındaki İlk Çağ uygarlıklarına ayrılan bölüm önceki ders kitabına oranla artırılsa da 1990’lı yılların başına kadar okutulan tarih ders kitaplarının gerisindedir (Turan, 2020, s. 400). 2007 yılında hazırlanan ve 2011 yılında gerçekleştirilen revizyonla birlikte, her ne kadar bazı tarih öğretimine has sorunları taşısalar da bu tarih öğretim programları önemli bir reform niteliğindedir.

Son yıllarda eğitim sistemindeki problemlerin kaynağı olarak, öğretim programlarının görülmesi her alanda olduğu gibi tarih öğretiminde de yeni tarih öğretim programlarının hazırlanması sonucunu doğurmuştur. Tarih öğretim programlarının yenilenmesi konusunda

yapılan çalışmalar, ilk sonucunu 2016 yılında vererek ilk defa yapılan yeni uygulama ile “taslak ğretim programı” yayınlanmıştır. Bu yeni uygulama ile ğretmen, akademisyen ve sivil toplum kuruluşları gibi paydaşların program geliştirme sürecine dahil edilmesi amaçlanmıştır. Çıkartılan taslak tarih ğretim programı ile ilgili görüşler uzmanlarca değerlendirilerek 2017 yılı içerisinde yeni bir taslak ğretim programı yayınlanmıştır. Ardından ikincil bir değerlendirme yapılarak 9, 10 ve 11. sınıfları kapsayan tarih ğretim programının yanı sıra Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi ile T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi programları aynı yıl içinde yayınlanmıştır (Yazıcı, 2017, s. 373-374).

2017 tarih ğretim programında dikkat çeken ilk değişiklik içeriğin sunumudur. İlan edilen taslak programların tematik olarak düzenlenen içeriğinin eleştirilmesi üzerine 2017 tarih ğretim programı “kronolojik ve tematik” bir yaklaşımla düzenlenmiştir (Yazıcı, 2017, s. 374). Öğrencilerin aktif olarak yer aldığı ğretim sürecinde, tarihi bilgilerin yapılandırılması amaçlanmaktadır. Konuların içeriğini oluşturan ilgili kavramlarla beraber öğretmeyi hedefleyen ğretim programının, bu şekilde daha kalıcı ve anlamlı bir öğrenme sağlayacağı düşünülmektedir (Yıldırım, 2018, s. 1002). Yeni programa göre uygun bir şekilde hazırlanan lise tarih ders kitapları 2018 – 2019 ğretim yılından itibaren okullarda okutulmaya başlanmıştır. 2018 yılında bakanlık yeni bir düzenleme yaparak, 9 ve 10. sınıflarda o zamana kadar okutulan tarih derslerini 2018 – 2019 ğretim yılından itibaren 9., 10. ve 11. sınıflarda haftada ikişer saat olmak üzere 3 yıla çıkarmıştır. Bu uygulama 9. sınıfta görülen Eskiçağ Tarihi konularının program içerisindeki yerini değiştirmemiştir (Turan, 2020, s. 400). 2000 yıllarındaki lise tarih ders kitapları, bulgular bölümü içerisinde ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. 1923 yılından günümüze kadar ki ortaöğretim tarih ders kitaplarında meydana gelen değişiklikler özetle bu şekilde olmakla beraber, özellikle Eskiçağ Tarihi konularına farklı dönemlerde ne kadar yer verildiğini görmemiz açısından bu bölüm önemlidir.

2.2. İlgili Araştırmalar

Yapılan araştırmalar, Eskiçağ Tarihi'nin lise tarih ders kitaplarında öğretimi konusunda çok fazla çalışma olmadığını göstermektedir. Bu alandaki çalışmaların genellikle sosyal bilgiler eğitimi alanında yaygın olduğunu bununla birlikte tarih eğitimi alanında ise pek fazla ele alınmadığı görülmektedir. Bu bölümde Eskiçağ Tarihi konusunda tarih dersi kitapları ve sosyal bilgiler dersi kitapları hakkında yapılan çalışmalar ele alınmaktadır.

Yılmaz (2010) çalışmasında, tarih öğretmenlerinin Eskiçağ ve Eski Türk tarihi öğretiminde karşılaştıkları sorunları ele almıştır. Yapılan araştırmada tarama yöntemi kullanılarak ortaöğretim de görev yapan tarih öğretmenlerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Bununla beraber söz konusu çalışmada 1924-2007 tarihleri arasındaki lise tarih dersi müfredatları da incelenmektedir. Elde edilen veriler sonucunda öğretmenler, Eskiçağ ve Eski Türk tarihinin öğretiminin gerekli olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca Tarih 9 kitabındaki 2. ve 3. ünitelerin içeriğinin konularla uyumlu bulunmasına rağmen gereksiz ayrıntıların olduğu belirtilmektedir.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında eskiçağ tarihi konusu ve bilincinin bilimsel içerik bakımından değerlendirilmesi üzerine yapılan makalede Öztaşkın ve Üngör (2013), 2011 ve 2012 tarihlerindeki sosyal bilgiler ders kitaplarını ele almıştır. İncelenen ders kitaplarında konuyla ilgili bilgi yanlışlıkları, yetersizlikler ve eksiklikler tespit edilmiştir.

Taşkın (2016) tarafından yapılan yüksek lisans tez çalışmasında Cumhuriyet dönemi ilkokul tarih/sosyal bilgiler ders kitaplarındaki Eskiçağ tarihinin öğretimi incelenmiştir. Çalışmada 1938, 1943, 1954, 1964, 1969, 1978, 1987, 1996, 2000, 2005, 2007, 2015 tarihlerindeki ders kitapları ele alınmaktadır. Sonuç olarak Cumhuriyet döneminde Türk Tarih Tezi sebebiyle Anadolu'nun Yunan ve Roma uygarlıklarını da kapsayan mirasını tanıtmak sonrasında ise hümanist yaklaşım sebebiyle diğer medeniyetlerin de tanıtımına ağırlık verildiği belirtilmektedir.

Kara (2018) tarafından yapılan yüksek lisans tezinde, 2005-2017 tarihlerindeki sosyal bilgiler ders kitaplarındaki Eskiçağ Tarihi konularının incelenerek, bu tarihlerdeki öğretim programlarının öğretmen görüşlerine dayalı olarak karşılaştırılması yapılmıştır. Bu tez de durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya dahil olan öğretmenler, yeni öğretim programında ki Eskiçağ Tarihi konularının içeriğinin ve kazanımlarının hafifletildiğini belirtilerek, öğrenci düzeyine uygun hale getirildiğini belirtmektedirler.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmada kullanılan desen, çalışma materyali, veri toplama araçları ve veri analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Deseni

Söz konusu araştırmada nitel araştırma tekniklerinden biri olan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma yöntemi olarak tanımlanabilir (Şimşek ve Yıldırım, 2016, s. 41).

Nitel yöntemler, nicel araştırma yöntemlerinden farklı bir bilimsel araştırma yaklaşımı göstermektedirler. Her ikisinin de süreçleri benzer olmasına rağmen, nitel araştırma yöntemleri metin ve imgesel verilere dayanmaktadır. Bununla birlikte veri analizinde özgün ve farklı desenlere sahiptirler (Creswell, 2014, s. 183). Nitel araştırma, beşeri veya sosyal bir probleme bireylerin ya da grupların atfettiği anlamları keşfetme ve anlamaya yönelik bir yaklaşımdır. Araştırma sürecinde; soruların ve işlem basamaklarının

geliştirilmesi, verilerin toplanması, tümevarımsal veri analizi yapılması bununla beraber araştırmacının verilerinin anlamını yorumlama aşamalarını kapsamaktadır (Creswell, 2014, s. 184).

Araştırma da kullanılan doküman analizi yöntemi, tarihçilerin ve arkeologların da kullandıkları önemli çalışma yöntemlerinden birisidir. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin incelenmesini kapsar (Şimşek ve Yıldırım, 2016, s. 189). Hangi dokümanların önemli olduğu ve veri kaynağı olarak kullanılabileceği araştırma problemleri ile yakından ilgilidir. Eğitim alanında yapılacak olan bir çalışmada ders kitapları, program yönergeleri, okul içi ve dışı yazışmalar, öğretmen dosyaları, öğrenci rehberlik kayıt ve dosyaları gibi materyaller kullanılabilir (Şimşek ve Yıldırım, 2016, s. 190).

3.2. Veri Toplama Araçları

Veri çevremizde alenen bulunabilen bir grup bilgi değildir. Bilginin veri olup olmayacağı araştırmacının konuya olan ilgisine ve bakış açısına göre değişir. Verilerin elde edilmesi için araştırmacının onu fark etmesi gerekir (Merriam, 2013, s. 83).

Bu çalışmada, MEB 2000, 2002, 2005, 2008, 2010, 2011, 2013, 2014, 2017, 2018, 2019 ve 2021 yıllarındaki 9. sınıf ortaöğretim tarih ders kitapları ele alınmıştır. Yapılan araştırmanın çalışma materyalini tarih ders kitapları oluşturmaktadır. Nitel araştırmalarda yazılı verilerin incelenmesini ele alan doküman analizi tek başına veri toplama aracı olarak da kullanılabilir (Şimşek ve Yıldırım, 2016, s. 189). Dokümanlara ulaşmadan önce gerçekten bu dokümanlara ihtiyaç olup olmadığının sorgulanması gerekmektedir. Ardından araştırma için yararlı olan dokümanların elde edilmesi için nerelere başvurulacağı araştırılmalıdır. Araştırmanın güvenilirliğini artırmak için kullanılacak olan dokümanların yani çalışma materyallerinin orijinalliği mutlaka kontrol edilmelidir (Metin, 2014, s. 363).

3.3. Verilerin Analizi

Nitel veri analizi, araştırmacının verileri düzenlediği, analiz birimlerine ayırdığı, sentezlediği, biçimleri ortaya çıkardığı, önemli değişkenleri keşfettiği ve hangi bilgileri rapora yansıtacağına karar verdiği bir süreçtir (Bogdan ve Biklen'den aktaran,  zdemir, 2010, s. 328).

Bu araştırmada, dokümanlardan elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmaktadır. Nitel veri analizi türleri arasında sıklıkla kullanılan yöntemlerden biri olan içerik analizi, genellikle yazılı ve görsel verilerin analiz edilmesinde kullanılır ( zdemir, 2010, s. 335). Aslında bütün nitel veri analizleri içerik analizidir (Merriam, 2013, s. 195). Metinlerden kullanım bağlamlarına, tekrarlanabilir ve geçerli çıkarımlar yapmak için kullanılan bir araştırma tekniğidir (Krippendorff'tan aktaran, Berg ve Lune, 2015, s. 384).

İçerik analizinde temel amaç, araştırma için toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Betimsel analiz yönteminde yorumlanan veriler, içerik analizinde daha derin bir incelemeye tabi tutulur. Bunun sonucunda betimsel analiz yönteminde farkedilmeyen kavram ve temalar, içerik analizinde keşfedilebilir. Aslında içerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (şimşek ve Yıldırım, 2016, s. 162).

Araştırmada, alışma materyali olarak kullanılan ortaöğretim tarih ders kitapları; konu dağılımları, içerik, dil anlatım, görsel ögeler ve kazanımlar açısından ele alınmaktadır.

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUM

4.1. Tarih Ders Kitaplarında Ele Alınan Eskiçağ Tarihi Ünitelerinde Ağırlık Verilen Konular

4.1.1. 2000 Tarihli Lise 1. Sınıf Tarih Ders Kitabı

2000 tarihli “Tarih 1” adlı ders kitabında Eskiçağ Tarihi konuları, “Eskiçağlarda Türkiye ve Çevresi” adlı 2. üniteye yer almaktadır. Kitap toplam da 195 sayfa olmakla birlikte Eskiçağ Tarihi konuları 21 – 36 sayfaları arasında, toplam 15 sayfalık bir bölümü oluşturmaktadır. Ünite içindeki konular ise şu şekildedir:

A. Eskiçağlarda Türkiye

1. Türkiye’nin Tarih Öncesi Devirlerini Aydınlatan Merkezler
2. M.Ö. II. binden M.Ö. VI. yüzyıla Kadar Türkiye (Hititler, Frigler, Lidyalılar, İyonlar ve Urartular)
3. M.Ö. II. binden M.Ö. VI. yüzyıla Kadar Türkiye’de Kültür ve Uygarlık
 - a. Devlet Yönetimi
 - b. Din ve İnanış
 - c. Sosyal ve İktisadi Hayat

d. Yazı, Dil ve Edebiyat

e. Bilim ve Sanat

4. M.Ö. VI. yüzyıldan M.S. XI. yüzyıla Kadar Türkiye (Persler, İskender, Roma ve Bizans İmparatorluğu Dönemi)

B. Eskiçağlarda Türkiye'nin Çevresindeki Kültür ve Medeniyetler (Mısır, Mezopotamya, Ege ve Yunanistan, Fenikeliler ve İbraniler)

1. Devlet Yönetimi

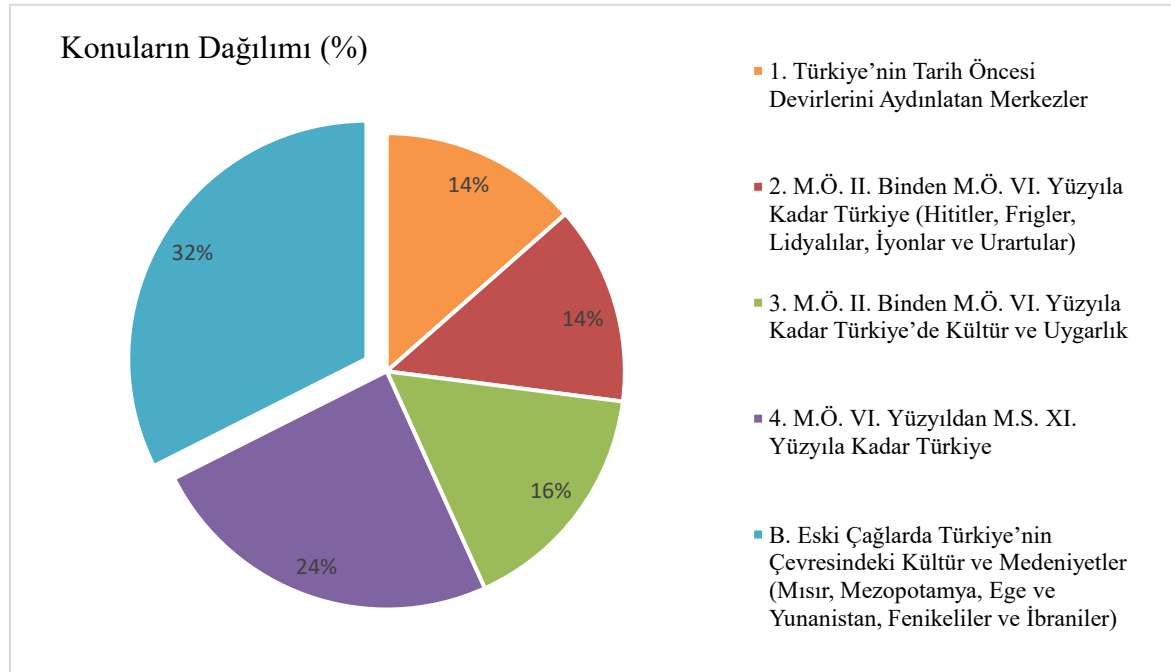
2. Din ve İnanış

3. Sosyal ve İktisadi Hayat

4. Yazı, Dil ve Edebiyat

5. Bilim ve Sanat (Kopruman vd., 2000)

Ders kitabında yer alan Eskiçağ Tarihi konularının ünite içindeki dağılımı ise aşağıda pasta grafiği şeklinde gösterilmektedir.

Şekil 1. 2000 tarihli ders kitabında yer alan Eskiçağ Tarihi konularının dağılımı

Grafikteki ilk dört konu “Eskiçağlarda Türkiye” ana başlığıyla verilen bölüme aittir. Yani Eskiçağ Tarihi konuları içerisinde en fazla yer %58 ile “Eskiçağlarda Türkiye” konusuna ayrılmıştır. Diğer yandan %32’lik oran “Eskiçağlarda Türkiye’nin Çevresindeki Kültür ve Medeniyetler” ana başlığıyla verilen Mısır, Mezopotamya, Ege, Yunan, Fenike ve İbrani konularına ayrılarak Anadolu dışındaki uygarlıklara yer verilmiştir.

Ders kitabının içeriğine bakıldığında Anadolu uygarlıklarından en fazla Hititlerden bahsedilirken Frigler, Lidyalılar, Urartular ve İyonlar bir ya da iki paragraf şeklinde ele alınmıştır. Ayrıca bu uygarlıklar devlet yönetimi, din ve inanış, sosyal ve iktisadi hayat, yazı, dil ve edebiyat, bilim ve sanat konu başlıkları altında tekrar ele alınarak işlenmiştir. Diğer taraftan “Eskiçağlarda Türkiye’nin Çevresindeki Kültür ve Medeniyetler” konusunda Mezopotamya uygarlıklarının her birinden iki ya da üç cümle ile bahsedildiği görülmektedir. Elamlardan ise hiçbir şekilde bahsedilmemekle birlikte Mezopotamya Uygarlıkları ile ilgili verilen haritalarda “Elam” adı yer almaktadır. Mezopotamya uygarlıklarının bazılarında da din ve inanış, sosyal ve iktisadi hayat gibi az önce bahsedilen konu başlıkları altında kısaca tekrar değinilmiştir. Ege ve Yunan uygarlıkları konusunda da Mezopotamya uygarlıklarına benzer bir tutum sergilenmiştir (Koprman vd., 2000).

2002 tarihli ders kitabı ise tamamen 2000 tarihindeki ders kitabı ile aynı olup, konularda ve içerikte hiçbir değişiklik yapılmamıştır (Koprman vd., 2002).

4.1.2. 2005 Tarihli Lise 1. Sınıf Tarih Ders Kitabı

2005 tarihli “Tarih 1” ders kitabındaki Eskiçağ Tarihi konuları 16. – 37. sayfalar arasında yer alarak toplam da 21 sayfalık bir bölümü oluşturmaktadır. 2000 ve 2002 tarihli ders kitabına göre 6 sayfalık bir artış görülmektedir. 2005 tarihli ders kitabında yer alan konu başlıkları, 2000 ve 2002 tarihli ders kitaplarında yer alan konu başlıklarıyla hemen hemen aynı olmakla birlikte içerik tamamen değiştirilmiştir. Bu ders kitabında yer alan konular ise şu şekildedir:

A. Eskiçağlarda Türkiye

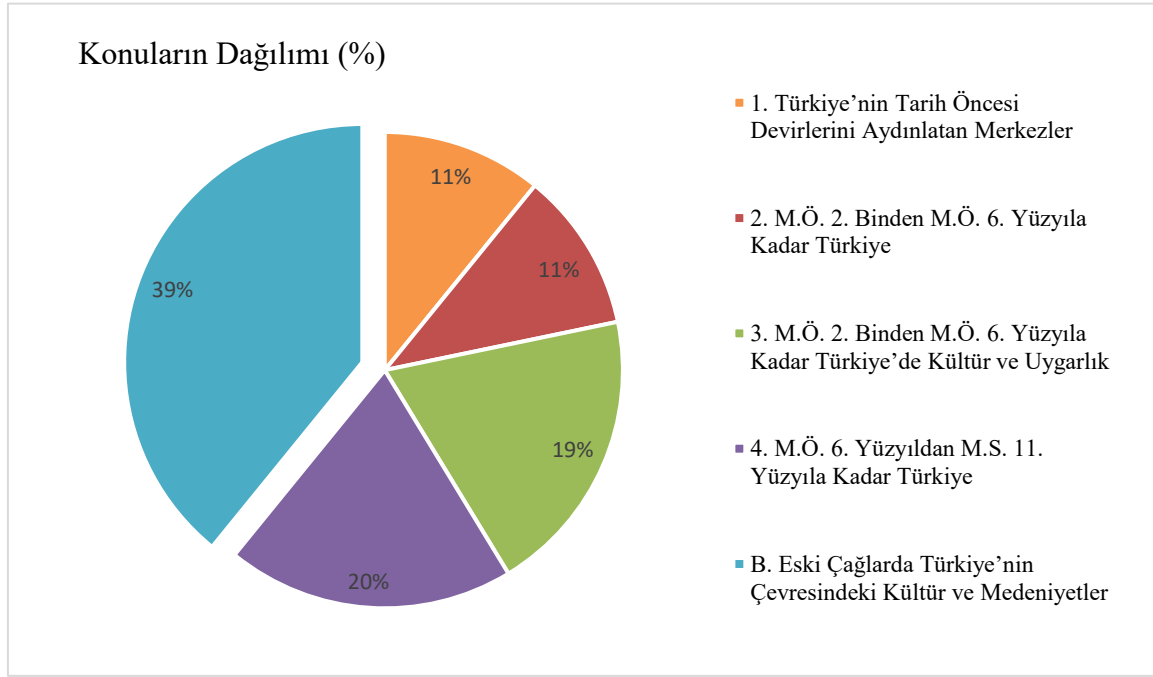
1. Türkiye'nin Tarih Öncesi Devirlerini Aydınlatan Merkezler (Karain ve Beldibi Mağaraları, Çayönü, Catalhöyük, Hacılar, Truva, Alışar ve Alacahöyük)
2. M.Ö. 2. binden M.Ö. 6. yüzyıla Kadar Türkiye (Hititler, Frigler, Lidyalılar, İyonlar ve Urartular)
3. M.Ö. 2. binden M.Ö. 6. yüzyıla Kadar Türkiye'de Kültür ve Uygarlık
 - a. Devlet Yönetimi
 - b. Din ve İnanış
 - c. Sosyal ve İktisadi Hayat
 - d. Yazı, Dil ve Edebiyat
 - e. Bilim ve Sanat
4. M.Ö. 6. yüzyıldan M.S. 11. yüzyıla Kadar Türkiye (Persler, İskender, Roma ve Bizans İmparatorluğu Dönemi)

B. Eskiçağlarda Türkiye'nin Çevresindeki Kültür ve Medeniyetler (Mezopotamya, Mısır ve Diğer Doğu Akdeniz Medeniyetleri)

1. Devlet Yönetimi
2. Din ve İnanış
3. Sosyal ve İktisadi Hayat
4. Yazı, Dil ve Edebiyat
5. Bilim ve Sanat

C. Okuma Metni (Tarihte Anadolu'nun Jeopolitik Durumu) (Yılmaz, 2005)

2005 tarihli ders kitabında yer alan Eskiçağ Tarihi konularının ünite içindeki dağılımı ise aşağıda pasta grafiği şeklinde gösterilmektedir.

Şekil 2. 2005 tarihli ders kitabında yer alan Eskiçağ Tarihi konularının dağılımı

2005 tarihli ders kitabına baktığımızda yine ilk dört konu “Eskiçağlarda Türkiye” ana başlığı adı altında verilmektedir. Bu ders kitabında “Eskiçağlarda Türkiye” konusuna toplamda %61 oranında yer verilirken, “Eskiçağlarda Türkiye’nin Çevresindeki Kültür ve Medeniyetler” konusuna %39’luk bir oran ayrılmıştır. 2000 - 2002 tarihli ders kitaplarına göre 2005 tarihli ders kitabında “Mezopotamya, Mısır ve Doğu Akdeniz Medeniyetleri”ne verilen yerin %7 oranında arttığı görülmektedir.

Ders kitabının içeriği incelendiğinde “Türkiye’nin Tarih Öncesi Devirlerini Aydınlatan Merkezler” konusunda, önemli yerleşim merkezleri tek tek verilerek açıklanmıştır. Bunun yanında 2000 tarihli tarih ders kitabında Paleolitik, Mezolitik ve Neolitik gibi devirler açıklanırken 2005 tarihli tarih ders kitabında bu dönemlere yer verilmemektedir. 2000 ve 2002 tarihlerindeki ders kitaplarında yer almayan Elamlara, 2005 tarihli ders kitabında yer verilerek kısaca açıklanmıştır. “Eskiçağlarda Türkiye’nin Çevresindeki Kültür ve Medeniyetler” konusunda yer alan Mısır medeniyetine 2005 tarihli ders kitabında, 2002 tarihli ders kitabına göre daha ayrıntılı bir şekilde yer verilmektedir. Ayrıca önceki dönemlerde Fenikeliler ve İbraniler tek bir başlık altında açıklanırken, 2005 tarihli ders

kitabında ayrı ayrı başlıklar halinde daha detaylı bir şekilde ele alınmaktadır (Yılmaz, 2005).

4.1.3. 2008 Tarihli Lise 1. Sınıf Tarih Ders Kitabı

2008 tarihli “Tarih 9” ders kitabında Eskiçağ Tarihi konuları 2. ünite “Uygarlığın Doğuşu ve İlk Uygarlıklar” adıyla yer almakla birlikte önceki yıllar ile karşılaştırıldığında (2000, 2002 ve 2005) konu başlıklarının ve içeriğin tamamen değiştirildiği görülmektedir. Ayrıca Eskiçağ Tarihi konuları 40. – 67. sayfalar arasında yer alarak toplamda 27 sayfalık bir bölümü oluşturmuş ve Eskiçağ Tarihi konularına ayrılan bölüm artmıştır. Ders kitabında yer alan konular ise şu şekildedir:

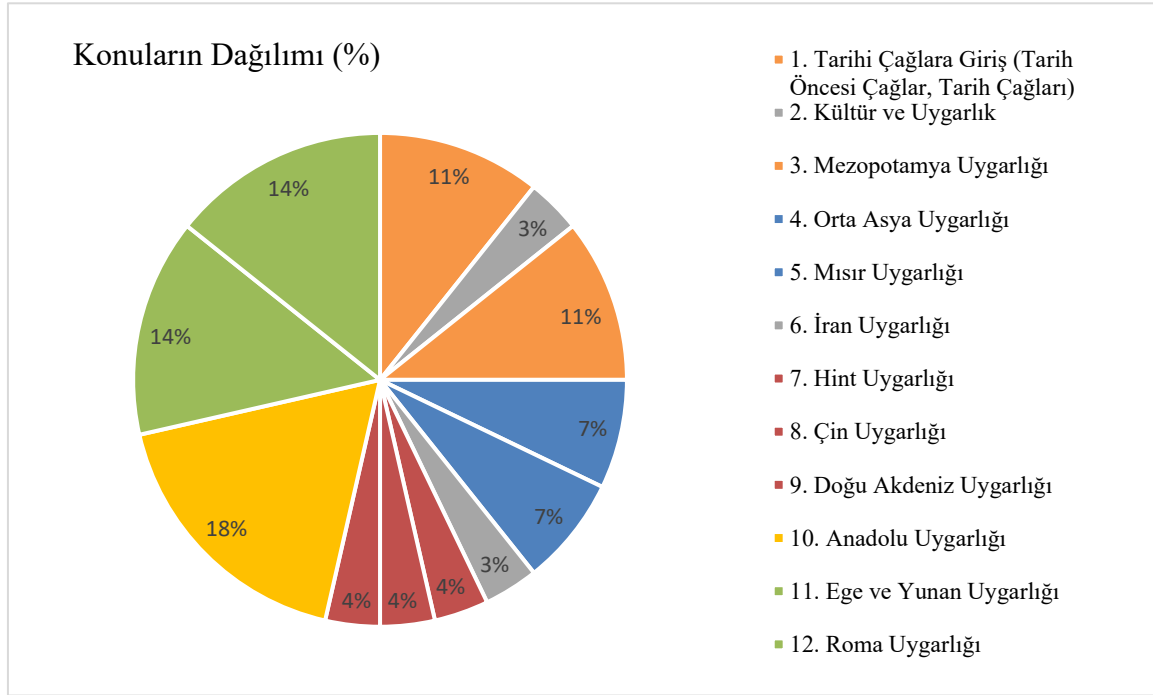
A. Konu: Tarihi Çağlara Giriş

1. Tarih Öncesi Çağlar (Taş Çağı, Maden Çağı)
2. Tarih Çağları

B. Konu: İlk Çağ Uygarlıkları

1. Kültür ve Uygarlık
2. Mezopotamya Uygarlığı (Sümerler, Akadlar, Elamlar, Babiller, Asurlar)
3. Orta Asya Uygarlığı
4. Mısır Uygarlığı
5. İran Uygarlığı
6. Hint Uygarlığı
7. Çin Uygarlığı
8. Doğu Akdeniz Uygarlığı (Fenikeliler, İbraniler)
9. Anadolu Uygarlığı (Hattiler, Hititler, İyonyalılar, Urartular, Frigyalılar, Lidyalılar)
10. Ege ve Yunan Uygarlığı (Girit, Miken, Eski Yunan, İskender İmp.)
11. Roma Uygarlığı (Çağlayan, 2008)

2008 tarihli ders kitabında yer alan Eskiçağ Tarihi konularının ünite içindeki dağılımı ise pasta grafiği şeklinde aşağıda gösterilmektedir.

Şekil 3. 2008 tarihli ders kitabında yer alan Eskiçağ Tarihi konularının dağılımı

Grafikte aynı oranlara sahip konular aynı renkte gösterilmektedir. Görüldüğü gibi Tarihi Çağlara Giriş ve Mezopotamya konularına %11, Kültür ve Uygarlık ile İran uygarlığı konularına %3, Orta Asya ve Mısır uygarlıklarına %7, Hint-Çin-Doğu Akdeniz uygarlıklarına %4, Anadolu uygarlıklarına %18, Ege-Yunan ve Roma uygarlıklarına %14 oranında ünite içerisinde yer verilmiştir. Eskiçağ Tarihi konuları içinde ders kitabında en fazla Anadolu uygarlıkları, en az ise Kültür ve Uygarlık ile İran Uygarlığı konuları ele alınmıştır.

2008 tarihli ders kitabının içeriği incelendiğinde “Tarih Öncesi Çağlar” konusuna yer verilirken, 2005 tarihli tarih ders kitabında “Tarih Öncesi Çağlar” konusuna değinilmemektedir. Anadolu uygarlıkları konusunda “Hattiler”den diğer yıllarda (2000, 2002 ve 2005) bir ya da iki cümle ile bahsedilirken, 2008 tarihli ders kitabında ayrı bir

başlık halinde daha detaylı bir şekilde ele alındığı görülmektedir. İskender imparatorluğu konusu ise 2008 tarihli ders kitabında, 2005’e göre daha yüzeysel bir şekilde ele alınmıştır. 2010 tarihli “Tarih 9” ders kitabındaki Eskiçağ Tarihi konuları ve içerik tamamen 2008 tarihli ders kitabı ile aynıdır (Çağlayan, 2010).

2011 tarihli “Tarih 9” ders kitabındaki Eskiçağ Tarihi konularının ve içeriğinde 2008 ile aynı olduğu görülmektedir (Çağlayan, 2011).

2013 tarihli “Tarih 9” ders kitabındaki Eskiçağ Tarihi konuları önceki yıllar ile (2008, 2010, 2011) aynıdır (Çağlayan, 2013).

Yine 2014 tarihli “Tarih 9” ders kitabında da Eskiçağ Tarihi konularında herhangi bir değişiklik yapılmamıştır (Çağlayan, 2014).

4.1.4. 2017 Tarihli Lise 1. Sınıf Tarih Ders Kitabı

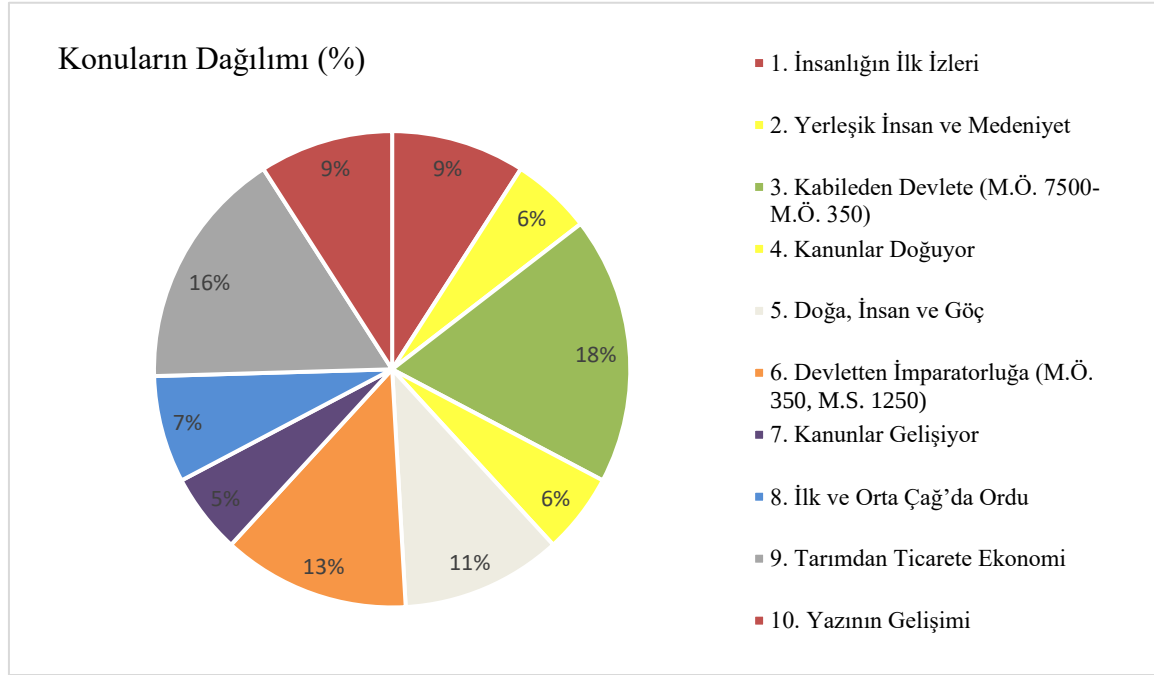
2017 tarihli “Tarih 9” ders kitabında, Eskiçağ Tarihi konuları 2. ünite “Kadim Dünyada İnsan” başlığıyla yer almaktadır. Eskiçağ Tarihi konuları söz konusu ders kitabında 43. ve 98. sayfalar arasında bulunmaktadır. Toplam 210 sayfadan oluşan ders kitabı içerisinde Eskiçağ Tarihi konuları 55 sayfalık bir bölümü oluşturmuştur. Ayrıca ünite içinde yer alan konu başlıkları ve içerik tamamen değiştirilmiştir. 2. ünite içerisinde yer alan konu başlıkları ise şu şekildedir:

1. İnsanlığın İlk İzleri
2. Yerleşik İnsan ve Medeniyet
3. Kabileden Devlete (M.Ö. 7500- M.Ö. 350)
4. Kanunlar Doğuyor
5. Doğa, İnsan ve Göç
6. Devletten İmparatorluğa (M.Ö. 350, M.S. 1250)
7. Kanunlar Gelişiyor
8. İlk ve Orta Çağ’da Ordu

9. Tarımdan Ticarete Ekonomi

10. Yazının Gelişimi (Kapar vd., 2017)

Konular bu şekilde olmakla birlikte ünite içerisindeki dağılımları aşağıda pasta grafiği şeklinde gösterilmektedir.

Şekil 4. 2017 tarihli ders kitabında yer alan Eskiçağ Tarihi konularının dağılımı

Grafikte aynı orana sahip konular aynı renkte gösterilmektedir. İnsanlığın İlk İzleri ve Yazının Gelişimi konularına %9, Yerleşik İnsan ve Medeniyet ile Kanunlar Doğuyor konularına %6, Kabileden Devlete konusuna %18, “Doğa, İnsan ve Göç” konusuna %11, Devletten İmparatorluğa %13, Kanunlar Gelişiyor konusuna %5, “İlk ve Orta Çağ'da Ordu” ya %7, Tarımdan Ticarete Ekonomi konusuna ise %16 oranında yer verilmektedir. Konular 2017 tarihinde “kronolojik ve tematik yaklaşıma” göre düzenlenmiştir (Yıldırım, 2018, s. 1001). Bu nedenle Eskiçağ Tarihi konularının ele alınış oranı, konu başlıkları tematik olarak oluşturulduğu için tam bir şekilde ifade edilmesini güçleştirmektedir.

2017 tarihli ders kitabının içeriğine bakıldığında “İnsanlığın İlk İzleri” başlığı altında ilk insanların hayat tarzları ile geçim kaynakları, sözlü kültür ve tarih öncesi dönemleri ele

alınmaktadır. “Yerleşik İnsan ve Medeniyet” adlı ikinci konuda insanlığın ilk yerleşim merkezlerinden olan Göbeklitepe, Çatalhöyük ve Çayönü gibi yerleşim yerlerinin özelliklerine değinilmektedir. “Kabilelerden Devlete” isimli üçüncü konuda Anadolu, Mezopotamya, Yunan, Doğu Akdeniz, Pers ve Mısır uygarlıklarıyla ilgili siyasi oluşumlardan ve askeri, sosyal ve ekonomik yaşamlarından bahsedilmektedir. Dördüncü konu olan “Kanunlar Doğuyor”da sözlü ve yazılı hukuk işlenerek Sümer’de Urgakina, Babil’de Hammurabi ile Hitit ve İbrani kanunları yer almıştır. “Doğa, İnsan ve Göç” adlı beşinci konuda iklim, yer şekilleri gibi coğrafi etmenlerin insanlığı nasıl etkilediği, Ege-Babil-Akad-Hurri-Frig ve İç Asya göçleri ile dini baskılardan dolayı yapılan Yahudi ve ilk Hristiyanların göçleri işlenmiştir. Yine bu bölümde İlk Çağ’ın tüccar toplulukları alt başlığıyla Asurlar, Fenikeliler, Lidyalılar ve Soğdlardan bahsedilmektedir. Altıncı konu olan “Devletten İmparatorluğa” konusunda İskender, Roma, Çin, Sasani ve Moğol imparatorlukları ile bu imparatorlukların askeri, sosyal ve ekonomik durumları üzerinde durulmaktadır. Yedinci konu “Kanunlar Gelişiyor”da ise On İki Levha kanunları, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Justinianus kanunları ile Moğol İmparatorluğu’ndaki Cengiz Han Yasası ele alınmaktadır. “İlk ve Orta Çağ’da Ordu” adlı sekizinci konuda Mezopotamya uygarlıklarından Sümerler ve Asurlular, Anadolu uygarlıklarından Hititler ele alınmış bunlarla birlikte Mısır, Pers ve Roma uygarlıklarının strateji ve taktikleri de işlenmiştir. Dokuzuncu konu olan “Tarımdan Ticarete Ekonomi” de ise Roma, Mısır, Mezopotamya uygarlıklarından Sümer, Anadolu uygarlıklarından Hititlerdeki tarımsal üretimden, tarımsal ekonominin gelişmesiyle oluşan toplumsal tabakalaşmadan, ilk ve orta çağlardaki ticaret ve ticaret yollarından bahsedilmiştir. Son konu olan “Yazının Gelişimi”nde ise Sümerlerin çivi yazısı, Mısırlıların hiyeroglif yazısı ve Fenikelilerin alfabesi ele alınmakla birlikte Latince, Yunanca, Sanskritçe gibi farklı dillere de kısaca değinilmiştir. Yine “Yazının Gelişimi” içerisinde ilk çağda bilim konusu işlenerek, Mezopotamya, Mısır, Çin, Hint, Eski Yunan ve Roma uygarlıklarının bilime olan katkılarından kısaca bahsedilmektedir.

4.1.5. 2018 Tarihli Lise 1. Sınıf Tarih Ders Kitabı

2018 tarihli, tarih ders kitabında Eskiçağ Tarihi konularına “İnsanlığın İlk Dönemleri” başlığıyla 2. ünite ve “Orta Çağ’da Dünya” başlığıyla 3. ünite yer verilmektedir. 2. ünite 31, 3. ünite ise 19 sayfadan oluşmaktadır. Söz konusu tarih ders kitabı toplamda 212 sayfa olup, Eskiçağ Tarihi konuları ise toplamda 50 sayfalık bir bölümde ele alınmaktadır. 2017 tarihli ders kitabı ile karşılaştırıldığında 2017 tarihindeki 2. ünitenin, 2018 tarihli ders kitabında iki üniteye ayrılarak üzerinde eklemeler ve değişiklikler yapıldığı görülmektedir. Üniteler ve konular tarih ders kitabında şu şekilde yer almaktadır:

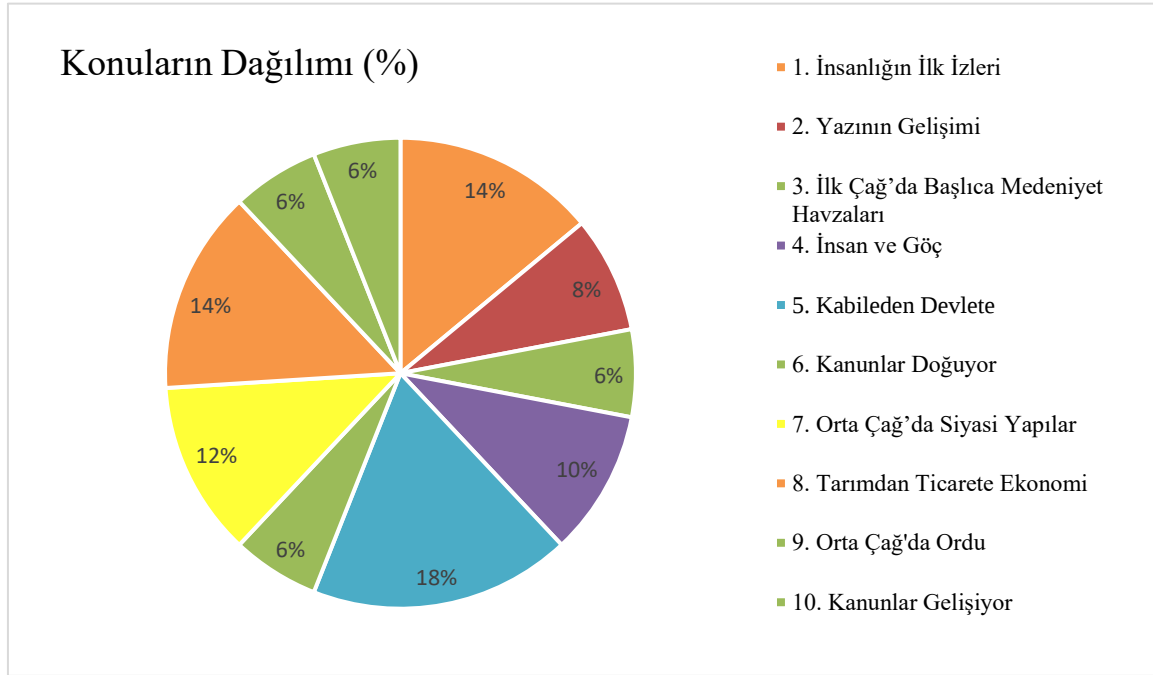
2. Ünite: İnsanlığın İlk Dönemleri

1. İnsanlığın İlk İzleri
2. Yazının Gelişimi
3. İlk Çağ’da Başlıca Medeniyet Havzaları
4. İnsan ve Göç
5. Kabileden Devlete
6. Kanunlar Doğuyor

3. Ünite: Orta Çağ’da Dünya

1. Orta Çağ’da Siyasi Yapılar
2. Tarımdan Ticarete Ekonomi
3. Orta Çağ’da Ordu
4. Kanunlar Gelişiyor (Kapar vd., 2018)

2018 tarihli ders kitabındaki konular da 2017’de olduğu gibi kronolojik ve tematik bir yaklaşımla oluşturulmuştur. Bu ders kitabındaki Eskiçağ Tarihi konularının dağılımları 2. ve 3. üniteler bir bütün şeklinde ele alınarak düzenlenmiştir. Söz konusu konuların dağılımı aşağıda pasta grafiği şeklinde gösterilmektedir.

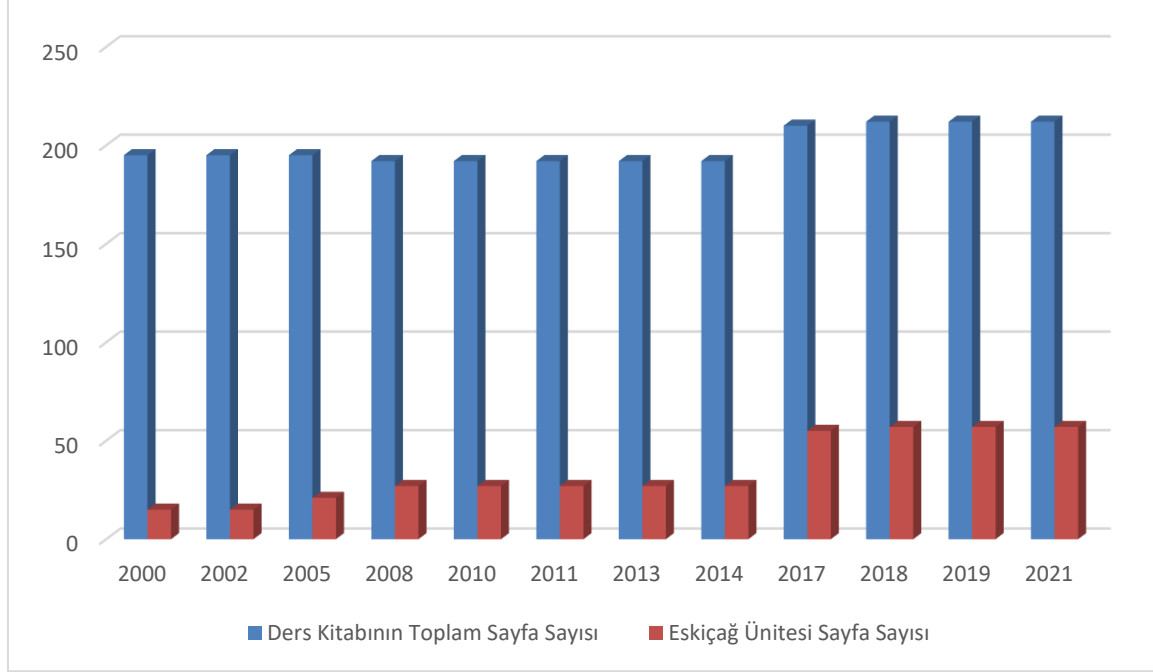
Şekil 5. 2018 tarihli ders kitabında yer alan Eskiçağ Tarihi konularının dağılımı

Grafikte aynı orana sahip konular aynı renkle gösterilmiştir. Grafikte görüldüğü üzere İnsanlığın İlk İzleri ve Tarımdan Ticarete Ekonomi konularına %14, Yazının Gelişimi konusuna %8, İlk Çağ'da Başlıca Medeniyet Havzaları-Kanunlar Doğuyor-Orta Çağ'da Ordu-Kanunlar Gelişiyor konularına %6, İnsan ve Göç konusuna %10, Kabileden Devlete %18, Orta Çağ'da Siyasi Yapılar konusuna %12 oranında yer verilmektedir. En fazla %18 oranında Kabileden Devlete konusu, en az ise %6'lık oranla İlk Çağ'da Başlıca Medeniyet Havzaları, Kanunlar Doğuyor, Orta Çağ'da Ordu ve Kanunlar Gelişiyor konuları yer almaktadır.

2019 tarihli “Tarih 9” ders kitabındaki Eskiçağ Tarihi konu başlıkları tamamen 2018 tarihli ders kitabı ile aynıdır. İçeriğe bakıldığında ise birkaç görselin değiştirilmiş olduğu görülmektedir (Kapar vd., 2019).

Yine 2021 tarihli, tarih ders kitabı incelendiğinde de ünite ve konu başlıklarının 2018 ve 2019 ile aynı olduğu görülmekle birlikte birkaç görselin değiştirildiği dikkat çekmektedir (Kapar vd., 2021).

4.1.6. 2000'den Günümüze Eskiçağ Ünitelerinin 9. Sınıf Ortaöğretim Tarih Ders Kitaplarındaki Dağılımları

Şekil 6. 2000'den günümüze Eskiçağ tarihi ünitelerinin tarih ders kitaplarındaki dağılımları

Eskiçağ tarihi konuları, günümüz uygarlığının temellerinin ortaya atılmış olduğu bir dönemdir. Bu nedenle ders kitaplarında etkili bir şekilde ele alınması önem teşkil etmektedir. 2000'den günümüze, Şekil 6'yı incelediğimizde Eskiçağ ünitesine ayrılan bölümünün bir hayli arttığını söyleyebiliriz. Öncelikle 2000 yılında Eskiçağ ünitesine sadece 15 sayfalık bir bölüm ayrılmışken, 2021 yılında 57 sayfalık bir bölümünün Eskiçağ ünitesine ayrıldığı görülmektedir. Bu durum 20 yıllık bir süreç içerisinde Eskiçağ tarihi konularına verilen önemin arttığını göstermektedir. Ayrıca Eskiçağ tarihi konularının, tarih ders kitaplarındaki sayfa sayılarının artmasıyla birlikte ünite içerisindeki resim ve harita sayıları da ilerleyen zaman içerisinde artış göstermiştir.

4.2. Eskiçağ Tarihi Konuları Öğretiminde Tarih Ders Kitaplarındaki Bilimsel

İçeriğin Sunumu

Bu bölümde söz konusu ders kitaplarındaki Eskiçağ Tarihi üniteleri içerisinde hazırlık sorularına, temel kavramlara, edebi ürünlere yer verilip verilmediği incelenmektedir. Ayrıca dil ve anlatım özellikleri ile ölçme ve değerlendirme soruları da ele alınmıştır.

4.2.1. 2000 Tarihli Ders Kitabındaki Bilimsel İçeriğin Sunumu

2000 tarihli ders kitabında, Eskiçağ Tarihi ünitesine girişte “Araştırma Konuları” adlı bir kutucuk verilmektedir. Toplamda 6 tane olan araştırma konuları “Eskiçağlarda Türkiye’de Var Olan Kùltürler, Mezopotamya Medeniyeti, Mısır Medeniyeti, Doğu Akdeniz Medeniyetleri, Tarih ve Kùltür, Kùltür ve Zenginliğimizi Koruma ve Tanıtma Yolları”ndan oluşmaktadır. Bunun dışında ilgili üniteye Eskiçağ Tarihi konularıyla ilgili herhangi bir temel kavrama, hazırlık sorularına ya da edebi ürünlere rastlanmamaktadır.

Ünite içerisindeki konu başlıkları incelendiğinde konuların iki ana başlık altında, “Eskiçağlarda Türkiye” ve “Eskiçağlarda Türkiye’nin Çevresindeki Kùltür ve Medeniyetler”den oluşması bununla birlikte alt konu başlıklarında da “Anadolu” değil de sürekli olarak “Türkiye” kelimesinin yer alması dikkat çekmektedir (Koprman vd., 2000, s. 7). Eskiçağ ünitesi içindeki konular kronolojik olarak isimlendirildiğinden konular da kronolojik sıraya göre verilmiş, zaman zaman konular kendi içinde devlet yönetimi, din ve inanış, sosyal ve iktisadi hayat, yazı, dil ve edebiyat, bilim ve sanat alt başlıkları içinde de verilerek gruplanmıştır.

Ders kitabının içeriğine bakıldığında ise “Anadolu’da oluşan bütün bu uygarlıkların varisi biz Türklerdir” ifadesi kitabın nesnelliğini olumsuz yönde etkilemektedir (Koprman vd., 2000, s. 21). Ders kitabında Eskiçağ ünitesinde yer alan metinlerin dil ve anlatım açısından açık, yalın ve akıcı bir şekilde yer aldığı gör÷lmektedir. Bununla birlikte ders kitabındaki konu başlıklarının renksiz olarak verilmesi anlaşılabilirliği güçlendirmektedir.

Ders kitabındaki “Değerlendirme Soruları” ise 10 tane açık uçlu ve 4 tane çoktan seçmeli sorudan oluşmaktadır.

2002 tarihli ders kitabı da 2000 tarihli ders kitabı ile tamamen aynı olup, içerikte herhangi bir değişiklik yapılmamıştır (Koprman vd., 2002).

4.2.2. 2005 Tarihli Ders Kitabındaki Bilimsel İçeriğin Sunumu

2005 tarihli tarih ders kitabı, 2000 tarihli ders kitabı ile ünite ve konu başlıkları bakımından aynı olsa da içerik tamamen değiştirilmiştir. Öncelikle Eskiçağ ünitesi ile ilgili “Hazırlık Çalışmaları” oluşturulduğu dikkat çekmektedir. Hazırlık çalışmaları bölümünde Eskiçağ Tarihi konusuyla ilgili “Höyük, Ziggurat, Koloni, Site, Polis, Konsül, Kral, Politeizm, Devlet, İmparatorluk ve Mutlak monarşi” temel kavramları verilerek anlamlarının araştırılması istenmiştir. Yine aynı bölümde verilen araştırma cümleleri şu şekildedir:

1. Türkiye’nin tarih öncesi devirlerini aydınlatmak amacıyla nerelerde kazılar yapıldığını araştırınız.
2. Türkiye’nin en eski devirlerinden beri birçok medeniyete beşiklik etmesinin nedenlerini araştırınız.
3. Bulunduğunuz yerin çevresinde veya gittiğiniz yerlerde gördüğünüz tarihi eserler hakkında bilgi veriniz.
4. Yontma Taş, Cilalı Taş ve Maden devirlerinin özelliklerini inceleyiniz.
5. Tarihsel kültür zenginliklerimizi nasıl koruyabileceğimizi, bu zenginliğimizi nasıl tanıtabileceğimizi araştırınız (Yılmaz, 2005, s. 15).

Görüldüğü gibi 2005 tarihli ders kitabında öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerini belirlemeye yarayacak, konuyla ilgili meraklarını uyandıracak, önceki öğrenmelerle birlikte güncel gelişmelerle de ilişki kurdurabilecek hazırlık çalışmalarına ve hazırlık çalışmaları içerisinde de konuyla ilgili temel kavramlara yer verilmektedir.

Ayrıca ders kitabında Eskiçağ ünitesinin son kısmında “Tarihte Anadolu’nun Jeopolitik Durumu” adlı okuma metni yer almıştır. Söz konusu ders kitabı, dil ve anlatım açısından

2000 tarihli ders kitabına göre daha nesneldir. Yine ders kitabı içindeki metinler açık ve anlaşılır bir şekilde oluşturulmuştur.

Eskiçağ ünitesindeki ölçme değerlendirme sorularının önceki yıllar ile karşılaştırıldığında arttırıldığı görülmektedir. 2005 tarihli ders kitabında Eskiçağ ünitesi ile ilgili toplamda 20 tane açık uçlu ve 10 tane çoktan seçmeli soruya yer verilmektedir.

4.2.3. 2008 Tarihli Ders Kitabındaki Bilimsel İçeriğin Sunumu

2008 tarihli ders kitabında Eskiçağ ünitesindeki konu başlıkları ve içerik önceki yıllara göre (2000, 2005) tamamen değiştirilmiştir. Eskiçağ Tarihi konuları “Uygarlığın Doğuşu ve İlk Uygarlıklar” adlı üniteye yer alarak, ünite girişinde “Hazırlanalım” adlı bir kutucukta şu sorulara yer verilmiştir:

1. Yörenizde eski çağlardan kalma yerleşim yeri var mıdır? Araştırınız.
2. Eskiçağ uygarlıklarının kurulduğu bölgelerin özelliklerini araştırınız.
3. İnsanlar topluluk halinde yaşamaya niçin ihtiyaç duyarlar?
4. Topluluk olarak yaşamak hangi sonuçları ortaya çıkarır?
5. Anadolu’nun en eski devirlerinden beri birçok topluma yurt olmasının sebepleri neler olabilir? (Çağlayan, 2008, s. 40)

Ayrıca söz konusu ünite “Tarihi Çağlara Giriş” ve “İlk Çağ Uygarlıkları” adlı iki ana konuya ayrılarak her iki konu girişinde de ayrı ayrı temel kavramlara, hazırlık sorularına ve özlü sözlere yer verilmiştir. “Tarihi Çağlara Giriş” adlı birinci konuda verilen temel kavramlar “Yazı, Neolitik, Arkeoloji, Höyük, Çağ, Tunç, Paleolitik, Mezolitik ve Kalkolitik” olmakla birlikte “İlk Çağ Uygarlıkları” adlı ikinci konuda verilen temel kavramlar “Anal, Helenizm, Polis, Firavun, Satraplık, Ziggurat, Koloni ve Pankuş”tur.

“Tarihi Çağlara Giriş” konusunda İbn-i Haldun’un “Çağların değişmesi ile millet ve toplumların tarih karşısındaki durumlarının da değişeceği gerçeğinin dikkatten kaçması tarihi değerlendirirken karşılaştığımız hatalardandır” sözüne değinilerek kaynakçası gösterilmektedir (Çağlayan, 2008, s. 40). Yine ikinci konu olan “İlk Çağ Uygarlıkları”nda Ziya Gökalp’ın “Kültür, bir milletin dini, ahlaki, hukuki, iktisadi, fenni hayatlarının

ahenkli bir bütündür” sözüne yer verilerek kaynakçası belirtilmiştir (Çağlayan, 2008, s. 43).

2008 tarihli ders kitabında Eskiçağ ünitesindeki soru miktarı gibi soru çeşitlerinin de arttığı görülmektedir. Konularla ilgili metin içerisinde “Düşünelim, Cevaplayalım, Yorumlayalım ve Tartışalım” adlı kutucuklar oluşturularak sorular sorulmuştur. Ayrıca konularla ilgili verilen görsellerle de ilgili sorular sorularak, görsellerin öğrenciler tarafından yorumlanması ve incelenmesi sağlanmıştır. Söz konusu ders kitabında Eskiçağ Tarihi konusu ile ilgili 2 tane tarih şeridinde, 14 tane “Yorumlayalım ve Öğrenelim” adlı işlenen konularla ilgili bilgi kutucuklarına yer verilmiştir. Bunun yanında “Canlandıralım” adlı bir kutucuk oluşturularak, Eskiçağ ünitesiyle ilgili drama etkinliği de bulunmaktadır. Ayrıca verilen bütün okuma metinlerinin kaynakçası hemen altında belirtilmektedir. Öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerini geliştirmeleri ve tarih dersinde aktif olmalarını sağlayacak öğretime yardımcı malzemelerin önceki yıllara oranla 2008 tarihli ders kitabında arttığı görülmektedir.

Dil ve anlatım açısından söz konusu tarih ders kitabında sade, açık ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Ders kitabı içeriğindeki renklendirmeler 2005 tarihli ders kitabına oranla bir hayli arttırılmıştır.

Eskiçağ ünitesinde “Ölçme Değerlendirme” bölümü incelendiğinde ise önceki yıllarda sadece açık uçlu ve çoktan seçmeli soru çeşitleri kullanılırken 2008 tarihli ders kitabında; doğru/yanlış, eşleştirme ve boşluk doldurma soru çeşitleri de kullanılmıştır. Toplam da 6 tane çoktan seçmeli, 5 tane doğru/yanlış, 9 tane eşleştirme, 4 tane boşluk doldurma ve 6 tane açık uçlu olmak üzere 30 soruya ölçme değerlendirme bölümünde yer verilmiştir.

2008 tarihli ders kitabı ile 2010, 2011, 2013, 2014 tarihli ders kitapları Eskiçağ Tarihi konuları ve içerik bakımından tamamen aynıdır.

4.2.4. 2017 Tarihli Ders Kitabındaki Bilimsel İçeriğin Sunumu

2017 tarihli, tarih ders kitabında Eskiçağ Tarihi konuları “Kadim Dünyada İnsan” adlı 2. üniteye yer almaktadır. Ders kitabı incelendiğinde konu başlıklarının ve içeriğin tamamen değişmiş olduğu görülmektedir. Öncelikle 2017 tarihli ders kitabı kronolojik ve tematik bir yaklaşımla düzenlenmiştir.

Ünite girişinde Ziya Gökalp’in, 48. sayfada İbrahim Kafesoğlu’nun, 51. sayfada Farabi’nin, 61. sayfada Türk sözüne, 64. sayfada Ellen Churchill Semple’in, 70. sayfada Arnold Toynbee’nin, 74. sayfada Erdeşir Babekan’ın ve 77. sayfada ise Yusuf Has Hacip’in sözüne yer verilmektedir (Kapar vd., 2017). Görüldüğü üzere Eskiçağ ünitesi içinde toplamda 8 farklı kişinin sözleri yer almıştır.

Ünite girişinde “Neleri Öğreneceğiz” adlı bir bölüm verilerek öğrenciler hedeflerden haberdar edilmiştir. Bu bölümde yer alan hedefler şu şekildedir:

- Yazının icadından önce yaşayan insanların hayatı
- Milattan önceki dönemde yeryüzündeki başlıca yerleşim alanları ve medeniyet çevreleri
- Erken İlk Çağ’da (MÖ. 7500- MÖ. 350) siyasi gücün kaynakları ile siyasi organizasyon türleri
- Erken İlk Çağ’da hukuk sistemlerinin oluşması
- Erken İlk Çağ’da insanların yaşamları ve geçim kaynakları
- MÖ. 350- MS. 1250 arasında Asya ve Avrupa’da önde gelen siyasi organizasyon türleri
- Evrensel hukuk ilkelerinin İlk Çağ’ın sonlarından itibaren yazılı kanunlar haline getirilmesi
- İlk ve Orta Çağ’da askeri organizasyon türleri
- İlk Çağ’ın sonlarında ve Orta Çağ’da ekonomik faaliyetler
- Yazının icadı ile gelişen yazılı kültürler ve bilimsel çalışmalar (Kapar vd., 2017, s. 42)

Bunlarla birlikte 2017 tarihli ders kitabında “Konargöçer, Efsane, Artı Ürün, İmparatorluk, Site, Feodalizm, Teçhizat ve Karum” temel kavramlarına yer verildiği görülmektedir. Ünite girişinde “Hazırlanalım” adlı bir kutucuk oluşturularak verilen hazırlık soruları şunlardır:

1. “Medeniyetlerin ortaya çıkmasında coğrafyanın nasıl bir etkisi olmuştur?

2. Yaşadığınız bölgede tarih öncesi döneme ait yerleşim yerleri var mıdır?
3. Konargöçer ve yerleşik toplumların özellikleri nelerdir?” (Kapar vd., 2017, s. 42).

Önceki yıllara göre 2017 tarihli ders kitabında, Eskiçağ ünitesi girişindeki hazırlık soruları sayılarının azaltıldığı görülmektedir. Bununla birlikte ünite içinde “Tartışalım”, “Sıra Sizde”, “Araştıralım”, “Cevaplayalım” gibi konular içerisinde yer alan kutucuklar artırılarak, soru sayıları çoğaltılmıştır. 2017 tarihli ders kitabındaki Eskiçağ ünitesinde 1 tane “Tarih Öncesi Dönemlendirme” tablosuna, “İlk Çağ Medeniyetleri” ve “Devletten İmparatorluğa (MÖ. 350 - MS. 1250)” konularıyla ilgili toplamda 2 tane eş zamanlı tarih şeridine, “İlk ve Orta Çağ’da Ticaret” konusunda ticari mekanlarla ilgili 1 tane şemaya ve “Tarımdan Ticarete Ekonomi” konusunda Aşık Veysel’in şiirine yer verilmiştir. Yine bu üniteyle ilgili “Bunları Biliyor musunuz?” adlı 11 adet ve “Örnek Metin” adlı 9 adet kutucuk oluşturularak öğrencilere ekstra bilgiler sunulmuştur.

Söz konusu ders kitabındaki renklendirmeler önceki yıllara göre artırılmakla birlikte açık ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Ölçme Değerlendirme bölümünde ise 16 tane kısa cevaplı, 10 tane çoktan seçmeli ve 12 tane açık uçlu soru olmak üzere toplamda 38 soruya yer verilmektedir.

4.2.5. 2018 Tarihli Ders Kitabındaki Bilimsel İçeriğin Sunumu

2018 tarihli, tarih ders kitabında yer alan Eskiçağ ünitesi “İnsanlığın İlk Dönemleri” adlı 2. ünite ve “Orta Çağ’da Dünya” adlı 3. ünite şeklinde 2 ayrı üniteye ayrılmıştır. Her iki ders kitabı da göz önünde bulundurulduğunda 2017 tarihli ders kitabında tek üniteye yer alan Eskiçağ Tarihi konularının; 2018 tarihli ders kitabında, 2017’deki Eskiçağ ünitesinin 2 ayrı bölüme ayrılarak verildiği görülmektedir.

2018 tarihli ders kitabında 2. ünite olan “İnsanlığın İlk Dönemleri” adlı Eskiçağ ünitesine girişte “Neleri Öğreneceğiz?” bölümüne yer verilerek öğrenciler hedeflerden haberdar edilmektedir. Bu bölümde yer alan hedefler:

- Kanıtlardan yola çıkarak yazının icadından önceki zamanlarda yaşayan insanların hayatının
- Yazının icadının insanlık tarihinde meydana getirdiği değişiminin
- İlk Çağ'da yeryüzündeki belli başlı medeniyet havzalarının
- İlk Çağ'da coğrafya ve iklimin, insanların hayat ve geçim tarzları üzerindeki belirleyici etkisinin
- İlk Çağ'da siyasi gücün kaynaklarını siyasi organizasyon türleriyle ilişkilendirilmesinin
- İlk Çağ'da hukuk sistemlerinin oluşturulmasında etkili olan dini ve beşeri kaynakların öğrenilmesidir (Kapar vd., 2018, s. 28).

Ders kitabında 2. üniteye yer alan temel kavramlar ise “Konargöçer, Efsane, Tablet, Site, Karum, Kolonicilik, Aristokrasi ve Tiranlık” tır. 2. üniteye girişte 3 hazırlık sorusuna yer verilmekle birlikte bu sorular 2017 tarihli ders kitabındaki sorularla hemen hemen aynı olup, üzerinde ufak tefek değişiklikler yapılmıştır. Söz konusu hazırlık soruları şu şekildedir:

1. “Medeniyetlerin ortaya çıkmasında coğrafyanın etkileri nelerdir?
2. Yaşadığınız bölgeye en yakın tarih öncesi döneme ait yerleşim yerleri nerelerdir?
3. Konargöçer ve yerleşik toplumların ekonomik faaliyetleri nelerdir?” (Kapar vd., 2018, s. 28)

Yine 2017 tarihli ders kitabında olduğu gibi, 2018 tarihli ders kitabında da “Tartışalım, Sıra Sizde, Yorumlayalım, Araştıralım ve Cevaplayalım” adlı kutucuklarda konu içlerinde sorulara yer verilmiştir. Kutucuklar incelendiğinde 2017 tarihli ders kitabındaki sorularla, bir kısmının aynı bir kısmının ise değiştirildiği görülmektedir. Örneğin Eskiçağ ünitesinin ilk konusu olan “İnsanlığın İlk İzleri” konusunda her iki yıla ait ders kitaplarında yer alan sorular şunlardır:

- “İlk insanlara ait izler nerelerde görülebilir?” (Kapar vd., 2017, s. 43)
- “Yazıdan önceki dönemlerde insanlığa ait yaşam izleri neler olabilir?” (Kapar vd., 2018, s. 29)

2018 tarihli ders kitabındaki Eskiçağ Tarihi konularının yer aldığı 2. ünite de 1 adet tabloya, 1 adet tarih şeridine, İbrahim Kafesoğlu'nun, Farabi'nin ve Türk sözü olmak üzere 3 adet özlü söze yer verilmiştir. Ayrıca 12 tane “Biliyor musunuz?” ve 3 tane “Örnek Metin” adlı kutucuklar oluşturularak öğrenciler ekstra bilgiler sunulmuştur.

2. ünitenin ölçme değerlendirme bölümünde ise 4 adet kısa cevaplı, 11 adet açık uçlu ve 10 adet çoktan seçmeli soru olmak üzere toplamda 25 soruya yer verilmektedir. Bununla birlikte ölçme değerlendirme soruları 2017'den farklı olarak görsellerle ve okuma metniyle desteklenmiştir.

2018 tarihli ders kitabında Eskiçağ Tarihi konularının yer aldığı bir diğer ünite de “Orta Çağ'da Dünya” adlı 3. ünite dir. Söz konusu ünite girişinde yine “Neleri Öğreneceğiz” adlı bir bölüm oluşturularak, öğrenciler hedeften haberdar edilmektedir. Bölümde yer alan hedefler şu şekildedir:

- Orta Çağ'ın siyasi ve sosyal yapılarının,
- Orta Çağ'da tarım ve ticaretin yaygın ekonomik faaliyetler olduğunun,
- Orta Çağ'da Asya ve Avrupa'da askeri organizasyon biçimleri ile konargöçer ve yerleşikler arasındaki bağlantılarının,
- İlk Çağ'ın sonlarından itibaren gerçekleştirilen hukuki düzenlemelerin günümüz evrensel hukuk ilkelerine temel oluşturduğunun öğrenilmesidir (Kapar vd., 2018, s. 66)

Diğer taraftan 3. ünite girişinde yer alan temel kavramlar “Konargöçer, Kast Sistemi, Artı Ürün, Askeri Teşkilat, 12 Levha Kanunları, Feodalizm, İpek Yolu ve Kervansaray”dır. İlgili ünite de verilen hazırlık soruları aşağıda verilmiştir.

1. “Günümüzdeki ticaret merkezlerinin özellikleri nelerdir?”
2. Toplum hayatına kanunların etkileri nelerdir?
3. Orta Çağ'da Avrupa'da görülen yönetim biçimleri nelerdir?” (Kapar vd., 2018, s. 66)

Ünite de Arnold Toynbee, Erdeşir Babekan ve Yusuf Has Hacıp'in olmak üzere 3 adet özlü söze, 1 adet tarih şeridine ve 1 adette şemaya yer verilmektedir. Önceki ünite de

olduğu gibi bu ünite de “Tartışalım, Yorumlayalım, Cevaplayalım” gibi kutucuklar oluşturularak metin içerisinde sorular verilmiştir. Ayrıca 6 tane “Biliyor musunuz” ve 2 tane de “Örnek Metin” kutucukları içerisinde öğrencilere ekstra bilgiler sunulmuştur.

Ölçme değerlendirme bölümünde ise 4 adet kısa cevaplı, 9 adet açık uçlu ve 4 adette çoktan seçmeli olmak üzere toplamda 17 soruya yer verilmiştir. 2. ünite de olduğu gibi 3. ünite de ölçme değerlendirme soruları da görseller ve okuma metniyle desteklenmiştir.

Genel olarak 2018 tarihli ders kitabında Eskiçağ Tarihi konularının yer aldığı 2. ve 3. ünitelere bir bütün olarak bakıldığında, Eskiçağ Tarihi konusuyla ilgili toplamda; 16 adet temel kavram, 6 adet hazırlık sorusu, 6 adet özlü söz, 2 adet tarih şeridi, 1 adet tablo ve 1 adet şema olduğu görülmektedir. Ayrıca toplamda 42 tane ölçme değerlendirme sorusu bulunmaktadır. Dil ve anlatım ile renklendirme bakımından ders kitabının içeriği 2017 tarihli ders kitabı ile aynıdır.

2018 tarihli ders kitabı ile 2019 ve 2021 tarihli ders kitaplarının Eskiçağ Tarihi konuları ve içerik bakımından hemen hemen aynı olduğu görülmektedir.

4.3. Tarih Ders Kitaplarında Eskiçağ Tarihi Konusuyla İlgili Verilen Görseller

Tarih ders kitapları incelendiğinde, 2000’den günümüze Eskiçağ Tarihi konuları ile ilgili görsellerin her yıl hem sayıca hem de çeşitlilik bakımından giderek arttığı göze çarpmaktadır. Bu bölümde tarih ders kitaplarında yer alan Eskiçağ Tarihi konuları ile ilgili görseller ve görsellerin nitelik açısından konunun amaç ve içeriğine uygunluğu ele alınmaktadır. Ayrıca ilgili yıllarda Eskiçağ Tarihi konusu ile ilgili yer alan görsellerin yıllara göre dağılımı konu sonunda bir bütün olarak grafik şeklinde gösterilmiştir.

4.3.1. 2000 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Görseller

2000 tarihli, tarih ders kitabında Eskiçağ Tarihi ünitesinde konuyla ilgili 7 tane haritaya, 7 tane resme ve 1 tane de temsili resme yer verilmektedir. İlk resim “Mağara Duvarı” resmi

olup, “Türkiye’nin Tarih Öncesi Devirlerini Aydınlatan Merkezler” konusu içerisinde yer almıştır. Konu içerisinde Eski Taş, Orta Taş ve Yeni Taş devirleri tek tek incelenerek, Eski Taş dönemi ile ilgili “Mağara Duvarı” resmi örneği verilmiştir. Yine aynı başlık altında “Tarih Öncesi Çağlarda Türkiye”yi gösteren iki haritaya ve de “Çivi Yazısı İle Yazılmış Mektup” resmi örneğine yer verilmektedir. Söz konusu haritalar konu ile uygun olmakla birlikte “Çivi Yazısı İle Yazılmış Mektup” örneği 22. sayfa da verilmiş fakat görselle ilgili bilgi 23. sayfa da yer almıştır.

“M.Ö. II. binden M.Ö. VI. yüzyıla Kadar Türkiye” konusunda ise Anadolu uygarlıkları anlatılmakla birlikte bu uygarlıkların yer aldığı bölgeler bir harita yardımıyla gösterilmiştir. Yine aynı konu başlığında “Apollo Mabedi” gösterilmiş fakat görsel Lidyalılar konusu altında 24. sayfada yer alırken, tapınağı yapan İyonyalılar 25. sayfa da yer almıştır. Görselin İyonyalıların anlatıldığı bölümde gösterilmesi konun bütünlüğünün sağlanması açısından önemlidir.

“M.Ö. II. binden M.Ö. VI. yüzyıla Kadar Türkiye’de Kültür ve Uygarlık” konusunun alt başlığı olan “Sosyal ve Ekonomik Hayat” konusunda bir “Savaş Arabası” kabartma resmi verilmiştir. “M.Ö. VI. yüzyıldan M.S. XI. yüzyıla Kadar Türkiye” konusunun alt başlığı olan “Persler Dönemi” ile konu içeriğine uymayan M.Ö. XIX. yüzyıla ait “Pişmiş Topraktan Kadeh” resmine yer verilmektedir. Diğer alt başlıklar olan “İskender İmparatorluğu Dönemi” ve “Roma İmparatorluğu Dönemi” ile ilgili imparatorlukların yer aldığı coğrafi bölgeler haritalar üzerinde gösterilmiştir. Ayrıca Roma imparatorluğu konusu ile ilgili “Augustus Tapınağı”na yer verilmekle birlikte ders kitabında görselin adı “Ogüst Mabedi” olarak geçmektedir (Koprman vd., 2000, s. 30). Yine Roma imparatorluğu ve Bizans imparatorluğu konularının yer aldığı 30. sayfa da “Asur Kralı Asumazirpal Avlanırken” adlı bir resim koyulmuştur. Söz konusu görsel içerikle uygun olmamakla beraber siyah - beyaz olarak yer aldığı için anlaşılabilirliği güçlendirmektedir (Koprman vd., 2000).

Son olarak ders kitabında Mezopotamya uygarlıklarının yer aldığı bir haritaya ve “Babil Kulesi’nin Temsili Bir Resmi” ne yer verilmiştir. Babil kulesinin resmi “Ege ve Yunanistan” konusunda verilmekle birlikte içeriğe uygun düşmemektedir (Koprman vd., 2000, s. 35).

Genel olarak 2000 tarihli ders kitabına bakıldığında Eskiçağ Tarihi konusu ile ilgili birçok haritaya yer verildiği görülmektedir. Öğrencilerin tarihi konuları yorumlamasında yardımcı olmakla birlikte, tarihsel olayları mekanlarla ilişkilendirmede yarar sağlaması noktasında ders kitabında haritaların yer alması önemlidir (Şimşek, 2015, s. 155). Bununla birlikte 7 tane resim ve 1 tane temsili resim olmak üzere 2000 tarihli ders kitabında 8 adet görsele yer verilmiştir. Görsellerin birçoğu konu ile uygun olmakla birlikte “Pişmiş Topraktan Kadeh” ve “Asur Kralı Asurnazirpal Avlanırken” adlı 2 resim verildikleri konu içeriğine uygun düşmemektedir. Ayrıca “Çivi Yazısı İle Yazılmış Mektup” ve “Apollo Mabedi” konu içeriğine uygunken görsellerle ilgili içerik bir sonraki sayfa da yer almıştır. Konu bütünlüğünün sağlanması açısından görsellerin tam ilgili olduğu yerde kullanılması içeriğin daha iyi anlaşılması bakımından önemlidir (Karabağ, 2015, s. 46). 2000 tarihli ders kitabında Eskiçağ Tarihi konularının 15 sayfalık bir bölümünde yer aldığı görüldüğü için resim ve harita miktarının da normal olduğu söylenebilir.

Ayrıca 2002 tarihli, tarih ders kitabı 2000 tarihli ders kitabı ile tamamen aynı olup içerikte ve de görsellerde herhangi bir değişiklik görülmemektedir.

4.3.2. 2005 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Görseller

2005 tarihli, tarih ders kitabında Eskiçağ ünitesi ile ilgili 6 harita ve 23 adet resme yer verilmektedir. 2000 yılına göre 2005’teki tarih ders kitabında, Eskiçağ ünitesinde yer alan resimlerin sayıca arttığı göze çarpmaktadır. “Türkiye’nin Tarih Öncesi Devirlerini Aydınlatan Merkezler” konusuyla ilgili eskiçağlarda Anadolu’daki yerleşim yerlerini gösteren 1 haritaya ve yerleşim yerlerinden çıkarılan buluntularla ilgili de 4 adet resme yer

verilmiştir. Bu bölümde verilen harita ve görseller konu ile uyumlu olmakla birlikte görsellerin çözünürlüğü zayıftır (Yılmaz, 2005, s. 17-18).

Anadolu uygarlıklarının işlendiği “M.Ö. 2. binden M.Ö. 6. yüzyıla Kadar Türkiye” adlı konu da 1 tane Hitit devletini gösteren ve 1 tane de Frig – Lidya – Urartu uygarlıklarını bir arada gösteren haritalara yer verilmiştir. Buradaki haritalar da konu ile uyumludur. “M.Ö. 2. Binden M.Ö. 6. Yüzyıla Kadar Türkiye’de Kültür ve Medeniyet” konusuyla ilgili toplamda 5 adet resme yer verilmiştir. Görseller incelendiğinde 5 adet resmin, 3’ü Hititler ile ilgili olmakla birlikte 1 tanesi Frigler ve diğeri de İyon uygarlığı ile ilgilidir.

“M.Ö. 6. Yüzyıldan M.S. 11. Yüzyıla Kadar Türkiye” adlı konu da Pers İmparatorluğu ve İskender İmparatorluğu’nun anlatıldığı 24. sayfada “Celsus Kütüphanesi” görseline yer verilmekle birlikte söz konusu görsel konu ile uyumsuzdur (Yılmaz, 2005). İskender imparatorluğunun coğrafi bütünlüğünü gösteren 1 adet haritaya yer verilmiştir. Bununla birlikte Roma imparatorluğunun işlendiği 26. sayfada “Zeus Tapınağı” resmi yer almıştır. Fakat söz konusu görsel yine konu ile uyumlu değildir. Ünite içinde Roma ile ilgili 1 adet resme yer verilirken, Bizansla ilgili 4 adet resim yer almıştır.

“Eskiçağlarda Türkiye’nin Çevresindeki Kültür ve Medeniyetler” adlı konuda Mısır ve Mezopotamya ile Fenike ve Fenike kolonilerinin yer aldığı haritalar verilmektedir. Din ve İnaniş alt başlığında “Güneş Tanrısı Amon-Ra” yer alırken Yazı, Dil, Edebiyat alt başlığında ise çivi yazısı, hiyeroglif yazısı ve Fenike alfabesi resimleri gösterilmektedir. Bilim ve Sanat alt başlığında tahnitçi, piramitler ve Sfenks resimleri verilmiştir. Özetle “Eskiçağlarda Türkiye’nin Çevresindeki Kültür ve Medeniyetler” konusunda görsel ağırlığının Mısır Medeniyeti ’ne verildiği görülmekle beraber görseller işlenen konu ile uyumludur.

Genel anlamda 2000 tarihli ders kitabına göre 2005 tarihli ders kitabında Eskiçağ ünitesiyle ilgili harita sayısında artış olmazken, görsel miktarı arttırılmıştır. 2005 tarihli ders kitabında Eskiçağ ünitesinde işlenen konularla ilgili “Celsus Kütüphanesi” ve “Zeus

Tapınağı” görselleri konu ile uyumlu değildir. Diğer görseller ise işlenen konu ile bütünlük sağlayarak anlatımı güçlendirmektedir.

4.3.3. 2008 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Görseller

2008 tarihli, tarih ders kitabındaki Eskiçağ ünitesinde 11 adet haritaya, 43 adet resme ve 2 adet tarih şeridine yer verildiği görülmektedir. 2005 yılına oranla harita ve resim sayısı arttırılmıştır. Görsel çeşitlilik açısından önceki yıllarda (2000, 2002 ve 2005) Eskiçağ ünitesinde tarih şeridi yer almazken, 2008 tarihli ders kitabında tarih şeritleri kullanılmaya başlanmıştır. Dikkat çeken bir diğer konu da ders kitabında kullanılan haritaların, önceki yıllara göre renklendirme açısından daha kaliteli olmasıdır.

2008 tarihli ders kitabındaki Eskiçağ Tarihi ünitesi girişinde “Alacahöyük” görseline yer verilmektedir. Ünitenin ilk konusu olan “Tarihi Çağlara Giriş” konusuyla ilgili 7 adet resim, 1 adet tarih şeridi ve 1 adette harita bulunmaktadır. Verilen görseller konuyla uyumlu olmakla birlikte öğrencilerin görselleri yorumlaması için görsellerle ilgili soru sorulmaktadır (Çağlayan, 2008, s. 40-41). Diğer yıllarda (2000, 2002 ve 2005) görseller ile ilgili sorular sorulmazken 2008 tarihli ders kitabında görsellerle ilgili çeşitli sorular sorulması, kalıcılığın sağlaması bakımından önemlidir.

“İlk Çağ Uygarlıkları” adlı ikinci konuyla ilgili de 2 resim verilerek öğrencilere soru yöneltilmiştir. Bununla birlikte ikinci konunun alt başlığı olan “Kültür ve Uygarlık” adlı konuyla ilgili “Dünya Üzerinde İlk Uygarlıklar” adlı 1 harita verilerek aynı görsellerde olduğu gibi haritanın da yorumlanması için sorular oluşturulmuştur (Çağlayan, 2008, s. 43). İkinci alt başlık olan “Mezopotamya Uygarlığı” konusunda tüm Mezopotamya uygarlıklarının yer aldığı 1 adet haritaya, Sümerler ve Akadlarla ilgili birer resme ve 2 adette Babillerle ilgili görsele yer verilmektedir. Görsellerin hepsi konuyla ilgili olmakla birlikte hepsi alakalı olduğu uygarlığın yanında gösterilmiştir.

Diğer alt başlıklardan “Orta Asya Uygarlığı” ile ilgili 5 adet resim ve 1 adet haritaya; “Mısır Uygarlığıyla” alakalı 1 adet haritaya ve 5 adet resme; “İran Uygarlığıyla” ilgili 1 adet harita ve 1 adet resme; “İran Uygarlığı ve Çin Uygarlığı” ile ilgili 1 adet resme yer verilmiştir. Yine buradaki görsellerde konu ile uyumludur.

“Doğu Akdeniz Uygarlığı” konusunda yer alan Fenikelilerle ilgili 2 adet ve İbranilerle ilgili de 1 adet resim bulunmaktadır. “Anadolu Uygarlıkları” konusunda Hattilerle ilgili 1 resim, Hititlerle ilgili 3 adet resim ve 1 adet harita verilmekle birlikte Hitit konusunun anlatıldığı bölümde 1 adette tarih şeridi yer almıştır. Anadolu uygarlıklarından Urartular ve Lidyalılar ve Friglerle ilgili birer resim bulunurken, yine üç uygarlığın yer aldığı coğrafi bölgeler haritada gösterilmiştir.

“Ege ve Yunan Uygarlığı ile İskender Uygarlığı” konularında ise birer adet harita ve birer adette resim bulunmaktadır. “Roma Uygarlığı” ile ilgili de 1 harita ve 4 adet resme yer verilmiştir.

Genel olarak 2008 tarihli, tarih ders kitabındaki Eskiçağ Tarihi ünitesinde yer alan görseller incelendiğinde, ilgili resim ve haritaların her birinin konu ile bağlantılı ve de konun işlendiği sayfa da yer aldığı görülmektedir. 2000 tarihli ders kitabında görülen görselin işlendiği sayfa da değil de bir sonraki sayfada gösterilmesi ile hem 2000 hem de 2005 tarihlerindeki ders kitaplarında yer alan birkaç görselin konuyla uyumsuz olması problemi 2008 tarihli ders kitabında görülmemektedir. Bununla birlikte 2008 tarihli ders kitabındaki Eskiçağ Tarihi ünitesinde yer alan görsellerin kalitesi renklendirme ve çözünürlük açısından önceki yıllara göre iyileştirilmiştir. Ünite de yer alan resim ve haritalarla ilgili de öğrenciyi aktif hale getirecek soruların sorulması, bilgilerin kalıcılığının sağlanmasında yardımcı olan etkenlerden biridir. 2008 tarihli tarih ders kitabı ile 2010, 2011, 2013 ve 2014 tarihli tarih ders kitapları görsel bakımdan tamamen aynı olup, resimlerde ve haritalarda herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

4.3.4. 2017 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Görseller

2017 tarihli, tarih ders kitabında Eskiçağ ünitesinde 11 adet haritaya, 19'u temsili ve 66'sı normal olmak üzere toplamda 85 resme, 1 adet tabloya, 2 adet eş zamanlı tarih şeridine ve 1 adet şemaya yer verilmiştir. 2008, 2010, 2011, 2013 ve 2014 yıllarındaki tarih ders kitaplarına göre Eskiçağ ünitesinde yer alan resim miktarı artarken, harita sayısında bir değişim görülmemektedir.

“İnsanlığın İlk İzleri” adlı konuyla ilgili 10 resim, 1 temsili resim, 1 tablo ve 1 adette harita verilmekle birlikte görsellerin sayıları, metin içinde ilgili oldukları cümlelerin sonunda gösterilmiştir. “Yerleşik İnsan ve Medeniyet”le ilgili 3 resim, 2 temsili resim, 1 harita ve 1 adette eş zamanlı haritaya yer verilmiştir. “Kabilelerden Devlete” konusunda 11 resim ve 7 tane temsili resim yer almaktadır. “Kanunlar Doğuyor” konusunda da 2 resim ve 1 adette temsili resim bulunmaktadır. “Doğa, İnsan ve Göç” adlı konuda ise 4 resim, 2 tane temsili resim ve 2 harita görülmektedir. “Devletten İmparatorluğa” adlı konuda 5 resim, 1 temsili resim, 1 eş zamanlı tarih şeridi ve 5 adette harita bulunmaktadır. “Kanunlar Gelişiyor” konusunda 1 resim ve 2 adette temsili resim vardır. “İlk ve Orta Çağ'da Ordu” adlı konuda 8 resim ve 1 adette temsili resim bulunmaktadır. “Tarımdan Ticarete Ekonomi” konusunda da 11 resim, 1 temsili resim, 1 şema ve 2 adette haritaya yer verilmiştir. Son konu olan “Yazının Gelişimi” adlı konuda ise 6 resim ve 1 tanede temsili resim yer almaktadır. Bununla birlikte Eskiçağ ünitesi sonunda yer alan ölçme değerlendirme bölümünde de 1 adet resim kullanıldığı görülmektedir.

Genel olarak bakıldığında 2017 tarihli ders kitabında görseller açısından dikkat çeken bir konu, kitapta yer alan tüm görsellerin numaralandırılması ve ilgili olduğu cümlelerin sonunda numarasının gösterilmesidir. Yine 2008 tarihli ders kitabında da olduğu gibi verilen görsellerle ilgili sorular sorulmuştur. Bu ders kitabında yer alan görsellerin hepsi verildikleri konunun amaç ve içeriğine uygundur.

4.3.5. 2018 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Görseller

2018 tarihli, tarih ders kitabında Eskiçağ Tarihi konularının “İnsanlığın İlk Dönemleri” adlı 2. ünite ve “Orta Çağ’da Dünya” adlı 3. ünite de yer aldığı görülmektedir. Bu üniteler 2017 tarihli ders kitabında tek bir ünite şeklinde “Kadim Dünyada İnsan” adlı 2. ünite de verilmişti. 2018 yılındaki tarih ders kitabında ise 2 farklı ünite şeklinde ayrıldığı görülmektedir. 2018 tarihli ders kitabında Eskiçağ Tarihi konularıyla ilgili “İnsanlığın İlk Dönemleri” adlı 2. ünite de 32 resim, 16 temsili resim, 7 harita, 1 tablo ve de 1 tarih şeridi bulunmaktadır. Yine Eskiçağ Tarihi konularının yer aldığı “Orta Çağ’da Dünya” adlı 3. ünite de 11 resim, 8 temsili resim, 5 harita ve 1 şema vardır. İki üniteye bir bütün şeklinde bakıldığında Eskiçağ Tarihi konusuyla ilgili toplamda 43 resim, 24 temsili resim, 12 harita, 1 tablo, 1 tarih şeridi ve de 1 şema olduğu görülmektedir. 2017 yılına ait Eskiçağ konularının bulunduğu tarih ders kitabına oranla, 2018 tarihindeki ders kitabında görsel miktarı azaltılmıştır.

“İnsanlığın İlk Dönemleri” olan 2. ünite de ilk konu olan “İnsanlığın İlk İzleri” konusunda 11 resim, 4 temsili resim, 1 harita ve 1 adette tablo bulunmaktadır. 2017’ye göre bu konuda görsel sayısı artmıştır. “Yazının Gelişimi” adlı ikinci konuda 6 adet resim bulunmakla birlikte 2017’de aynı konuda bulunan temsili Pisagor resmi bu kitapta yer almamıştır. “İlk Çağ’da Başlıca Medeniyet Havzaları” adlı üçüncü konuda 1 resim, 2 temsili resim, 1 tarih şeridi ve 3 adette harita bulunmaktadır. Dördüncü konu olan “İnsan ve Göç” adlı konuda 3 resim, 2 temsili resim ve 1 tane de harita görülmekle birlikte 2017’ye göre bu konuda görsel miktarı azaltılmıştır. “Kabilelerden Devlete” adlı beşinci konuda da 6 resim, 7 temsili resim ve 2 harita bulunmakla beraber burada da geçen yıla oranla görsel sayısı azaltılmıştır. 2. Ünitenin son konusu olan “Kanunlar Doğuyor” adlı konuda 2 resim ve 1 de temsili resim vardır. Ünite sonundaki ölçme değerlendirme bölümünde de sorulan sorularda 2 adet resimden yararlanılmıştır.

“Orta Çağ’da Dünya” adlı 3. Ünitenin ilk konusu “Orta Çağ’da Siyasi Yapılar” adlı konuda 1 resim, 3 temsili resim ve 3 harita bulunmaktadır. İkinci konu olan “Tarımdan Ticarete

Ekonomi” de 5 resim, 1 temsili resim, 2 harita ve 1 şema olmakla birlikte 2017’ye oranla görsel sayısı azaltılmıştır. “Orta Çağ’da Ordu” adlı üçüncü konuda 1 resim ve 3 adette temsili resim yer almakla birlikte burada da 2017’ye göre görsel sayısı azaltılmıştır. “Kanunlar Gelişiyor” adlı dördüncü ve son konuda 2 resim ve 1 temsili resim bulunmaktadır. Ayrıca ünitenin son bölümünde yer alan ölçme değerlendirme de sorulan sorularda yine 2 adet resimden yararlanılmıştır.

2. ve 3. ünitelerde yer alan tüm görseller 2017 yılında olduğu gibi 2018 yılında da tek tek numaralandırılmış ve numaralandırılan görsellerin her biri ait olduğu içeriğin yanında gösterilmiştir. Görsellerin tümü Eskiçağ Tarihi konusuyla ilişkilidir ve uygun yerlerde verilmiştir. Genel anlamda 2018 tarihli ders kitabında kullanılan görsellerin birçoğu 2017 tarihli ders kitabında kullanılan görsellerle aynı olmakla birlikte birkaçı çıkarılarak 2018 de görsel sayısı azaltılmıştır.

4.3.6. 2019 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Görseller

2019 tarihli ders kitabında, Eskiçağ Tarihi konularının yer aldığı ünitelerdeki hem resim hem de harita sayısı tamamen 2018 tarihli ders kitabı ile aynıdır. Bununla birlikte Eskiçağ ünitelerindeki içerik hemen hemen 2018 tarihli ders kitabı ile aynı olsa da 2019 tarihli ders kitabında birkaç görselin değiştirildiği ve birkaç haritanın da renklendirildiği görülmektedir.

İnsanlığın İlk Dönemleri adlı ikinci ünitenin ilk konusu olan “İnsanlığın İlk İzleri” adlı konu da yer alan “Bereketli Hilal” bölgesi haritası 2019 tarihli ders kitabında görsel açıdan 2018’e göre renklendirilmiştir.

“İnsan ve Göç” adlı dördüncü konudaki ilk resim değiştirilmiştir. 2018 tarihli ders kitabında “Konargöçer Çadırı” resmi yer alırken, 2019 tarihli ders kitabında “Konargöçerlerin Yaşam Alanı” adlı resmi verilmiştir. Aynı konudaki “Toplulukların Yeni Coğrafyalara Hareketleri” alt başlığındaki 2018 tarihli ders kitabında görsel 2.27

“Türklerde Göç” adlı resimken, 2019’da bu resim yerine “Kudüs’ten Göç” adlı resim kullanılmıştır.

“Kanunlar Doğuyor” adlı altıncı konudaki “Hammurabi Kanunları” adlı resimde 2018 tarihinde stelden bir kesit verilirken, 2019 tarihli ders kitabından stelin tamamına yer verilmektedir.

2019 tarihli ders kitabındaki 2. üniteye böylelikle sadece 3 resmin değiştirildiği görülmektedir. Bununla beraber diğer görseller 2018 tarihli ders kitabı ile aynı iken sadece birkaç görselin türü değiştirilmiştir. Örneğin, 2018 tarihinde 5. konuda yer alan “İlk Yerleşim Yerleri” adlı görsel parantez içinde “temsili” olarak verilirken, 2019 tarihinde aynı görselin yanındaki “temsili” içeriği kaldırılmıştır. Bunun gibi birçok görselde aynı işlem yapılmıştır.

Yine Eski Çağ konularının yer aldığı “Orta Çağ’da Dünya” adlı üçüncü ünitenin ilk konusu olan “Orta Çağ’da Siyasi Yapılar” da bulunan “Orta Çağ’da Kurulan Başlıca Devletler” haritası görsel açıdan 2018’e göre 2019 tarihli ders kitabında renklendirilmiştir. Bunun dışında diğer görseller yine 2018 tarihli ders kitabı ile tamamen aynıdır.

Özetle, 2019 tarihli ders kitabında Eskiçağ Tarihi konusuyla ilgili ünitelerde yer alan görseller konuyla bütünlük içindedir. Görsellerin birçoğu 2018 tarihli ders kitabı ile aynı olmakla birlikte sadece 3 tanesi değiştirilmiştir. Bununla birlikte 2 haritada görsel açıdan zenginleştirilmiş bunun dışında haritalarda değişiklik yapılmamıştır. Yine 2018 tarihli ders kitabında olduğu gibi her görsel numaralı bir şekilde verilerek ait olduğu içeriğin yanında görselin numarası gösterilmiştir. Ayrıca ölçme değerlendirme bölümünde de kullanılan görseller 2018’deki görsellerle aynıdır.

4.3.7. 2021 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Görseller

2021 tarihli ders kitabındaki Eskiçağ Tarihi konularıyla ilgili ünitelerde yer alan resim ve harita sayıları, 2019 tarihli ders kitabı ile aynı olmakla birlikte toplamda 67 resim, 12

harita, 1 tablo, 1 tarih şeridi ve de 1 şema vardır. Bununla birlikte 2021 tarihli ders kitabında yer alan görsellerin birçoğu, 2019 tarihli ders kitabı ile aynı olup birkaçı değiştirilmiştir.

İnsanlığın İlk Dönemleri adlı ikinci ünitenin ilk konusu olan “İnsanlığın İlk İzleri” konusunda 2019 tarihli ders kitabında yer alan “Kil Vazo” adlı 2.2 numaralı görsel, 2021 tarihli ders kitabında değiştirilerek yerini “Toprak Kap” resmi almıştır. Aynı konu içerisindeki “İlk İnsanların Hayat Tarzı ve Geçim Kaynakları” alt başlığındaki 2019 tarihli ders kitabında yer alan “Megaron Tipi Ev”, “Obsidyen” ve “Dibek” adlı resimler, 2021 tarihli ders kitabında değiştirilmiştir. 2021 tarihli ders kitabında bu görseller “Megaron Tipi ev Çizimi”, “Obsidyen Aletler” ve “Taş Havan” isimleriyle yer alarak resimleri değiştirilmiştir. Diğer alt başlık olan “Sözlü Kültür” konusunda da “Madeni Ok Ucu” resmi de 2019 tarihli ders kitabındaki resimden farklı kullanılmıştır.

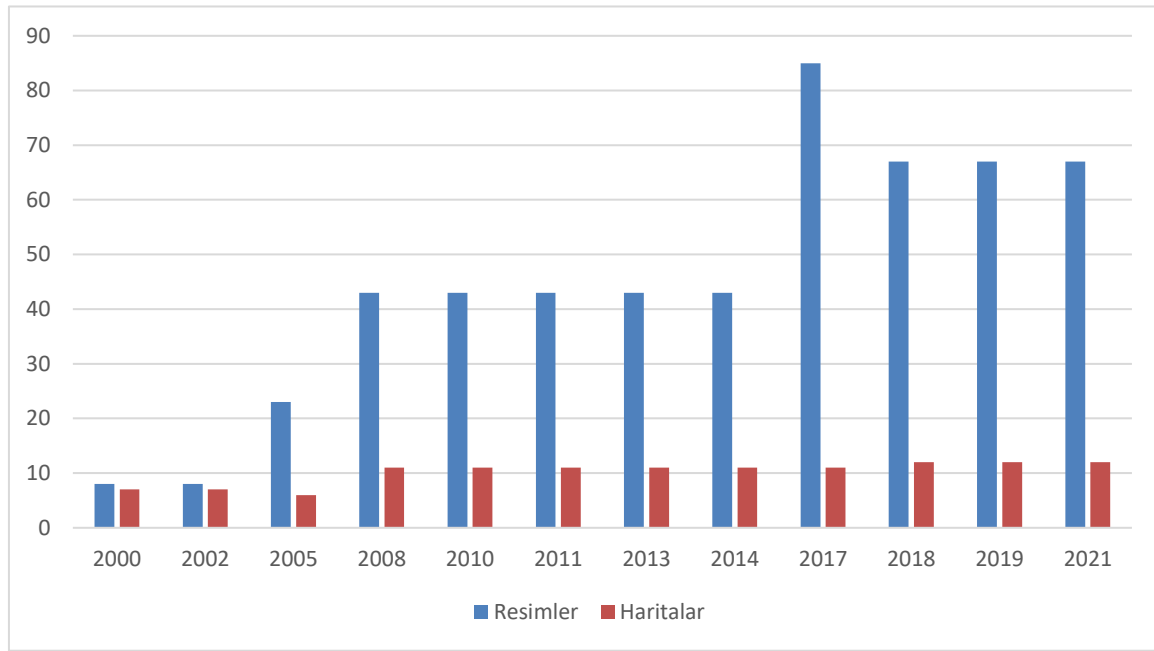
Söz konusu ikinci ünite bahsedilen görseller dışında resimlerde bir değişiklik yapılmamakla birlikte kullanılan haritalarda 2019 tarihli ders kitabıyla aynıdır. 2021 tarihli ders kitabında dikkat çeken bir uygulama verilen görsellerin hangi müzeye ait olduğunun her görselin altında tek tek verilmesidir. Örneğin; Yontulmuş Taş Aletler adlı 2.1 numaralı görsel “Antalya Müzesi”, 2.5 numaralı Obsidyen Aletler “Ankara Anadolu Medeniyetler Müzesi” , 2.6 numaralı Taş Havan “Mardin Müzesi” , 2.12 numaralı Romus ve Romulus ile Dişi Kurt görseli “Roma Capitoline Müzesi” gibi müzelerden alınarak görselin hemen altında belirtilmiştir.

Orta Çağ’da Dünya adlı üçüncü ünite de ise görsel açıdan hiçbir değişiklik yapılmamakla birlikte 2019 tarihli ders kitabı ile aynıdır.

Kısacası, 2021 tarihli ders kitabında kullanılan görsellerin hepsi konuyla ilgili ve hepsi diğer yıllarda (2017-2018-2019) olduğu gibi numaralandırılarak ait olduğu içeriğin hemen yanında numaraları gösterilmiştir. Toplamda 2019 tarihli ders kitabında kullanılan görsellere göre 2021 tarihli ders kitabında 5 resmin değiştirildiği görülmekle beraber haritalarda bir farklılık görülmemektedir.

4.3.8. Tarih Ders Kitaplarındaki Eskiçağ Tarihi Ünitelerinde Yer Alan Görsellerin Yıllara Göre Dağılımı

İncelen söz konusu tarihlerdeki, tarih ders kitaplarında yer alan Eskiçağ Tarihi konularıyla ilgili resimler ve temsili resimler bir bütün olarak resim adı altında verilmektedir. Bununla birlikte grafikte, Eskiçağ Tarihi ünitelerinde yer alan haritalarında yıllara göre dağılımı gösterilmektedir.

Şekil 7. Eskiçağ tarihi ünitelerinde yer alan görsellerin yıllara göre dağılımı

Şekil 7’de görüldüğü gibi 9. sınıf tarih ders kitaplarındaki Eskiçağ Tarihi üniteleriyle ilgili resim ve haritalar zamanla artış göstermiştir. Eskiçağ üniteleriyle ilgili en fazla resme 2017 yılında yer verilmektedir. En az resim ise 2000 ve 2002 tarihli ders kitaplarında bulunmaktadır. Harita miktarlarında ise çok fazla bir artış olmamakla beraber en az harita 2005 yılında yer alırken en fazla harita sayısı ise 2018-2019 ve 2021 tarihlerinde yer almıştır. Eskiçağ Tarihi konusuyla ilgili resimlerin yıllar içinde gösterdiği artış haritalarda gözlemlenmemektedir.

Genel anlamda tarih ders kitaplarındaki Eskiçağ Tarihi konularıyla ilgili görsellerin 2000 yılından günümüze çeşitlendiği, sayılarının arttığı ve kalite bakımından iyileştirildiği

dikkat çekmektedir. 2000 tarihli ders kitabında Eskiçağ Tarihi ünitesindeki resimlerin birkaçının konunun işlendiği sayfadan bir önceki sayfa da verilmesi sorunu da 2002 yılında da devam etmiş ve 2005 yılında bu sorun ortadan kaldırılmıştır. 2000, 2002 ve 2005 yıllarına ait Eskiçağ Tarihi konusuyla ilgili görsellerde konuyla uyumlu olmayan resimlerin yer aldığı, 2008 yılında ise bu sorunun ortadan kalktığı görülmektedir. 2017, 2018, 2019 ve 2021 tarihli ders kitaplarında da görsellerin tek tek numaralandırılmış ve işlenen içeriğin hemen yanında numarası gösterilmiştir. Aynı şekilde söz konusu ünitedeki haritalarda hem içerik hem de renklendirme açısından geliştirilmiştir.

Diğer önemli bir konu ise 2017, 2018, 2019 ve 2021 tarihli ders kitaplarında, kitabın son kısmında “Görsel Kaynakça” bölümünün oluşturulmasıdır. Verilen görsellerin her birinin kaynakçası bu bölümde tek tek gösterilmektedir. Bunun yanında birçok harita ve resim tasarımcılar tarafından oluşturulmuş ve birkaçı da telif hakkı ödenerek alınmıştır. Tasarımcılar tarafından hazırlanan ve telif hakkı ödenerek sahip olunan görseller de yine bu bölümde ayrı ayrı gösterilmektedir. Örneğin; Eskiçağ ünitesiyle ilgili 2017 yılında 53 görselin telif hakkı ödenerek alındığı, 12 görselin tasarımcılar tarafından hazırlandığı ve 11 haritanın da tasarımcılar tarafından oluşturulduğu görülmektedir (Kapar vd., 2017, s. 215-216).

4.4. Tarih Ders Kitaplarındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Yer Alan Bilgi Hataları

Söz konusu tarih ders kitaplarındaki Eskiçağ Tarihi konularıyla ilgili genel anlamda pek fazla bilgi hatasının yer almadığı görülmektedir. Bununla birlikte 2000 tarihli ders kitabı ile 2002 tarihli ders kitabı aynı olduğu için 2000 tarihindeki bilgi hatası 2002’de de tekrarlanmıştır. Yine 2005 tarihli ders kitabındaki bilgi hatası aynen 2008, 2010, 2011, 2013 ve 2014 tarihli ders kitaplarında da bulunmaktadır. 2017, 2018, 2019 ve 2021 tarihli ders kitaplarında ise Eskiçağ Tarihi konularıyla ilgili bilgi hatalarına rastlanmamaktadır. Aşağıda bilgi hatalarının görüldüğü kitaplar ele alınmaktadır.

4.4.1. 2000 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Hatalar

2000 tarihli “Tarih 1” ders kitabındaki Eskiçağ ünitesinde yer alan konular, A. Eskiçağlarda Türkiye ve B. Eskiçağlarda Türkiye’nin Çevresindeki Kültür ve Medeniyetler olmak üzere iki ana başlık altında oluşturulmaktadır. Bu konu başlıklarında Anadolu değil de sürekli olarak “Türkiye” kelimesinin kullanılması dikkat çekmektedir. Ayrıca oluşturulan tüm alt başlıklarda da yine Anadolu yerine Türkiye kelimesi kullanılmıştır. İlk konuda ki 21. sayfa da verilen bir bölüm şu şekildedir:

“M.Ö. 4 yüzyıldan beri Anatolia (Güneşin Doğduğu Yer) adını taşıyan Anadolu, Asya ile Avrupa arasında uzanmış bir köprü gibidir. Buraya Küçük Asya da denir. Fakat, 1071’den sonra tam anlamıyla bir Türk vatanı olmuş ve Türkiye adını almıştır. Burası tarih boyunca birçok göç dalgalarına yol olmuş ve istilalara uğramıştır. Bu kavimlerden bazıları Türkiye’de yerleşerek devletler kurmuşlar, uygarlıklar meydana getirmişlerdir. Bunlar sırasıyla Hititler, Frigler, İyonlar, Urartular, Persler, Makedonyalılar, Romalılar ve Bizanslardır. Anadolu’da oluşan bütün bu uygarlıkların varisi biz Türklere” (Koprman vd., 2000, s. 21).

Anlamanın bozulmaması için tüm paragrafa yer verilmiştir. Metnin son bölümünde yer alan altı çizili bölüm de Anadolu’da kurulan uygarlıkların hepsinin varisinin Türkler olduğu belirtilmektedir.

Roma imparatorluğu ve Bizans imparatorluğu konularının yer aldığı 30. sayfa da “Asur Kralı Asurnazirpal Avlanırken” adlı bir resim koyulmuştur. Söz konusu kralın adı “Asurnazirpal” değil “Assurnasirpal” şeklinde olmalıdır (İplikçioğlu, 2013, s. 54).

2002 tarihli ders kitabı da 2000 tarihli ders kitabı ile tamamen aynı olduğu için aynı bilgiler 2002 yılında da yer almaktadır.

4.4.2. 2005 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Hatalar

2005 tarihli tarih ders kitabındaki Eskiçağ ünitesi, konu başlıkları bakımından 2000 tarihli ders kitabı ile tamamen aynı olmakla beraber içerik değiştirilmiştir. Eskiçağ Tarihi konusunda 2000 tarihli ders kitabında görülen konu başlıklarında “Anadolu” yerine “Türkiye” kelimesinin kullanılması 2005 tarihli ders kitabında da devam etmektedir.

Bununla birlikte Roma İmparatorluğu'nun anlatıldığı bölümde; “Roma’da gelişmeye başlayan Hristiyanlık 312 tarihinde serbest bırakıldı” ifadesi yer almaktadır (Yılmaz, 2005, s. 26). Burada Roma’nın Hristiyanlığı serbest bıraktığı tarih yanlış verilmekle birlikte doğrusunun 313 yani Milano Fermanı olarak bilinen imparatorluk duyurusu ile serbest bırakıldığı bilinmektedir (Özçelik, 2002, s. 333).

Mezopotamya uygarlıklarının işlendiği bölümde Sümerler, Akadlar, Amurrular (Babiller), Asur ve Elamlar tek tek anlatılmaktadır. Burada Akadlarla ilgili “Sargon’un ölümünden sonra devlet zayıflamış ve M.Ö. 2100 yıllarında Sümerliler tarafından ortadan kaldırılmıştır” ifadesi yer almaktadır (Yılmaz, 2005, s. 29). Akadlara son veren uygarlık Sümerliler olarak gösterilmesi yanlıştır. Kaynaklarda Akadları yıkanların “Gutiler” olduğu belirtilmektedir (İplikçioğlu, 2013, s. 50).

4.4.3. 2008 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Hatalar

2005 tarihli ders kitabındaki Eskiçağ ünitesinde yer alan “Akadlara Sümerliler tarafından son verildiği” bilgisi aynı şekilde 2008 tarihli ders kitabında da yer almaktadır (Çağlayan, 2008, s. 46). 2008 tarihli ders kitabı ile 2010, 2011, 2013 ve 2014 tarihli ders kitabı aynı olduğu için aynı bilgi hatası bu kitaplarda da devam etmiştir.

4.5. Eskiçağ Tarihi Konusuyla İlgili Temel Kaynakların Kullanımında Tarih Ders Kitapları

4.5.1. 2000 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Kaynaklar

2000 tarihli ders kitabındaki Eskiçağ Tarihi ünitesiyle ilgili 9 adet kaynaktan yararlanıldığı görülmekle birlikte, ünite içerisinde hiç kaynak gösterilmemektedir. Eskiçağ Tarihi ünitesiyle ilgili ders kitabında yer alan kaynaklar şu şekildedir:

- Akurgal, Ekrem, Anadolu Uygarlıkları, İstanbul, 1988.
- Bayur, Y. Hikmet, Hindistan Tarihi. 2 Cilt. Ankara, 1946-1947.
- Demircioğlu, Halil, Roma Tarihi, Ankara, 1953.
- İnan, Afet, Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti. Ankara, 1956.
- Kınal, Firuzan, Eski Mezopotamya Tarihi. Ankara, 1953.
- Mansel, Arif Müfit, Ege ve Yunan Tarihi, Ankara, 1947.
- Parmaksızoğlu, İsmet; Çağlayan, Yaşar, Eski Çağlar ve Türk Tarihinin İlk Dönemleri. Ankara, 1976.
- Tarih I. Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar, İstanbul, 1932.
- Tarih II. Orta Zamanlar, İstanbul, 1933. (Kopruman vd., 2000, s. 191-193).

2000 tarihli ders kitabındaki Eskiçağ Tarihi ünitesiyle ilgili kullanılan kaynaklar görüldüğü gibi oldukça sınırlıdır. Ders kitabının kaynakça bölümü incelendiğinde toplamda 91 farklı kaynağın kullanıldığı göz önüne alındığında, Eskiçağ Tarihi ünitesi için kullanılan kaynak miktarının az olduğu belirgin bir şekilde görülmektedir. Ders kitabında kullanılan kaynakların güncellikten uzak olduğu ve son yapılan çalışmaların dikkate alınmadığı dikkat çekmektedir. Ayrıca 2000 tarihli ders kitabının kaynakça bölümünde 1932 yılına ait Tarih I ve 1933 yılına ait Tarih II ders kitaplarından da yararlanıldığı dikkat çekmektedir. 2002 tarihli ders kitabı da 2000 tarihli ders kitabı ile aynı olduğu için kullanılan kaynaklarda bir farklılık yoktur.

4.5.2. 2005 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Kaynaklar

2005 tarihli ders kitabındaki Eskiçağ Tarihi ünitesiyle ilgili 8 kaynaktan yararlanıldığı görülmekle birlikte, ünite içerisinde hiç kaynak gösterilmemektedir. Eskiçağ ünitesiyle ilgili ders kitabında yer alan kaynaklar şu şekildedir:

- Akşit, Oktay, Roma İmparatorluğu Tarihi, Cilt I-II, İstanbul, 1970.
- Bayur, Y. Hikmet, Hindistan Tarihi, Cilt, I-III, Ankara, 1987.

- İnan, Afet, Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti, Ankara, 1956.
- Kınal, Firuzan, Eski Anadolu Tarihi, Ankara, 1991.
- Kınal, Firuzan, Eski Mezopotamya Tarihi, Ankara. 1983.
- Mansel, A. Müfit, Ege ve Yunan Tarihi, Ankara, 1984.
- Ögel, Bahaddin, Türk Mitolojisi, Ankara, 1971.
- Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi (Yılmaz, 2005, s. 211-212).

2005 tarihli ders kitabında önceki yıllara (2000 ve 2002) göre her ne kadar içerik değiştirilip geliştirilse de aynı durum kaynaklar bölümünde gerçekleşmemiştir. Kitaptaki kaynakça bölümü incelendiğinde toplamda 82 kaynaktan yararlanıldığı görülmektedir. Ders kitabında kullanılan kaynakların güncellikten uzak olduğu ve son yapılan çalışmaların dikkate alınmadığı görülmektedir. Genel anlamda 2000 yılındaki ders kitabında 91 kaynağın kullanıldığı düşünülürse, kaynakçanın 2005 tarihinde azaltıldığı dikkat çekmektedir. Bundan dolayı Eskiçağ Tarihi ünitesinde kullanılan kaynak sayısında da artış olmamıştır.

4.5.3. 2008 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Kaynaklar

2008 tarihli ders kitabındaki Eskiçağ ünitesinde İbn-i Haldun ve Ziya Gökalp'ın sözlerine yer verilerek, kaynakları hemen altında gösterilmektedir. Burada İbn-i Haldun'nun Mukaddime'si * ve İbrahim Kafesoğlu'nun Türk Milli Kültürü'nden * yararlanılmaktadır. Bunlarla birlikte tarih ders kitabının kaynakça kısmı incelendiğinde, Eskiçağ ünitesiyle ilgili 22 farklı kaynaktan yararlanıldığı görülmektedir (Çağlayan, 2008, s. 198-201). Söz konusu kaynaklar ise şunlardır:

- Akşit, N. (2004). A'dan z'ye kültür ve tarih ansiklopedisi (c. 1-2). İstanbul: Serhat*
- Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi
- Atlan, S. (1970). Roma tarihinin ana hatları. İstanbul: Edebiyat Fakültesi *
- Bahn, P. (1999). Arkeolojinin ABC'si, İstanbul: Kabalcı

- Bayur, Y. H. (1987). Hindistan tarihi (c. 1-3). Ankara: ? *
- Heredotos. Heredot tarihi *
- İnan, Afet. (1956). Eski Mısır tarihi ve medeniyeti. Ankara: ?
- Kınal, F. (1991). Eski Anadolu tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Kınal, F. (1983). Eski Mezopotamya tarihi. Ankara: ?
- Kramer, S. N. (1999). Tarih Sümerde başlar. İstanbul: Kabacı *
- Mansel, A. M. (1994). Ege ve Yunan tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Narçın, A. (2008). A'dan z'ye Sümer. İstanbul: Ozan *
- Özçelik, N. (2002). İlk çağ tarihi ve uygarlığı. Ankara: Nobel *
- Thukydides. (1958). Peloponnesoslularla Atinalıların savaşı (A. Demircioğlu, Çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi
- Yıldırım, R. (2002). Uygarlık tarihine giriş. İzmir: Meridyen
- <http://mail.baskent.edu.tr> *
- <http://www.bergama.bel.tr> *
- www.sakarya.edu.tr *
- www.pto.org.tr *
- www.istanbulgov.tr * (Çağlayan, 2008, s. 198-201).

Bu kaynaklardan 14 tanesi metin içinde gösterilmekle birlikte 5 adette online kaynaklardan yararlanılmıştır. Yanında (*) işareti olan kaynaklar Eskiçağ Tarihi ünitesindeki, metinler içerisinde gösterilmiştir. Kaynaklar incelendiğinde söz konusu ders kitabında Heredot, Thukydides gibi Eskiçağ Tarihi alanında temel sayılacak kaynaklardan yararlanıldığı görülmektedir. Kaynakların kısmen güncellendiği ancak dikkate alınan eserlerin bir çoğunun bilimsellikten uzak olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum kitabı hazırlayanların Eskiçağ Tarihi alanında yetersiz olduğu izlenimini oluşturmaktadır. Örneğin; Ali Narçın tarafından yazılan eserler hiçbir bilimsel çevre tarafından dikkate alınmamaktadır. Dikkat çeken diğer bir husus yabancı kaynakların göz ardı edilmesidir. Ders kitabının kaynakça bölümünde online kaynaklarda dahil olmak üzere toplam da 148 farklı kaynak

kullanılmıştır. 2005 tarihli ders kitabına göre Eskiçağ Tarihi ünitesinde kullanılan kaynak miktarı, 2008 tarihli ders kitabında arttırılmıştır. Bununla birlikte 2008 tarihli ders kitabı ile 2010, 2011, 2013 ve 2014 tarihli ders kitapları da aynı olduğu için bu ders kitaplarında kullanılan Eskiçağ ünitesindeki kaynaklar aynıdır.

4.5.4. 2017 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Kaynaklar

2017 tarihli ders kitabında Eskiçağ Tarihi ünitesiyle ilgili en az 43 kaynaktan yararlanıldığı görülmekle birlikte, bunlardan sadece 10 tanesi söz konusu üniteye metin içerisinde gösterilmektedir. Kaynakça da yer alan eserler kaynak gösterimi bakımından doğru olarak yer alırken metin içerisinde kaynak gösteriminde hataların olduğu dikkat çekmektedir (Akbaba, 2018, s. 15). 2017 tarihli ders kitabında Eskiçağ Tarihi ünitesi ile ilgili yararlanılan kaynaklar ise şu şekildedir:

- Akurgal, E. (1959). Urartu medeniyeti. *Anadolu*, 4, 67-75.
- Alanyalı, H. S. (Ed.). (2012). *Anadolu arkeolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi
- Alkan, N. (2007). Tarihin çağlara ayrılması kime göre ve nasıl olmalı. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiriler*, Ankara: 2012
- Alparslan, A. M., Doğan, M. (2013). *Hititler bir Anadolu İmparatorluğu*. İstanbul: YKY
- Aral, S. M. (1947). Cengizin yasası. *İÜ Hukuk Fakültesi Yayınları*. 167- 177.
- Arda, Z., vd. (2013). İlk Çağ'dan modernizme bilim, sanat ve felsefe buluşmaları. *Eğitim Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 148- 156.
- Avcı, C., Şentürk, R. (2001). Kabile. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 24, ss. 539-546). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Aydın, M. (2003). Antakya ve Tarsus eksenli ilk dönem Hristiyanlığına bir bakış. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 15. 5-16. *
- Aysevener, K. (2009). Antikçağdan günümüze tarih tasarımları. *ÇTTAD*. 8. 3-19.

- Bahar, H. (2016). *Eskiçağ uygarlıkları*. Konya: Kömen. *
- Boratav, P. N. (2012). *Türk mitolojisi* (R. Özbay, Çev.). Ankara: Bilgesu.
- Coppens, P. (2014). *Kayıp uygarlıklar muamması* (P. Tornay, Çev.). Omega.
- Çağatay, N. (1978). Eskiçağlardan bu yana zaman ölçümü ve takvim. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1. 105-138.
- Çıvgın, İ. (2012). Avrupa ve Doğu Akdeniz’de tarih öncesi kolonileşmeler ve kültürel değişme. *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*. 5(23). 126-148.
- Dartman, B. (2009). Yazının keşfi konusuna dini metin ve arkeolojik bulgular çerçevesinde yeni bir yaklaşım. *Erzurum Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 41. 1-5.
- Davutoğlu, A. (1997). Medeniyetlerin ben-i idrakı. *Divan Dergisi*. 1. 1-53.
- Emecen, F. M. (Ed.). (2008). *Eskiçağ’dan modern çağa ordular*. İstanbul: Tefeyyüz. *
- Erdoğan, İ. (1999). İlk çağlardaki egemen iletişim biçimleri üzerine bir değerlendirme. *Kültür ve İletişim*. 2. 15-47.
- Gömeç, S. (2006). Bazı Cengiz yasalarının tarihi ve sosyal dayanakları. *Türkoloji Dergisi*. 2. 9-19.
- Güler, T. B. (2014). *Kuruluşundan M.Ö. 404 yılına kadar Sparta’nın Peloponnesos bölgesindeki üstünlük çabaları*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Harman, Ö. F. (1988). Ahd-i atik. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 1, ss. 494-501). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı.
- Harman, Ö. F. (2007). On emir. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (c. 33, ss. 347-350). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı.
- Heredotos. (1973). *Heredot tarihi* (M. Ökmen, Çev.). İstanbul: Remzi.
- İplikçipğlu, B. (1990). *Eskiçağ tarihinin ana hatları*. İstanbul: Marmara üniversitesi.
- Kaya, M. A. (2015). *İlk çağ tarih ve uygarlığı*. Ankara: Pegem. *

- Kınal, F. (1971). Çivi yazısının doğuşu ve gelişmesi. 19 mart tarihinde TTK konferans olarak verilmiştir. 1-16. *
- Konyar, E. (?). *Eski Anadolu tarihi 1*. İstanbul: İstanbul Üniv. Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Koschaker, P. (1977). *Roma özel hukukunun ana hatları* (düz. K. Ayiter). Ankara: Sevinç.
- Köroğlu, K. (Ed.). (2011). *Eski Anadolu tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Köroğlu, K. (Ed.). (2013). *Eski Mezopotamya ve Mısır tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Memiş, E. (1995). *Eskiçağ Türkiye tarihi*. Konya: Öz Eğitim.
- Memiş, E. (2009). *Eskiçağ medeniyetleri tarihi*. Bursa: Ekin Basım.
- Roux, J. P. (2006). *Orta Asya tarih ve uygarlık* (L. Arslan, Çev.). İstanbul: Kabalcı.*
- Schmidt, K. (2007). *Göbekli tepe en eski tapınağı/ taş çağı avcılarının gizemli anıtsal alanı*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
- Sivas, T. (Ed.). (2013). *Genel uygarlık tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Sivas, T. (Ed.). (2013). *Uygarlık tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Şenel, A. (1982). *İlkel topluluktan uygar topluma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Taş, S., Günay, E. (2015). Antik çağ toplumlarının özellikleri, geleneksel statüleri ve iktisadi yapıyı belirleyen kurumlar. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 12(2). 141-156.
- Uncu, E. M. (2013). Eski Mezopotamya’da tıp. *History Studies*. V.5, I.5, 107-118.*
- Ülgen, P. (2010). Ortaçağ Avrupası’nda feodal sisteme genel bir bakış. *Mukaddime*. 1. 1-17. *
- Yonar, G. (2015). *Yaratılış mitolojileri, altı medeniyet altı yaratılış hikayesi*. İstanbul: Ötüken.

- <http://www.nevsehir.bel.tr> *
- www.catalhoyuk.com * (Kapar vd., 2017, s. 210-213).

2017 tarihli ders kitabında, kaynakçanın güncellendiği ve geliştirildiği açıkça görülmektedir. Ayrıca yabancı araştırmacıların eserleri de 2017 kitabında dikkate alınmaya başlanmıştır. Eskiçağ Tarihi ünitesiyle ilgili birçok kaynaktan yararlanıldığı gibi kaynak türlerinin de çeşitlilik bakımından arttığı dikkat çekmektedir. Söz konusu ders kitabında makaleler, bildiriler ve yüksek lisans tezleri gibi farklı kaynaklar kullanılmaktadır. Yanında (*) işareti verilen kaynaklar Eskiçağ Tarihi ünitesi içinde metin içerisinde gösterilmektedir. Yine incelenen tarih ders kitaplarındaki görsellerinde kaynakçalarının tek tek gösterildiği ve telif hakkı ile alınanların da ayrıca belirtildiği dikkat çekmektedir.

4.5.5. 2018 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihiyle İlgili Kaynaklar

2018 tarihli ders kitabındaki Eskiçağ Tarihi konuları, İnsanlığın İlk Dönemleri adlı 2. ünite de ve Orta Çağ'da Dünya adlı 3. ünite de iki ayrı ünite şeklinde verilmektedir. Yine 2017 tarihli ders kitabında kullanılan kaynaklar 2018 yılında da kullanılmış ve üzerine birkaç ekleme yapılmıştır. Yine bu bölümde iki ünite bir bütün şeklinde ele alınmıştır. 2018 tarihinde Eskiçağ ünitesi ile ilgili ders kitabına eklenen kaynaklar şu şekildedir:

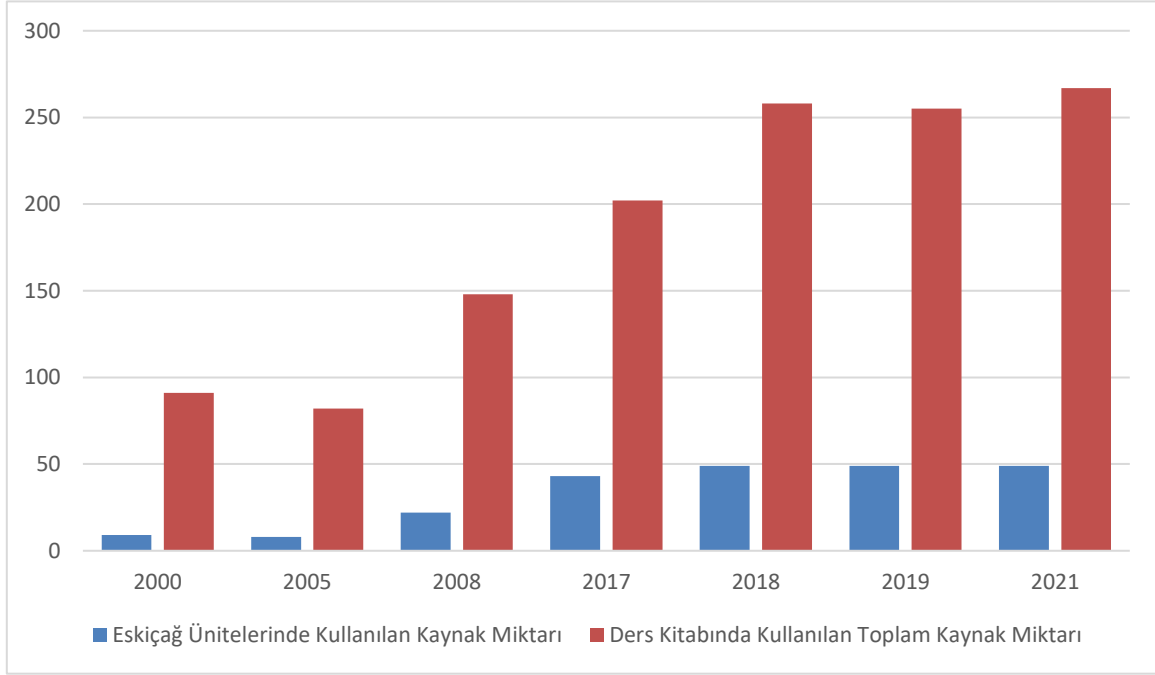
- Archer, C. I., Ferris, J. R. (vd.) (2006). *Dünya savaş tarihi* (C. Demirkan, Çev.). İstanbul: Tümm zamanlar.
- Ayönü, Y. (2009). Bizans ordusunda ücretli Türk askerler (XI-XII. Yüzyıllar). *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 25. 53-69.
- Çıvgın, İ. (2008). *Orta çağ tarihi*. Ankara: Maya.
- Genç, Ö. (2011). Kara ölüm: 1348 veba salgını ve ortaçağ Avrupa'sına etkileri. *Tarih Okulu Dergisi*. 10. 123-150.
- Kurt, A. O., Göler, M. E. (2017). Anadolu'daki ilk tapınak: Göbeklitepe. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*. 21. 1107-1138.

- Ülgen, P. (2012). Geç orta çağ Avrupası'nda pazar ve panayır ilişkisinin ticaret hayatındaki rolü ve Türk- İslam dünyasındakilerle karşılaştırılması. *Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. 5(21). 359-381. (Kapar vd., 2018, 212-217).

2017 tarihindeki kaynaklara ek olarak yukarıdaki kaynaklarda Eskiçağ Tarihi ünitesinde kullanılmaktadır. Ve toplamda ünite içinde 10 kaynak, metin içerisinde gösterilmektedir. Söz konusu ders kitabında Eskiçağ Tarihi konusu ile ilgili ana kaynaklardan yararlanılmaktadır. Yine 2018 tarihli ders kitabında, 2017 tarihindeki ders kitabında olduğu gibi kullanılan görsellerin de kaynakçası belirtilmekle birlikte telif hakkı ile alınan görseller de ifade edilmektedir. 2000, 2002, 2005, 2008, 2010, 2011, 2013 ve 2014 tarihli ders kitaplarına göre 2017 ve 2018 tarihli ders kitaplarında Eskiçağ Tarihi ünitesinde kullanılan kaynakların arttığı görülmektedir. 2018 tarihli ders kitabıyla, 2019 ve 2021 tarihli ders kitapları da Eskiçağ Tarihi ünitesinde kullanılan kaynak miktarı bakımından aynıdır.

4.5.6. Tarih Ders Kitaplarındaki Eskiçağ Tarihi Ünitelerinde Kullanılan Kaynakların Yıllara Göre Dağılımı

İncelenen 2000, 2002, 2005, 2008, 2010, 2011, 2013, 2014, 2017, 2018, 2019 ve 2021 tarihlerindeki ders kitaplarında yer alan Eskiçağ Tarihi ünitelerinde, yararlanıldığı düşünülen kaynakların yıllara göre dağılımı aşağıdaki grafikte verilmektedir. Söz konusu ortaöğretim 9. sınıf tarih ders kitaplarında kullanılan kaynaklar bir bütün şeklinde görülebilir ve karşılaştırmalar yapılabilir. Eskiçağ ünitesinde kullanılan online kaynaklarda dahil edilmiştir. Kırmızı renkler “ders kitaplarında kullanılan toplam kaynak miktarını” gösterirken, mavi renkler “Eskiçağ ünitelerinde kullanılan kaynak” miktarını göstermektedir.

Şekil 8. Eskiçağ Tarihi ünitelerinde kullanılan kaynakların yıllara göre dağılımı

Genel anlamda Eskiçağ Tarihi ünitesinde kullanılan kaynak miktarı 2005 yılı hariç, 2000 yılından günümüze artış göstermiştir. 2000 tarihli ders kitabı toplamda 91 kaynaktan oluşurken, Eskiçağ ünitesiyle ilgili 9 farklı kaynaktan yararlanılmaktadır. 2005 tarihinde kaynakça bölümü toplamda 82 iken, Eskiçağ ünitesiyle ilgili 8 kaynak kullanılmıştır. 2008 tarihinde ise toplamda 148 kaynak yer almakla birlikte Eskiçağ ünitesinde 22 kaynaktan yararlanıldığı görülmektedir. 2017 tarihinde de kaynakça toplamda 202 iken, Eskiçağ ünitesiyle ilgili 43 kaynaktan yararlanıldığı düşünülmektedir. 2018, 2019 ve 2021 tarihlerinde Eskiçağ ünitesinde kullanıldığı düşünülen kaynak sayısı 49 olarak sabit bir seyir izlerken, söz konusu tarihlerdeki ders kitaplarındaki kullanılan toplam kaynak miktarı sırasıyla 258, 255 ve 267’dir.

Görüldüğü üzere tarih ders kitaplarında yararlanılan kaynakların zaman zaman azaldığı görülse de genel anlamda 2000’den günümüze kaynak miktarında artış olduğu söylenebilir. Bu artış Eskiçağ ünitesinde kullanılan kaynaklara da yansarak, güvenilirliği artırmaktadır. Aynı zaman da ders kitaplarında kullanılan kaynak sayısının artışı tarih ders kitaplarındaki bilimselliği güçlendirmektedir.

4.6. Eskiçağ Tarihi Konusuyla İlgili Öğretim Programlarında Verilen Kazanımların, Ders Kitaplarındaki İçerik ve Etkinliklerle Uyumu

Günümüzde en son düzenlenen tarih dersi programı; 2018 tarihli tarih dersi (9, 10 ve 11.) sınıflar öğretim programıdır. Bu bölümde sadece güncel olan tarih dersi öğretim programı ele alınmaktadır.

4.6.1. 2018 Tarihli Öğretim Programındaki Eskiçağ Tarihi Ünitesiyle İlgili Kazanımların Tarih Ders Kitaplarındaki İçerik ve Etkinliklerle Uyumu

Günümüzde birçok alanda hızlı bir değişim yaşanmaktadır. Eğitiminde öncelikli sorumluluklarından biri, bireylerin bu değişime uygun beceri ve değerlerle donanımlı olabilmelerini sağlamaktır. Eleştiren, bilgiyi keşfedip, ilke ve genellemelere ulaşabilen ve yaratıcı düşünen araştırmacı bireylerin yetişebilmesi yine bu özellikleri destekleyici özellikteki öğretim programlarının oluşturulmasıyla gerçekleştirilebilir (Aktekin ve Ceylan, 2012, s. 253). Eğitim sürecini nitelikli bir hale getirmek ve günümüz çağında değişen ihtiyaçlara cevap verebilmek için eğitim programlarının sürekli olarak geliştirilmesi gerekir (Yıldırım, 2018, s. 997). Tarih eğitimi alanındaki en son oluşturulan, öğretim programı da 2018 tarihli “Tarih Öğretim Programı”dır. Kronolojik ve tematik yaklaşımlarının bir araya getirilerek düzenlenen Tarih Dersi Öğretim Programı’nda, öğrencilerin aktif hale gelerek; problem çözme, eleştirel düşünme ve kanıt değerlendirme gibi tarihsel düşünme becerilerinin kazanımı ön plana çıkarılmaktadır. Söz konusu öğretim programı her ünitedeki temel kavram, genelleme ve olguları ön plana çıkararak, öğrencilerin bu unsurlar arasındaki ilişkiyi kendilerinin keşfetmesini beklemektedir. Böylelikle öğrenciler kavramlardan olgulara, olgulardan genellemelere adım adım ulaşacak ve öğrenme sürecinde öğrenciler aktif hale gelecektir (MEB, 2018. s. 11). 2018 tarihli öğretim programında yer alan 9. sınıf üniteleri, kazanım sayıları ve süreleri aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 5

Tarih Dersi Öğretim Programında 9. Sınıf Üniteleri ve Kazanım Sayıları (2018)

Ünite	Kazanım Sayısı	Süre	Oran(%)
1. Tarih ve Zaman	3	6	8,3
2. İnsanlığın İlk Dönemleri	6	16	22,2
3. Orta Çağ'da Dünya	4	14	19,4
4. İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası	5	12	16,7
5. İslam Medeniyetinin Doğuşu	5	12	16,7
6. Türklerin İslamiyet'i Kabulü ve İlk Türk İslam Devletleri	5	12	16,7

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2018). Ortaöğretim Tarih Dersi (9, 10 ve 11. Sınıflar) Öğretim Programı. Ankara. <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=344> sayfasından erişilmiştir.

Tablo 5'te görüldüğü üzere Eskiçağ Tarihi konularının yer aldığı ünitelerden, İnsanlığın İlk Dönemleri adlı ikinci ünitenin kazanım sayısı 6 ve Orta Çağ'da Dünya adlı üçüncü ünitenin kazanım sayısı ise 4'tür. Tarih dersi öğretim programındaki Eskiçağ Tarihi konularıyla ilgili kazanımlar şu şekildedir:

2. Ünite İnsanlığın İlk Dönemleri :

- 9.2.1. Kanıtlardan yola çıkarak yazının icadından önceki zamanlarda yaşayan insanların hayatı hakkında çıkarımlarda bulunur.
- 9.2.2. Yazının icadının insanlık tarihinde meydana getirdiği değişimi fark eder.
- 9.2.3. İlk Çağ'da yeryüzündeki belli başlı medeniyet havzalarını tanıır.
- 9.2.4. İlk Çağ'da coğrafya ve iklimin, insanların hayat ve geçim tarzları üzerindeki belirleyici etkisini analiz eder.
- 9.2.5. İlk Çağ'da siyasi gücün kaynaklarını siyasi organizasyon türleriyle ilişkilendirir.
- 9.2.6. İlk Çağ'da hukuk türlerinin oluşturulmasında etkili olan dini ve beşeri kaynakları kavrar (MEB, 2018, s. 22-24).

3. Ünite Orta Çağ'da Dünya :

- 9.3.1. Orta Çağ'da yeryüzünün çeşitli bölgelerinde kurulan siyasi ve sosyal yapıları tanıır.
- 9.3.2. Orta Çağ'da tarım ve ticaretin yaygın ekonomik faaliyetler olduklarını kavrar.
- 9.3.3. Orta Çağ'da Asya ve Avrupa'da askeri organizasyon biçimleri ile toplumların yaşam tarzları (konargöçer ve yerleşik) arasındaki bağlantıları analiz eder.

9.3.4. İlk Çağ'ın sonlarından itibaren gerçekleştirilen hukuki düzenlemelerin günümüzün evrensel hukuk ilkelerine temel teşkil ettiğini kavrar (MEB, 2008, s. 24-25).

Söz konusu kazanımların, 2018 tarihli ders kitabında yer alan Eskiçağ Tarihi ünitelerindeki içerikle uyumu aşağıdaki tabloda incelenmektedir.

Tablo 6

2. ve 3. Ünitelerdeki Kazanımların İçerikle Uyumu

Kazanımlar	İçerik		Örnek
	Uyumlu	Uyumsuz	
9.2.1. Kanıtlardan yola çıkarak yazının icadından önceki zamanlarda yaşayan insanların hayatı hakkında çıkarımlarda bulunur.	X		İnsanoğlunun verimi yüksek tahılları seçmesi ve tahılların sulak bölgelerde ekileceğini anlaması insanlık tarihinde ilk defa tarımsal üretime dayanan bir ekonominin oluşumunu sağlamıştır. Örneğin; Anadolu'daki birçok yerleşim bölgesinde yapılan kazı çalışmaları sonucunda M.Ö. 9.000'lerden itibaren üreticiliğin başladığı görülmektedir (s. 30).
9.2.2. Yazının icadının insanlık tarihinde meydana getirdiği değişimi fark eder.	X		Yazının icadı, tarihi devirlerin başlangıcı kabul edilir. İnsanoğlu yazı sayesinde birikimlerini, nesilden nesile sağlıklı bir şekilde aktararak günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır (s.36).
9.2.3. İlk Çağ'da yeryüzündeki belli başlı medeniyet havzalarını tanıır.	X		41. ve 42. sayfalarda yer alan kutucuklarda İran, Hint, Çin, Mezopotamya Medeniyetleri gibi medeniyetler tek tek açıklanarak, haritada yerleri gösterilmiştir.
9.2.4. İlk Çağ'da coğrafya ve iklimin, insanların hayat ve geçim tarzları üzerindeki belirleyici etkisini analiz eder.	X		Yerleşim yerleri ve iklimdeki değişikliklere bağlı geçim sıkıntısının yaşanmaya başlanması, politik değişiklikler, inanç gruplarının baskı altına alınması gibi gelişmeler; göçlerin siyasi, ekonomik, dini ve coğrafi nedenlerini oluşturur (s. 44). Ör. Ege, İç Asya Göçleri vs.
9.2.5. İlk Çağ'da siyasi gücün kaynaklarını siyasi organizasyon türleriyle ilişkilendirir.	X		İlk Çağ'ın başından itibaren Mezopotamya, Mısır, Anadolu gibi bölgelerde geniş alanlara hükmeden güçlü siyasi oluşumlar ortaya çıkmıştır. Bu siyasi oluşumların çoğu monarşi ile yönetilmiştir. Krallar, yönetimdeki meşruluğunu yani güçlerini dinden almıştır. Bu nedenle ilk devletlerde gücün meşrutiyet kaynağı tanrısalıdır(s. 49).

9.2.6. İlk Çağ'da hukuk türlerinin oluşturulmasında etkili olan dini ve beşeri kaynakları kavrar.	X	... Yazının icadıyla birlikte yazılı hale gelen hukuk kurallarının ilk örnekleri Sümerlerde görülür.Hammurabi kendini adaletin kralı olarak ifade etse de kanunlarını Tanrı Şamaş'ın önünde durduğu bir stelin alt kısmına yazdırmıştır (s. 57).
9.3.1. Orta Çağ'da yeryüzünün çeşitli bölgelerinde kurulan siyasi ve sosyal yapıları tanıtır.	X	Roma İmp, eski gücünü kaybettiği ve özellikle de bireyleri korumakta yetersiz kaldığı bu dönemde, Avrupa'da feodal siyasi yapılar ortaya çıkmıştır (s. 68). ...Sasani İmp. yönetim şekli monarşiydi. Otokrasi, monarşinin bir çeşidi olup bütün siyasi yetkiler kralın elindedir (s. 69).
9.3.2. Orta Çağ'da tarım ve ticaretin yaygın ekonomik faaliyetler olduklarını kavrar.	X	Senyörün; siyasi, ekonomik, hukuki ve askeri haklara sahip olduğu temeli toprak köleliğine dayanan toplum düzenine "Feodalizm" denmektedir. Köleler, serfler ve hür köylüler, koruma ve adalet karşılığında senyörlere mal ve hizmet üretmekle yükümlüdür (s. 74).
9.3.3. Orta Çağ'da Asya ve Avrupa'da askeri organizasyon biçimleri ile toplumların yaşam tarzları (konargöçer ve yerleşik) arasındaki bağlantıları analiz eder.	X	Yerleşik topluluklar üretimde, konargöçer topluluklar ise askerlik alanında birbirlerine karşı üstünlük kurmuştur. Başlıca geçim kaynağı hayvancılık olan konargöçer toplulukların ekonomileri, ihtiyaçlarını karşılamada yetersizdi. Bu nedenle konargöçer topluluklar ya ticaret yoluyla ya da savaş yoluyla yerleşik toplulukların mallarına sahip olmak istemiştir (s. 82).
9.3.4. İlk Çağ'ın sonlarından itibaren gerçekleştirilen hukuki düzenlemelerin günümüzün evrensel hukuk ilkelerine temel teşkil ettiğini kavrar.	X	Justinianus Kanunları madde madde yazılmamış, belli olaylar için verilmiş somut örneklerle kanun maddeleri anlatılmıştır. Bu kanunlarla hukuk kurallarında ilk defa kamu ve özel hukuk ayrımı yapılmıştır. Özellikle aile, kişi ve miras hukuku konularındaki düzenlemeler, günümüz medeni hukukunun temelini teşkil etmektedir (s. 83).

Kaynak: Kapar, M. A. (Ed.). (2018). Tarih 9. İstanbul: Saray.

Tablo 6'da kazanımlarla ilgili verilen örnekler, 2018 tarihli ders kitabındaki Eskiçağ Tarihi konularının yer aldığı ünitelerdeki içeriklerden kesitler şeklinde alınmış olup, kazanımlarla ilgili örneklerin bir kısmını teşkil etmektedir. Tablo 6'da görüldüğü gibi 2018 tarihli ders kitabında Eskiçağ Tarihi konularının yer aldığı 2. ve 3. ünitelerdeki içerikler, 2018 tarihli tarih dersi öğretim programındaki kazanımlarla uyumludur. 2018 tarihli ders kitabıyla ilgili

yukarıdaki tabloda verilen bilgiler 2019 ve 2021 tarihli ders kitapları içinde geçerlidir. Bununla birlikte 9.2.5. numaralı kazanımı için sayfa 49’da verilen metin örneği, 2021 tarihli ders kitabında sayfa sırası değiştirilerek 51. sayfa da yer almakta olup, bunun dışında bir değişiklik gözlemlenmemektedir.

Söz konusu kazanımların 2018 tarihli ders kitabındaki etkinliklerle uyumu ise aşağıdaki tabloda incelenmektedir.

Tablo 7

2. ve 3. Ünitelerdeki Etkinliklerin Kazanımlarla Uyumu

Kazanımlar	Etkinlik	Örnek
	Uyumlu Uyumsuz Yok	
9.2.1. Kanıtlardan yola çıkarak yazının icadından önceki zamanlarda yaşayan insanların hayatı hakkında çıkarımlarda bulunur.	X	Kazanım sayfa 31’de yer alan “Çatalhöyük Kazıları” adlı etkinlikle desteklenmektedir.
9.2.2. Yazının icadının insanlık tarihinde meydana getirdiği değişimi fark eder.	X	Kazanım sayfa 37’de yer alan “Okullar” adlı etkinlikle desteklenmektedir.
9.2.3. İlk Çağ’da yeryüzündeki belli başlı medeniyet havzalarını tanıır.	X	Kazanım destekleyen herhangi bir etkinlik yer almamaktadır.
9.2.4. İlk Çağ’da coğrafya ve iklimin, insanların hayat ve geçim tarzları üzerindeki belirleyici etkisini analiz eder.	X	Kazanımı destekleyen herhangi bir etkinlik yer almamaktadır.
9.2.5. İlk Çağ’da siyasi gücün kaynaklarını siyasi organizasyon türleriyle ilişkilendirir.	X	Kazanım sayfa 56’da yer alan “Kadeş Savaşı” adlı etkinlikle desteklenmektedir.
9.2.6. İlk Çağ’da hukuk türlerinin oluşturulmasında etkili olan dini ve beşeri kaynakları kavrar.	X	Kazanım sayfa 58’de yer alan “Hammurabi” adlı etkinlikle desteklenmektedir. Metinleri sorgulatacak soru s. 59’da verilmektedir.
9.3.1. Orta Çağ’da yeryüzünün çeşitli bölgelerinde kurulan siyasi ve sosyal yapıları tanıır.	X	Kazanımı destekleyen herhangi bir etkinlik yer almamaktadır.
9.3.2. Orta Çağ’da tarım ve ticaretin yaygın ekonomik faaliyetler olduklarını kavrar.	X	Kazanımı destekleyen herhangi bir etkinlik yer almamaktadır.

9.3.3. Orta Çağ'da Asya ve Avrupa'da askeri organizasyon biçimleri ile toplumların yaşam tarzları (konargöçer ve yerleşik) arasındaki bağlantıları analiz eder.	X	Kazanımla ilgili 82. sayfada "Konargöçer Ordusu" adlı örnek metin verilmiş. Fakat metinle ilgili öğrenciyi harekete geçirecek bir işleme yer verilmemiştir.
9.3.4. İlk Çağ'ın sonlarından itibaren gerçekleştirilen hukuki düzenlemelerin günümüzün evrensel hukuk ilkelerine temel teşkil ettiğini kavrar.	X	Kazanım için 83. ve 84. sayfalarda 12 Levha ve Justinianus Kanunları ile İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin karşılaştırılması için örnek metinler verilmiş. Fakat metinle ilgili öğrenciyi harekete geçirecek bir işleme yer verilmemiştir.

Kaynak: Kapar, M. A. (Ed.). (2018). Tarih 9. İstanbul: Saray.

Tablo 7'de görüldüğü üzere 9.2.1. numaralı kazanım sayfa 31'de yer alan etkinlikle, 9.2.2. numaralı kazanım da sayfa 37'deki etkinlikle desteklenmektedir. 9.2.3. ve 9.2.4. numaralı kazanımlarla ilgili ise etkinlikler verilmemiştir. 9.2.5. kazanımını 56. sayfadaki etkinlik, 9.2.6. kazanımını da 59. sayfadaki etkinlik desteklemektedir.

3. ünitedeki kazanımlar incelendiğinde ise 9.3.1. ve 9.3.2. kazanımları, ünite içindeki metinlerle desteklenirken bu kazanımlarla ilgili etkinlikler verilmemiştir. 9.3.3. kazanımıyla ilgili 82. sayfada örnek metin verilirken öğrencilere metni sorgulatacak ya da metinle ilgili işlem yapılmasını sağlayacak bir soruya ya da etkinliğe yer verilmemektedir. 9.3.4. kazanımı içinde 83. ve 84. sayfalarda 12 Levha Kanunları ve Justinianus Kanunları ile İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin karşılaştırılması için örnek metinler verilmiş fakat yine öğrencilere metinleri sorgulatacak, sorulara ya da etkinliklere yer verilmemiştir. Tarih dersi öğretim programında verilen kazanımların, ders kitaplarındaki içerikle ve etkinliklerle tutarlı olduğu görülmekte fakat kazanımlardan bazılarının ders kitabında yeterince desteklenmediği dikkat çekmektedir.

2018 tarihli ders kitabı ile 2019 tarihli ders kitabı yukarıda verilen bilgiler bakımından aynıdır. 2021 tarihli ders kitabında ise 9.2.5. numaralı kazanım için 56. sayfada 2018 ve 2019 tarihli ders kitaplarında verilen, "Kadeş Savaşı" etkinliği 2021'de kaldırılmıştır. Bununla dışında 2018 tarihli ders kitabı ile ilgili yukarıda verilen bilgiler 2021 tarihli ders kitabı içinde geçerlidir.

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç ve Tartışma

2000 yılından günümüze ortaöğretim tarih ders kitaplarındaki Eskiçağ Tarihi konularının yer aldığı üniteler incelendiğinde, Eskiçağ Tarihi konularına ayrılan bölümün arttığı görülmektedir. 2000 tarihli 9. sınıf Tarih ders kitabında Eskiçağ Tarihi konuları 15 sayfalık bir bölümü oluştururken, 2021 tarihli ders kitabında Eskiçağ Tarihi konuları 50 sayfalık bir bölümde yer almaktadır. 2000 ve 2002 tarihli ders kitapları, Eskiçağ üniteleri bakımından tamamen aynıdır. 2005 tarihli ders kitabında ise ünite başlıkları hemen hemen 2000 ve 2002 tarihli ders kitapları ile aynı olsa da içerik tamamen değiştirilip geliştirilmiştir. 2008 tarihli ders kitabında Eskiçağ Tarihi konularının ele alındığı ünite, 2005 tarihli ders kitabına göre hem konu başlıkları hem de içerik bakımından değişikliğe uğramıştır. 2008 tarihli ders kitabında İlk Çağ uygarlıkları ayrı ayrı başlıklar altında verilerek tek tek işlenmekte ve 2008 tarihli ders kitabı ile 2010, 2011, 2013 ve 2014 tarihli ders kitaplarının Eskiçağ ünitesi noktasında incelendiğinde tamamen aynı olduğu görülmektedir. 2017 yılında ise hazırlanan yeni tarih öğretim programı doğrultusunda ders kitapları yenilenmiştir. Bu doğrultuda 2017 tarihli ders kitabındaki Eskiçağ Tarihi konularının yer aldığı ünite de önceki yıllara göre değişiklik göstermektedir. 2018 yılında yeni bir tarih öğretim programı hazırlanarak, ders kitapları da bu programa uygun bir şekilde

güncellenmiştir. Dolayısıyla 2018 tarihli ders kitabında yer alan Eskiçağ Tarihi ünitesi de 2017'ye göre değişiklik göstermektedir. Fakat bu belirgin bir değişiklik değildir. 2017 tarihli ders kitabı ile 2018 tarihli ders kitabı karşılaştırıldığında; 2017 yılındaki Eskiçağ Tarihi konularının yer aldığı ikinci ünitenin, 2018 tarihli ders kitabında konu başlıkları aynı olarak iki üniteye ayrıldığı ve içerik üzerinde de ufak birkaç değişiklik yapıldığı dikkat çekmektedir. Genel itibarı ile 2017 tarihli ders kitabı ile 2018 tarihli ders kitabı Eskiçağ Tarihi içeriği bakımından aynıdır. 2018 ile de 2019 ve 2021 tarihli ders kitaplarının yine Eski Çağ ünitesi bakımından, içerisinde birkaç ufak farklılık olsa da genel olarak aynı olduğu söylenebilir. 2017 ve 2018 tarihli programların kronolojik ve tematik yaklaşımlar esas alınarak hazırlandığı göz önüne alınırsa, Eskiçağ Tarihi konularının önceki yıllara göre ders kitaplarında işlenişini oldukça değiştirmiştir.

Ders kitaplarını etkili bir öğrenme aracı haline getirmek için konuya hazırlayıcı, ünite ya da konu başlarında, önceki öğrenmeleri hatırlatacak ve bu doğrultuda yeni bilgilere çerçeve oluşturabilecek hazırlık sorularına yer verilmesi önemlidir (Doğan ve Torun, 2018, s. 113). Ayrıca ders kitaplarında konuyla ilgili temel kavramlar ve edebi ürünlerin de yer alması anlamlı öğrenmeyi sağlayan unsurlardır. Bu doğrultuda 2000 ve 2002 tarihli ders kitaplarında hazırlık soruları, temel kavramlar ya da edebi ürünlerin yer almadığı, sadece “Araştırma Konuları” adlı bir bölümde Eskiçağ Tarihi ünitesi girişinde birkaç konunun verildiği görülmektedir. 2005 tarihli ders kitabında ise yine buna benzer “Hazırlık Çalışmaları” adlı bir bölüm oluşturularak araştırma maddeleri verilmektedir. Ayrıca 2005 tarihli ders kitabında Eskiçağ Tarihi ünitesiyle ilgili temel kavramlar da oluşturulmuştur. Öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerini belirlemeye, konuyla ilgili meraklarını artıracak ve önceki öğrenmelerle ilişki kurdurabilecek hazırlık sorularına, etkinliklere ve temel kavramlara 2008 tarihli ders kitabında yer verildiği görülmektedir. 2008 tarihli ders kitabında hem ünite girişinde hazırlık soruları oluşturulmuş hem de “Düşünelim, Cevaplayalım, Yorumlayalım ve Tartışalım” gibi kutucuklarla sorular sorularak ilgili ünite içindeki konu içerikleri sorgulatılmıştır. Eskiçağ Tarihi ünitesindeki konu girişlerinde İbn-i

Haldun ile Ziya Gökalp'ın sözlerine yer verilmiştir. 2008 tarihli ders kitabı ile 2010, 2011, 2013 ve 2014 tarihli ders kitapları da aynı olduğu için, 2008 tarihli ders kitabı hakkında verilen bilgiler bu ders kitapları içinde geçerlidir. 2017, 2018, 2019 ve 2021 tarihli ders kitapları incelendiğinde ise farklı kişilerin sözlerine yer verildiği bunula birlikte Aşık Veysel'in de bir şiirinin Eskiçağ ünitesinde bulunduğu görülmektedir. Eskiçağ ünitesinde bulunan, öğretime yardımcı materyallerin hem miktar hem de çeşitlilik bakımından bu ders kitaplarında arttığı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte yine 2017, 2018, 2019 ve 2021 tarihli ders kitaplarında Eskiçağ ünitesine girişte “Neleri Öğreneceğiz?” adlı bir bölüm yer alarak, öğrenciler hedeflerden haberdar edilmektedir. Tarihleri sırasıyla incelenen ders kitapları ele alındığında “Ölçme Değerlendirme” sorularının, 2000 yılından günümüze sayıca artmasının yanında nitelikli bir şekilde geliştirilip, çeşitlendiği dikkat çekmektedir. 2000 tarihli ders kitabında Eskiçağ ünitesindeki ünite değerlendirme soruları, sadece 10 açık uçlu ve 4 çoktan seçmeli sorudan oluşurken, 2021 tarihli ders kitabındaki ölçme değerlendirme soruları her iki ünite bir bütün olarak ele alındığında; 8 adet kısa cevaplı, 20 adet açık uçlu ve 14 adette çoktan seçmeli sorulara yer verildiği görülmektedir. Ayrıca 2017, 2018, 2019 ve 2021 tarihli ders kitaplarındaki ölçme değerlendirme bölümlerinde görsellerden de yararlanılmaktadır.

Ortaöğretim tarih ders kitapları Eskiçağ ünitesinde yer alan görseller bakımından incelendiğinde; 2000, 2002 ve 2005 tarihli ders kitaplarında üniteye bulunan görsellerden bazılarının konu ile uyumsuzluğu sorununun 2008 tarihli ders kitabında kalktığı görülmektedir. Bununla birlikte 2000 ve 2002 tarihli ders kitaplarındaki Eskiçağ Tarihi ünitesinde bulunan görsellerden bazılarının işlendiği konunun, bir sonraki sayfasında yer alması sorunu da 2005 tarihli ders kitabında kalkmıştır. Konu bütünlüğünün sağlanması açısından görsellerin tam ilgili olduğu yerde kullanılması içeriğin daha iyi anlaşılması bakımından önemlidir (Karabağ, 2015, s. 46). Yine 2000 yılından günümüze tarih ders kitaplarındaki, Eskiçağ Tarihi ünitelerinde bulunan resimlerde belirgin bir artış olmakla birlikte haritalarda fazla bir artış olmamıştır. Ama ders kitaplarında kullanılan resimlerin

ve haritaların zaman ilerledikçe geliştirildiği ve daha kaliteli olduğu göze çarpmaktadır. 2000, 2002 ve 2005 tarihli ders kitapları hariç 2008, 2010, 2011, 2013, 2014, 2017, 2018, 2019 ve 2021 tarihli ders kitaplarındaki Eskiçağ ünitesiyle ilgili görsellerin tamamının konuyla uyumlu olduğu görülmektedir. Ayrıca 2017, 2018, 2019 ve 2021 tarihli ders kitaplarında her görsel tek tek numaralandırılarak ilgili olduğu içeriğin yanında numarası belirtilmiştir. Diğer bir konu ise 2017, 2018, 2019 ve 2021 tarihli ders kitaplarında “Görsel Kaynakça” bölümünün oluşturulmasıdır. 2017 tarihli ders kitabından itibaren artık görsellerinde kaynakçaları gösterilmeye başlanmıştır. Görsel kaynakça bölümünde dikkat çeken bir husus ise birçok resmin ve haritanın tasarımcılar tarafından oluşturulduğu ve birkaçının da telif hakkı ödenerek alındığının görülmesidir. Ders kitabı sonunda tasarımcılar tarafından hazırlanan ve telif hakkı ödenerek alınan görseller tek tek gösterilmektedir. Buradan 2017’den itibaren ders kitaplarında kullanılan görsellere verilen önemin arttığı da söylenebilir.

Ele alınan tarih ders kitaplarında Eskiçağ Tarihi konusuyla ilgili pek fazla bilgi yanlışlığına rastlanmamaktadır. Bununla birlikte 2000 tarihli ders kitabında görülen bilgi hatasının, 2002 tarihli ders kitabının, 2000 tarihli ders kitabı ile aynı olmasından dolayı tekrar ettiği görülmektedir. 2000 tarihli “Tarih I” ders kitabındaki Eskiçağ Tarihi ünitesinde yer alan konu başlıkları ve alt başlıklarında sürekli olarak “Anadolu” değil de “Türkiye” kelimesinin kullanılması dikkat çekmektedir. Ayrıca “Anadolu’da oluşan bütün bu uygarlıkların varisi biz Türklerdir” ifadesi ders kitabında yer almakta ve bu bilgi ile ilgili herhangi bir kaynak gösterilmemektedir (Koprman vd., 2000, s. 21). 2005 tarihli ders kitabındaki bilgi hatasının da 2008, 2010, 2011, 2013 ve 2014 tarihli ders kitaplarında da tekrar ettiği görülmektedir. 2017, 2018, 2019 ve 2021 tarihli ders kitaplarında ise Eskiçağ Tarihi konularıyla ilgili herhangi bir bilgi hatasına rastlanmamaktadır.

Söz konusu tarihlerdeki tarih ders kitapları kaynakça bakımından ele alındığında, 2000 yılından günümüze Eskiçağ ünitesinde kaynak kullanımı bakımından ciddi bir artış olmuştur. 2000 tarihli ders kitabında 9 kaynak kullanılmakla birlikte 2005 tarihli ders

kitabında Eskiçağ ünitesiyle ilgili 8 farklı kaynak kullanılmıştır. 2005 tarihli ders kitabında önceki yıllara göre her ne kadar içerik değiştirilip geliştirilse de aynı durum kaynakça bölümünde gerçekleşmemiştir. 2008 tarihli ders kitabında ise Eskiçağ ünitesiyle ilgili 22 kaynak kullanılmakla birlikte bunlardan 14 tanesi metin içerisinde belirtilmektedir. Yine bu ders kitabında Herodot ve Thukydides gibi Eskiçağ Tarihi alanında temel sayılacak kaynaklardan da yararlanılmaktadır. Ayrıca Eskiçağ Tarihi ünitesiyle ilgili 2008 tarihli ders kitabında online kaynaklardan da faydalanılmıştır. 2017 tarihli ders kitabında ise Eskiçağ ünitesiyle ilgili en az 43 kaynaktan yararlanıldığı düşünülmekle birlikte, bu kaynaklardan 10 tanesi metin içinde gösterilmektedir. Kaynakça da yer alan eserler kaynak gösterimi bakımından doğru olarak yer alırken, metin içerisinde kaynak gösteriminde hataların olduğu görülmektedir (Akbaba, 2018, s. 15). Ayrıca 2017 tarihli ders kitabında Eskiçağ ünitesiyle ilgili yararlanılan kaynakların çeşitlilik bakımından da arttığı görülmekle birlikte diğer kaynaklara ek olarak; makaleler, bildiriler ve yüksek lisans tezleri gibi kaynaklar da kullanılmıştır. 2017 tarihli ders kitabında kullanılan kaynaklar 2018 yılında da kullanılmış ve üzerine birkaç ekleme yapılmıştır. 2018 tarihli ders kitapları ile 2019 ve 2021 tarihli ders kitapları da Eskiçağ ünitesinde kaynak kullanımı bakımından aynıdır.

2018 tarihli öğretim programı incelendiğinde, Eskiçağ Tarihi konularının yer aldığı ünitelerden; İnsanlığın İlk Dönemleri adlı ikinci ünitenin kazanım sayısı 6 ve Orta Çağ'da Dünya adlı üçüncü ünitenin kazanım sayısı 4 olmak üzere toplamda 10 adet kazanım bulunmaktadır. Kazanımların 2018, 2019 ve 2021 tarihli ders kitaplarındaki Eskiçağ ünitesiyle uyumu incelendiğinde ise, kazanımların içerikle uyumlu olduğu görülmektedir. Bununla birlikte kazanımların ünite içindeki etkinliklerle uyumu ele alındığında 9.2.3., 9.2.4., 9.3.1., ve 9.3.2. numaralı kazanımları destekleyecek etkinlikler bulunmamaktadır. 9.3.3. numaralı kazanımla ilgili 82. sayfada, 9.3.4. numaralı kazanımla ilgili ise 83. ve 84. sayfalarda örnek metinler verilirken, öğrencileri harekete geçirecek örnek metinleri sorgulatacak herhangi bir etkinliğe ya da soruya yer verilmemektedir. Genel anlamda

kazanımlar ele alındığında 9.2.1., 9.2.2., 9.2.5. ve 9.2.6. numaralı kazanımlar ders kitabındaki içerikle desteklendiği gibi, etkinliklerle de ele alınarak sağlamlaştırıldığı görülmektedir.

5.2. Öneriler

Eskiçağ tarihi konuları, öğrencilerde tarih bilincinin oluşmasında ve tarihin bir bütün olarak algılanmasında önemli bir başlangıç basamağıdır (Öztaşkın ve Üngör, 2013, s. 2). Johann Friedrich Herbart, öğrencilerin insanlığın geçirdiği aşamaları açık bir şekilde görebilmeleri için Eskiçağ tarihi konularının önemli olduğunu belirtmektedir (Ata, 2009, s. 1384). Bu doğrultuda Eskiçağ tarihi konuları, tarih ders kitaplarında öğrencilere öğretim programlarındaki hedefleri ve tarihsel düşünme becerilerini kazandıracak nitelikte olmalı ve sunulmalıdır. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan Ortaöğretim Tarih 9-11 Öğretim Programı'nda ki ders kitabı yazımında dikkat edilmesi gereken hususlar bölümünde kitap yazarlarına öneriler sunulmaktadır. Tarih ders kitabında işlenen Eskiçağ ünitesi kapsamında söz konusu öneriler incelendiğinde birkaçının tam anlamıyla gerçekleşmediği görülmektedir. Tarih ders kitaplarında ele alınan Eskiçağ üniteleriyle ilgili öneriler şu şekilde sıralanabilir:

- 2017 yılına kadar incelediğimiz (2000'den günümüze) tarih ders kitaplarında Eskiçağ Tarihi ünitelerinde yer alan konular ve konuların ders kitabı içerisindeki dağılımı oransal olarak net bir şekilde görülmektedir. Fakat 2017'den itibaren Kronolojik ve Tematik yaklaşımlarla ele alınan tarih ders kitaplarında bu durum net bir şekilde ele alınamamaktadır. Tarih öğretim programını hazırlayan yazarlar tarafından; “Kronolojik ve tematik yaklaşımlarla ele alınan tarih ders kitaplarının, öğrencilere bilgiyi zihinlerinde bir bütün olarak tarih bilincini oluşturacak şekilde algılamasını sağlıyor mu?” sorusu sorulmalıdır.

- Ders kitaplarında Eskiçağ Tarihi konularının daha anlaşılır ve verimli sunulmasına ilişkin neler yapılabilir? sorusuna cevap aranmalıdır.
- Eskiçağ ünitesi içinde edebi ürün çeşitliliği öğrencilerin konuya dikkatlerini çekmek için artırılabilir.
- Eskiçağ ünitesi içerisinde verilen bazı örnek metinlerle ve görsellerle ilgili öğrenciyi harekete geçirecek, metni veya görseli sorgulamasını sağlayacak unsurlara yer verilmemiştir. Üniteye verilen yardımcı öğretim materyalleri amaç değil öğrencilerin bilgileri yorumlamasında, yapılandırmasında, oluşturmada ve ilke ve genellemelere ulaşmasında araç olmalıdır. Bu nedenle görselleri ve örnek metinleri sorgulatacak etkinlikler ya da sorular üniteye eklenebilir.
- Görsellerin sayıca fazla olması, onların işlevsel olduğu anlamına gelmemektedir. Ders kitabındaki görseller, metni süsleyen dekorasyon aracı olmak yerine öğrenci bilgisini zenginleştiren materyaller olarak kullanılmalıdır.
- Tarihsel düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik etkinlikler tasarlanabilir.
- Öğretim programlarında Eskiçağ ünitesi için toplamda 10 kazanım yer almakta olup bu kazanımların her birini destekleyecek etkinliklere yer verilebilir.
- Öğretim programında Eskiçağ ünitesiyle ilgili verilen kazanımların genellikle alt düzey olduğu ve sadece 2 ya da 3 adet üst düzey kazanıma yer verildiği görülmektedir. Eski Çağ ünitesiyle ilgili üst düzey kazanım sayısı arttırılabilir.
- Günümüzdeki teknolojik gelişmeler ele alındığında Eskiçağ Tarihi konusu ile ilgili kalıntıların yer aldığı müzelerin, internet adresleri ünite sonunda verilebilir. Böylelikle öğrenciler müzelerde “Sanal Tur” yaparak bilgilerini kalıcı hale getirilebilirler.

KAYNAKLAR

- Akbaba, B. (2017). 1960-1970'lerde tarih eğitimi. A. Şimşek (Ed.), *Türkiye'de tarih eğitimi* içinde (s. 209-243). Ankara: Pegem.
- Akbaba, B. (2019). 2017 Ortaöğretim tarih dersi 9-11 öğretim programında yer alan ders kitabı yazımında dikkat edilmesi gereken hususların 9. sınıf tarih ders kitabındaki yansımaları. *Turkish History Education Journal*, 8(1), 1-26.
- Akça, N. (2007). *Demokrat parti iktidarından 1980 ihtilaline eğitim politikaları ve bu politikaların tarih ders kitaplarına yansımaları*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Akça Berk, N. (2017). 1950'lerde tarih eğitimi. A. Şimşek (Ed.), *Türkiye'de tarih eğitimi* içinde (s. 173-207). Ankara: Pegem.
- Alaca, E. (2017). Cumhuriyet dönemi ortaokul tarih ders kitapları üzerine bir değerlendirme. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 49-65.
- Altun, A. (2013). Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu: sosyal bilgiler. B. Akbaba (Ed.), *Yapılandırmacı yaklaşım, sosyal bilgiler programları ve ders kitapları* içinde (s. 2-26). Ankara: Pegem.
- Aslaner, N. (2008). *Milli eğitim şuraları ve eğitim politikaları (1939-46)*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Ata, B. (2009). Johann Friedrich Herbart'ın tarih eğitimi üzerine görüşleri. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29(2), 1377-1396.
- Berg B. L. & Lune. H. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (H. Aydın, Çev.). Konya: Eğitim.

- Bernheim, E. (1936). *Tarih ilmine giriş: tarih metodu ve felsefesi* (M. Ş. Akkaya, Çev.). İstanbul: Devlet.
- Boykoy, S. (2011). Türkiye’de 1939 - 1945 yıllarında tarih öğretim programları ve tarih ders kitaplarının incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (21), 157-181.
- Buldum, N. (2012). *1940-2010 yılları arasında lise tarih ders kitaplarının şekil ve içerik açısından incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Carr, E. H. (2013). *Tarih nedir?* (M. G. Gürtürk, Çev.). İstanbul: İletişim.
- Cemaloğlu, N. (2003). Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu: tarih. N. Hayta (Ed.), *Öğretimde ders kitaplarının yeri ve önemi içinde* (s. 1-32). Ankara: Pegem.
- Copeaux, E. (2000). *Türk tarih tezinden Türk- İslam sentezine* (A. Berkay, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Creswell, J. W. (2014). *Araştırma deseni: nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları* (S. B. Demir, Çev.). Ankara: Eğiten Kitap.
- Çağlayan, K. T. (Ed.). (2008). *Tarih 9*. İstanbul: Feza.
- Çağlayan, K. T. (Ed.). (2010). *Tarih 9*. İstanbul: Bediralp.
- Çağlayan, K. T. (Ed.). (2011). *Tarih 9*. İstanbul: Evren.
- Çağlayan, K. T. (Ed.). (2013). *Tarih 9*. İstanbul: Saray.
- Çağlayan, K. T. (Ed.). (2014). *Tarih 9*. Ankara: Başak.
- Çapa, M. (2002). Cumhuriyet’in ilk yıllarında tarih öğretimi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 29(30), 39-55.
- Çapa, M. (2017). Erken cumhuriyet döneminde tarih eğitimi. A. Şimşek (Ed.), *Türkiye’de tarih eğitimi içinde* (s. 63-123). Ankara: Pegem.
- Çençen, N. (2017). 1980’lerde tarih eğitimi. A. Şimşek (Ed.), *Türkiye’de tarih eğitimi içinde* (s. 253-274). Ankara: Pegem.

- Demircioğlu, İ. H. (2015). Tarih öğretimi, öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı. İ. H. Demircioğlu & İ. Turan (Ed.), *Tarih öğretiminde öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı* içinde (s. 1-12). Ankara: Pegem.
- Demircioğlu, İ. H. (2019). Tarih öğretiminin amaçları. M. Safran (Ed.), *Tarih nasıl öğretilir?* içinde (s. 67-71). İstanbul: Yeni İnsan.
- Demirel, M. & Turan, İ. (2015). Karşılaştırmalı lise tarih programları. M. Demirel (Ed.), *Tarih öğretim yöntemleri* içinde (s. 217-240). Ankara: Pegem.
- Dinç, E. (2006). Tarih eğitimcilerinin mevcut lise tarih müfredat programı ve tarih öğretiminin amaçları hakkındaki görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 263-276.
- Dilek, G. (2019). Çağdaş tarih öğretimi programlarında temel yaklaşımlar. M. Safran (Ed.), *Tarih nasıl öğretilir?* içinde (s. 161-167). İstanbul: Yeni İnsan.
- Doğan, Y. & Torun, F. (2018). Sosyal bilgiler ders kitapları nereye doğru gidiyor?. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 4 (2), 111-125. DOI: 10.34137/jilses.491670
- Esmen, C. T. (2015). *1928-1950 Yılları arası Türkiye’de avrupa hun tarihi yazımı*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Hali, S. (2014). Tarih öğretimi ve ders kitapları. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2014 (3), 158-166. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/goputeb/issue/33496/380657> sayfasından erişilmiştir.
- İplikçioğlu, B. (2013). *Eski çağ tarihinin ana hatları*. İstanbul: Bilim Teknik.
- Kabapınar, Y. (1998). Kredili sistem ve lise tarih ders kitapları. S. Özbaran (Ed.), *Tarih öğretimi ve ders kitapları* içinde (s. 221- 236). İzmir: Dokuz Eylül.
- Kara, R. M. (2018). *2005 ve 2017 sosyal bilgiler ders kitaplarındaki eskiçağ konusunun incelenmesi ve öğretim programlarının öğretmen görüşlerine dayalı olarak karşılaştırılması*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

- Kapar, M. A. (Ed.). (2017). *Tarih 9*. Ankara: Tuna.
- Kapar, M. A. (Ed.). (2018). *Tarih 9*. İstanbul: Saray.
- Kapar, M. A. (Ed.). (2019). *Tarih 9*. Ankara: Ada.
- Kapar, M. A. (Ed.). (2021). *Ortaöğretim Tarih 9*.
https://ders.eba.gov.tr/ders/proxy/VCollabPlayer_v0.0.894/index.html#/main/curriculum/2/eba/9/tar?currID=5a31a6fa6c354127b850bac3c9e0023a&expand=false&isSub=false&schoolSubType=6&backID=6394cd1a-683a-4fe2-3d24-8c3fabe4645b sayfasından erişilmiştir.
- Karabağ, G. (2015). Tarih eğitimi ve ders kitabı kullanımı. İ. H. Demircioğlu & İ.Turan (Ed.), *Tarih öğretiminde öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı* içinde (s.39-74). Ankara: Pegem.
- Keskin, Y. (2012). Cumhuriyet dönemi ortaokul tarih programlarına yönelik bir analiz: politik ve ideolojik yaklaşımların programlara yansımaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(40), 109-128.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/esosder/issue/6154/8268> sayfasından erişilmiştir.
- Kırmıt, Ö. F. (2020). *Lise tarih ders kitaplarında islam tarihi konu anlatımı*. (Doktora tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Kirez, A. (2008). *1960-1980 yılları arası Türkiye’de tarih ders kitaplarının incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Koçak, K. (1998). *Cumhuriyetten günümüze tarih anlayışı ve ortaöğretim kurumlarında tarih öğretimi (1923-1992)*. (Doktora tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Koçoğlu, Y. (2014). Barışın aracı olarak tarih ders kitapları: Türk-Yunan tarih ders kitapları örnekleme. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Koprman, K. Y. (Ed.). (2000). *Tarih 1*. Ankara: Ajans Türk.
- Koprman, K. Y. (Ed.). (2002). *Tarih 1*. İstanbul: Milli Eğitim.

- Koullapis, L. G. (1998). Türkiye’de tarih ders kitapları ve UNESCO’nun önerileri. S. Özbaran (Ed.), *Tarih öğretimi ve ders kitapları* içinde (s. 283-292). İzmir: Dokuz Eylül.
- Köksal, H., & Şahin, M. (2003). Konu alanı ders kitabı inceleme kılavuzu: tarih. N. Hayta (Ed.), *Tarih ders kitapları ve tarihin mantığı* içinde (s. 53-96). Ankara: Pegem.
- Kütükoğlu, M. S. (2017). *Tarih araştırmalarında usul*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2018). Ortaöğretim tarih dersi (9, 10 ve 11. sınıflar) öğretim programları. Ankara.
- <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=344> sayfasından erişilmiştir.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. (S. Turan, Çev.). Ankara: Nobel.
- Metin, M. (Ed.). (2014). *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem.
- Özbaran, S. (1995). *Tarih öğretimi ve ders kitapları*. İstanbul: Türk Vakfı Yurt.
- Özçelik, N. (2002). *İlk çağ tarihi ve uygarlığı*. Ankara: Nobel.
- Özdemir, Murat. (2010). Nitel veri analizi: sosyal bilimlerde yöntembilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Öztaşkın, Ö. B., & Üngör, İ. (2013). Sosyal bilgiler ders kitaplarında eski çağ tarihi konusu ve bilincinin bilimsel içerik bakımından değerlendirilmesi. *e- uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 1-26.
- Öztürk, İ. H. (2015). Öğretim materyallerinin seçimi ve kullanımını etkileyen faktörler. İ. H. Demircioğlu., & İ. Turan (Ed.), *Tarih öğretiminde öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı* içinde (s. 13-27). Ankara: Pegem.
- Safran, M. (1993). Tarih öğretiminin eğitimsel amaçları. *Belleten*, 57(220), 827-842.

- Safran, M. & Aktaş, Ö. (2012). Savaş ve tarih. *Milli Eğitim Dergisi*, 42(196), 246-257.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/milliegitim/issue/36171/406684> sayfasından erişilmiştir.
- Şimşek, A. & Yazıcı, F. (2013). Türkiye’de tarih öğretiminin dünü, bugünü. *Tyb Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(8), 11-33.
- Şimşek, A. & Alaslan, F. (2014). Milliyetçi tarihten milli tarihe, çatışmacı eğitimden barışçı eğitime doğru Türkiye’de tarih ders kitapları. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (40), 0-0.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/abuhbsd/issue/32926/365773> sayfasından erişilmiştir.
- Şimşek, A. (2015). Tarih öğretiminde basılı görsellerin kullanımı. İ. H. Demircioğlu & İ. Turan (Ed.), *Tarih öğretiminde öğretim teknolojileri ve materyal tasarımı* içinde (s. 135-161). Ankara: Pegem.
- Şimşek, H. & Yıldırım, A. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Şimşek, A. (Ed.). (2017). *Türkiye’de eğitim tarihi*. Ankara: Pegem.
- Şimşek, A. (2019). Kronoloji ve zaman algısı. M. Safran (Ed.), *Tarih nasıl öğretilir?* içinde (s. 98-103). İstanbul: Yeni İnsan.
- Taşbaş, E. (2018). 21. yüzyıla kadar Türkiye’de tarih öğretimi ve hedefleri. *Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 173-188.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/akuned/issue/48252/610816> sayfasından erişilmiştir.
- Taşkın, A. (2016). *Cumhuriyet döneminde ilköğretim tarih/ sosyal bilgiler ders kitaplarında eskiçağ tarihinin öğretiminin incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi).
<https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Tosh, J. (2011). *Tarihin peşinde* (Ö. Arıkan, Çev.). İstanbul: Türk Vakfı Yurt.
- Turan, İ. (2017). 1990’lı yıllarda tarih eğitimi. A. Şimşek (Ed.), *Türkiye’de tarih eğitimi* içinde (s. 275-311). Ankara: Pegem.

- Turan, R. (2020). Türkiye’de cumhuriyet dönemi lise tarih öğretiminde ilkçağ uygarlıklarının yeri üzerine bir inceleme. *Turkish History Education Journal*, 9(2), 383-406. DOI: 10.17497/tuhed.787057
- Vatandaş, D. D. C. (2011). Cumhuriyetin ilk yıllarında bir toplumsal değişim aracı olarak eğitimin modernleştirilmesi. *Istanbul Journal Of Sociological Studies*, 0(42), 41-62. <https://dergipark.org.tr/en/pub/iusoskon/issue/9546/119219> sayfasından erişilmiştir.
- Yazıcı, F. (2017). 2000’lerde tarih eğitimi (2000-2017). A. Şimşek (Ed.), *Türkiye’de tarih eğitimi* içinde (s. 369-391). Ankara: Pegem.
- Yelken, T. Y. (2019). Oluşturmacı öğrenme kuramları. M. Safran (Ed.), *Tarih nasıl öğretilir?* içinde (s. 51-55). İstanbul: Yeni İnsan.
- Yeşil, R. (2010). Tarih eğitiminde soru sorma temelli öğrenme. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 119-137.
- Yıldırım, A. E. E. (2017). Milli şef (İsmet İnönü) döneminde tarih eğitimi (1938-1950). A. Şimşek (Ed.), *Türkiye’de tarih eğitimi* içinde (s. 133-165). Ankara: Pegem.
- Yıldırım, T. (2018). 2007 ve 2017 tarih dersi öğretim programlarının karşılaştırılması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 994-1019.
- Yılmaz, S. (Ed.). (2005). *Tarih 1*. Ankara: İMA
- Yılmaz, M. (2006). *1938-1960 yıllarında Türkiye’de kullanılan tarih öğretim programları ve ders kitaplarının incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Yılmaz, A. A. (2010). *Tarih öğretmenlerinin eskiçağ tarihi ve eski türk tarihi öğretiminde karşılaştıkları sorunlar ve önerileri*. (Doktora tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.

EKLER

**EK 1. 2017 Tarihli Tarih Ders Kitabında Eskiçağ Tarihi Konuları İçinde Oluşturulan
“Tartışalım, Araştıralım, Sıra Sizde” Adlı Kutucuklar Örnekleri (s. 48-49)**

2. ÜNİTE

2.2. YERLEŞİK İNSAN VE MEDENİYET

TARTIŞALIM

“Medeniyet, milletlerarası ortak değerler seviyesine yükselen anlayış, davranış ve yaşama vasıtalarının bütünüdür. Bu ortak değerlerin kaynağı kültürlerdir.”

İbrahim Kafesoğlu

Medeniyet tanımında yer alan milletlerarası ortak değerlere örnekler veriniz?

Yerleşik yaşama ve medeniyete ait ilk yerleşim merkezleri yazıdan önceki dönemde görülmektedir. Anadolu’da Göbeklitepe, Çatalhöyük ve Çayönü gibi yerleşim yerleri bu dönemi aydınlatan önemli yaşam bölgeleridir.

Görsel 2.12
Göbeklitepe’deki (T) şekilli taşa örnek

Göbeklitepe, Şanlıurfa kent merkezinin 18 km kuzeydoğusunda, Örencik Köyü yakınlarındadır. Burada 1995 yılında Arkeolog Klaus Schmidt (Klaus Şimit) tarafından başlayan kazılar sonucunda insanlık ve uygarlık tarihini değiştirecek veriler bulunmuştur. Göbeklitepe’de konut özelliği taşımayan bu yapılar dinî ve ayinsel bir amaç taşıyordu. Günümüzden yaklaşık 12 bin yıl öncesine ait olan bu yapılar, merkezde ikiz (T) şeklinde dikili taş ile onu çevreleyen taşlar ve duvardan oluşmaktadır (Görsel 2.12). Her bir dikili taş en az 40-50 ton ağırlığında ve 4 ile 6 m uzunluğundadır.

Günümüze kadar keşfedilen en erken tarihli dinî mimarinin içerisinde yer alan Göbeklitepe’de; taş aletler, heykeller ve bitki kalıntıları bulunmuştur. İnsanoğlunun, tarım ve yerleşik hayattan sonra tapınaklar yaptığı şeklindeki yaygın görüş, Göbeklitepe’nin keşfiyle tartışmaya açılmıştır.

Anadolu’da yazıdan önceki dönemi en iyi yansıtan yerleşim alanlarından bir diğeri ise Konya’nın Çumra ilçesi yakınlarında bulunan Çatalhöyük yerleşkesidir (Görsel 2.13). J. Mellart (Melir) tarafından ortaya çıkarılan “kent” oldukça iyi korunmuş yapılar topluluğundan meydana gelmektedir.

Görsel 2.13: Çatalhöyük (Konya)

Çatalhöyük, Anadolu coğrafyasında 2.000 yıldan fazla bir zamanda köy yaşamından kentsel hayata geçişin önemli bir kanıtıdır. İlk yerleşim yerlerinden biri olması nedeniyle insanlık tarihi açısından büyük önem taşıyan Çatalhöyük’te ezme ve öğütme taşlarının bulunması, buradaki insanların kendi ekmek ihtiyaçlarını karşıladıklarını göstermektedir. Ayrıca köpek ve sığır burada evcilleştirilen hayvanlar arasındadır. Çatalhöyük, günümüzde “UNESCO Dünya Mirası” listesinde olan önemli bir yerdir.

ARAŞTIRALIM

Türkiye’den “UNESCO Dünya Mirası” listesine giren tarihi, arkeolojik ve coğrafi başka yerler var mıdır? Elde ettiğiniz görselleri sınıf panosunda paylaşınız.

Bu dönemin önemli yerleşim merkezlerinden biri de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Diyarbakır-Ergani ilçesi sınırlarındaki Çayönü'dür (Görsel 2.14). Yakınoğu'nun bilinen en büyük yerleşim merkezlerinden birisi olan Çayönü'nde yapılan kazılar sonucunda 8.000 m² alan açığa çıkarılmıştır. Çayönü Höyüğü'nde 1964 yılında Robert J. Braidwood (Rabirt J. Breydvud) ve Halet Çambel başkanlığında bir ekiple başlatılan kazılar farklı ekiplerle 1991 yılına kadar sürdürülmüştür.

Görsel 2.14: Çayönü (Diyarbakır)

Çayönü'nde, Yakınoğu'daki köy yerleşmelerinin ilk örneği görülmektedir. Çayönü, bugün oldukça fakir bitki örtüsüyle çevrili olmasına karşın günümüzden yaklaşık 10 bin yıl önce dere kenarında bereketli bir ovardı. Aynı zamanda zengin bitki örtüsü ve tahıl türünü barındıran Çayönü Ovası, avcılık için de ideal bir konumdaydı.

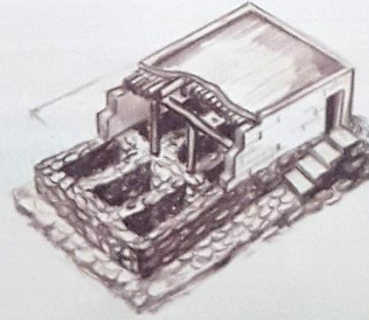
Akdeniz ırkına ait Çayönü toplumunda erkekler ortalama 170 cm, kadınlar ise 157 cm boyundaydı. Ortalama yaş 29-30 yıl arasında değişmekteydi. Buna karşın 60 yaşına kadar yaşamış nadir insanlar da bulunmaktaydı.

BİLİYOR MUSUNUZ?

Anadolu'da yuvarlak planlı kulübeler (Görsel 2.15), ızgara planlı konutlar (Görsel 2.16) gibi yapılarda ele geçen bulun-tular arasında obsidyen araçlara, insan ve hayvan heykel-ciklerine, bitki ve bitki tohumu kalıntılarına, az da olsa deniz kabuklarına rastlanmıştır.

Görsel 2.15: Yuvarlak planlı kulübe (Temsilî)

Görsel 2.16: Izgara planlı konut (Temsilî)

Bulunduğunuz bölgede veya bölgenizin yakınlarında yazıdan önceki döneme ait önemli yerleşim yerlerinin adlarını aşağıya yazınız.

SIRA SİZDE

EK 2. 2000 Tarihli Tarih Ders Kitabında Eskiçağ Tarihi Ünitesindeki Görseller Konusunda Bahsedilen Resim (s. 30)

Resim: 14 – Oğüst Mabedi (Ankara, M.Ö. II. yüzyıl)

Bu durumdan yararlanarak yönetimi ele geçiren Sezar, Yunan tipinde bir monarşi kurmak isteyince, cumhuriyetçiler tarafından öldürüldü (M.Ö. 44). Ancak cumhuriyetin yıkılması önlenemedi. İktidarı ele geçiren Sezar'ın yeğeni Oktavianus, ülkede huzur ve barışı sağladı. Senato, hizmetlerine karşılık onu imparator olarak tanıdı ve Augustus (kutsal) unvanını verdi. Böylece, imparatorluk dönemi başladı.

Roma'da, III. yüzyılda devlet yönetimi bozuldu. İç karışıklıklar ve dış saldırılar ülkeyi güç duruma düşürdü. Hristiyanlık, halk arasında yayılmaya başladı. Bu din, 313 yılında serbest bırakıldı ve 381'de Roma'nın resmî dini olarak kabul edildi. IV. yüzyılda her bakımdan gücünü ve birliğini yitiren Roma, 395 yılında Doğu (başkenti İstanbul) ve Batı (başkenti Roma) olmak üzere ikiye ayrıldı. Batı Roma, Kavimler Göçü sonunda 476 yılında yıkıldı. Doğu Roma

(Bizans) ise bütün Orta Çağ boyunca varlığını korudu ve 1453'de Osmanlı Devleti tarafından ortadan kaldırıldı.

Roma İmparatorluğu zamanında Anadolu, bayındır bir ülke hâline geldi. Bu dönemin Anadolu şehirleri kültürel açıdan Roma'dan geri kalmayan bir düzeye sahipti. Romalılar yaptıkları yollar ve köprüler ile Anadolu'da ulaşımı kolaylaştırdılar. Her kentte stadyumlar, tiyatrolar, belediye binaları, hamamlar, kütüphaneler ve agora denen büyük meydanlar yapıldı. Romalılar, Anadolu'ya yerleşmediler. Bu yüzden yerli kültürler yaşamaya devam etti. Kültürel birlik gerçekleştirilemedi.

Ülkemizde, Romalılardan kalma bazı yapı kalıntıları, su yolları, köprüler ve kemerler vardır. Bunların en önemlisi İstanbul'daki Valens su kemeri (Bozdoğan Kemer) ile Çemberlitaş; Ankara'da Oğüst Mabedi ile Roma Hamamı'dır. Ayrıca Ankara'da Ankara-Elmadag su yolu, Şehir Meclisi binası, hipodrom, tiyatro ve tapınakların yapıldığı bilinmektedir.

• **Bizans İmparatorluğu Dönemi:** Bizans, Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra, merkezi İstanbul olan Doğu Roma'nın adıdır.

On iki kral sülâlesinin hüküm sürdüğü Bizans, en parlak dönemini Justinianos (Justinien) zamanında yaşadı (527-565). Justinianos'un fetihleriyle devletin sınırları genişledi ve Akdeniz bir Bizans gölü hâline geldi. Justinianos, ülkesini bayındır bir hale getirdi. İstanbul'daki Aya-

Resim: 15 – Asur Kralı Asurnazirpal avlanırken (M.Ö. IX. yüzyıl)

EK 3. 2005 ve 2008 Tarihli Ders Kitaplarındaki Haritaların Görsellik Açısından Karşılaştırılması

2005 Tarihli Ders Kitabındaki Harita (s. 29)

2008 Tarihli Ders Kitabındaki Harita (s. 44)

EK 4. 2008 Tarihli Ders Kitabında Eskiçağ Tarihi Ünitesindeki Görsellerle İlgili Yer Alan Soru Örnekleri (s. 40-41-43)

1.KONU

TARİHİ ÇAĞLARA GİRİŞ

TEMEL KAVRAMLAR

YAZI
NEOLİTİK
ARKEOLOJİ
HÖYÜK
ÇAĞ
TUNÇ
PALEOLİTİK
MEZOLİTİK
KALKOLİTİK

düşünelim

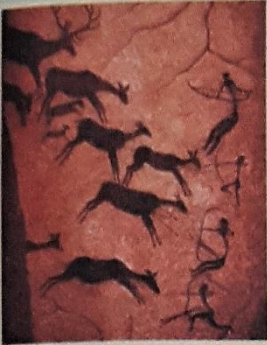
1. Yukarıdaki görsellerin her biri farklı tarihî döneme aittir. Buna göre çağların sınıflandırılmasında hangi ölçütler kullanılmış olabilir?
2. İbn-i Haldun'un yandaki sözüne göre çağ kavramıyla ilgili hangi yargılara ulaşılabilir?

"Çağların değişmesi ile millet ve toplumların tarih karşısındaki durumlarının da değişeceği gerçeğinin dikkatten kaçması tarihi değerlendirenken karşılaştığımız hatalardandır."

İbn-i Haldun, Mukaddime, C I, s.241.

yorumlayalım

Aşağıda Eski Taş Çağına ait görseller verilmiştir. Görsellerden hareketle bu dönem hakkında neler söylenebilir?

Duvar resimleri
Lasque Mağarası-Fransa

Paleolitik Döneme
ait taş aletler

Karain Mağarası-Antalya

EK 5. 2017 Tarihli Tarih Ders Kitabındaki Görsellerin Numaralandırılarak İlgili Olduğu Alanla İlişkilendirilmesi Örneği (s. 43)

KADİM DÜNYADA İNSAN

2.1. İNSANLIĞIN İLK İZLERİ

İlk insanlara ait izler nerelerde görülebilir?

TARTIŞALIM

İnsanın geçmişini, tabiatla mücadelesini, sosyal ilişkilerini ve inançlarını öğrenmek, geçmişten günümüze ulaşan izlerin incelenmesine bağlıdır. Bunun için yerleşim yerleri, konar-göçer yaşam alanları, tapınaklar, mezarlar ve doğal çevre araştırılır. Bu araştırma alanlarındaki buluntular sayesinde insanoğlunun geçmiş yaşamı hakkında çıkarımlar elde edilir.

Yazıdan önceki dönemin aydınlatılabilmesi için en önemli unsur arkeolojik araştırmalar sonucunda elde edilen araç ve gereçlerdir (Görsel 2.1). Buluntulardan elde edilen bilgiler, yazıdan önceki dönemin doğru okunabilmesinde oldukça önemlidir. İnsanın bu dönemde mağaralar, kerpiçten ilkel konutlar, taştan, kemikten, pişmiş kilden yapılmış aletler o döneme ayna tutar (Görsel 2.2).

Günümüzden yaklaşık 2,5 milyon yıl önce Dünya, buzullarla (Görsel 2.3) kaplı olduğu için insan yaşamına uygun değildi. Buzulların yavaş yavaş erimeye başlamasıyla birlikte özellikle kuzey yarım kürenin bazı alanlarında ılıman iklim kuşakları oluşmuştur. Bunun sonucunda doğal çevre insan yaşamına uygun hâle gelmiş ve ilk yerleşme ile ilgili hareketlilikler bu kuşakta görülmeye başlanmıştır. Bu yerleşimler günümüzden yaklaşık 12 bin yıl önce Anadolu'nun güney doğusunda ve Mezopotamya'da ortaya çıkmıştır. Bereketli Hilal (Harita 2.1) olarak da adlandırılan bu coğrafyada iklim giderek insan yaşamına uygun hâle gelmiş ve bu bölgede nüfus artmaya başlamıştır.

Görsel 2.1
Yontulmuş taş aletler

Görsel 2.2: Kil vazı

Görsel 2.3: Buzul

Harita 2.1: Bereketli Hilal

EK 6. 2021 Tarihli Ders Kitabındaki Eskiçağ Tarihi Ünitesinde Yer Alan Resimlerin Hangi Müzeye Ait Olduğunun Gösterilmesi (s. 29)

2.1. İNSANLIĞIN İLK İZLERİ

Yazıdan önceki dönemlerde insanlığa ait yaşam izleri neler olabilir?

TARTIŞALIM

İnsanın geçmişini, tabiatla mücadelesini, sosyal ilişkilerini ve inançlarını öğrenmek geçmişten günümüze ulaşan izlerin incelenmesine bağlıdır. Bunun için yerleşim yerleri, konar-göçer yaşam alanları, tapınaklar, mezarlar ve doğal çevre araştırılır. Bu araştırma alanlarındaki buluntular sayesinde insanoğlunun geçmiş yaşamı hakkında çıkarımlar elde edilir.

Yazıdan önceki dönemin aydınlatılabilmesi için en önemli unsur arkeolojik araştırmalar sonucunda elde edilen araç ve gereçlerdir (Görsel 2.1). Buluntulardan elde edilen bilgiler, yazıdan önceki dönemin doğru yorumlanabilmesinde oldukça önemlidir. İnsanlığın bu döneminde mağaralar, kerpiçten ilkel konutlar, taştan, kemikten, pişmiş kilden yapılmış aletler o döneme ayna tutar (Görsel 2.2).

Günümüzden yaklaşık 2,5 milyon yıl önce Dünya, buzullarla kaplı olduğu için insan yaşamına uygun değildir. Buzulların yavaş yavaş erimeye başlamasıyla birlikte özellikle kuzey yarım kürenin bazı alanlarında ılıman iklim kuşakları oluşmuştur. Bunun sonucunda doğal çevre insan yaşamına uygun hâle gelmiş ve ilk yerleşme ile ilgili hareketlilikler bu kuşakta görülmeye başlanmıştır. Bu yerleşimler günümüzden yaklaşık 12 bin yıl önce Anadolu'nun güneydoğusunda ve Mezopotamya'da ortaya çıkmıştır. Bereketli Hilal (Harita 2.1) olarak da adlandırılan bu coğrafyada iklim giderek insan yaşamına uygun hâle gelmiş ve bu bölgede nüfus artmaya başlamıştır.

Görsel 2.1
Yontulmuş taş aletler
(Antalya Müzesi)

Görsel 2.2
Toprak kap
(Mısır Nubia Müzesi)

Harita 2.1
Bereketli Hilal

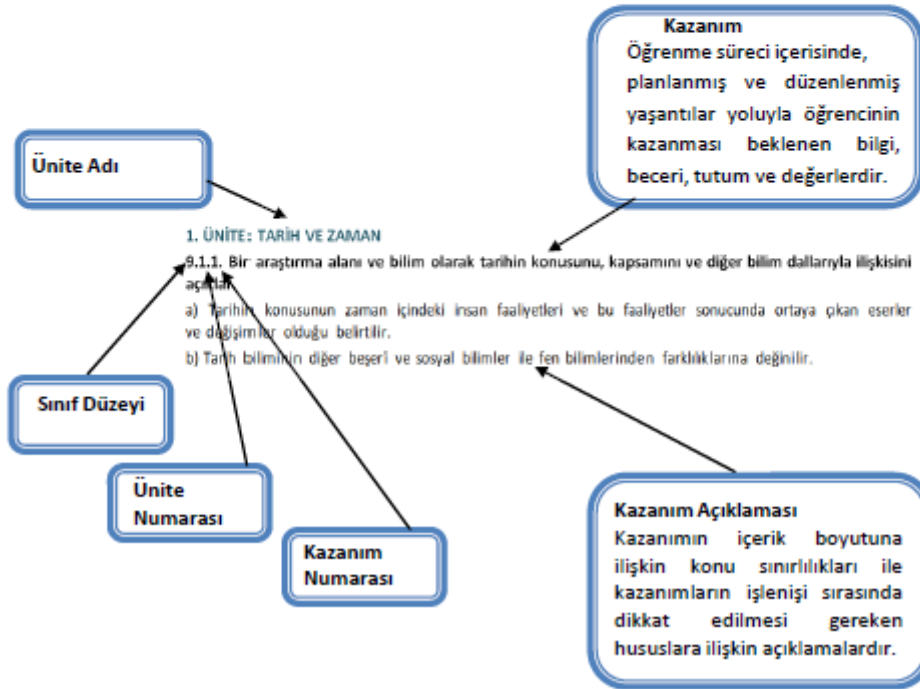
EK 7. Tarih Dersi Öğretim Programının Yapısı (s. 21) (2018)

TARİH DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI

3 TARİH DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI'NIN YAPISI

3.1. ÖĞRETİM PROGRAMININ YAPISI

Tarih Dersi Öğretim Programı'nın hazırlanmasında kronolojik ve tematik yaklaşımlar bir arada ele alınmıştır. Tarih Dersi Öğretim Programı'nın ünite yapısı şematik olarak aşağıda sunulmuştur:

EK 8. 2018 Tarihli Ders Kitabında Yer Alan 2. ve 3. Ünitelerdeki İçeriğin Kazanımlarla Uyumunun İncelenmesi

Görsel 2.3
İlk insanların hayat tarzı
(İllüstrasyon)

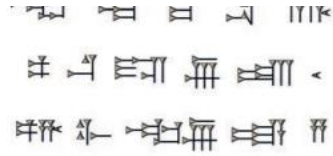
Yerleşik yaşam ve tarımsal üretim sonucunda daha kolay beslenme yollarının öğrenilmesi, nüfus artışına yol açmıştır. İnsanoğlunun, verimi yüksek tahılları seçmesi ve tahılların sulak bölgelerde ekilebileceğini anlaması, insanlık tarihinde ilk defa tarımsal üretime

dayanan bir ekonominin oluşumunu sağlamıştır. Örneğin Anadolu'daki birçok yerleşim bölgesinde yapılan kazı çalışmaları sonucunda MÖ 9.000'lerden itibaren üreticiliğin başladığı görülmektedir. Çayönü Höyüğü (Diyarbakır) ve Cafer Höyük (Malatya) yerleşkelerinde dünyanın en eski buğday türlerinden birisi olan "Emmer evcil buğdayı"nın bulunması buna örneklerdir. Ayrıca MÖ 8.500'lerde Urfa ve Diyarbakır çevresinde buğday tarımının başlamış olması, tahılın ana vatanının Anadolu olduğunu ortaya koymaktadır.

TARTIŞALIM

Tarımın başlamasıyla insan hayatında ne gibi değişiklikler yaşanmıştır?

9.2.1. numaralı kazanım ile ilgili metin örneği (Kapar vd., 2018, s. 30)

Görsel 2.16
Çivi yazısı

Yazılı Kültürün Başlaması

Yazının icadı, tarihî devirlerin başlangıcı kabul edilir. İnsanoğlu yazı sayesinde birikimlerini, nesilden nesile sağlıklı bir şekilde aktararak günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Zamanla yönetim alanında da kullanılan yazı; antlaşmalar, yazışmalar, yasalar, yıllıklar, savaş hikâyeleri biçiminde gelişmiştir. Böylece insanoğlu yazının icadından günümüze kadar olan süreçte her alanda önemli gelişme kaydetmiştir.

36

9.2.2. numaralı kazanım ile ilgili metin örneği (Kapar vd., 2018, s. 36)

İran Medeniyeti

Geniş topraklara sahip Persler, satraplık denilen eyalet sistemini oluşturmuşlardır. Gelişmiş bir posta teşkilatı kuran Persler, Sardes'ten başlayıp başkentleri Sus'a kadar uzanan Kral Yolu'nu yapmışlardır (Harita 2.2).

Hint Medeniyeti

Hint medeniyetinde, matematikçiler sıfırı ilk defa kullanmıştır. Fakat sıfırı sayı olarak kabul etmemişlerdir. Sayı sistemindeki bu erken tarihli gelişme, aritmetiğin gelişim hızını etkilemiştir.

Çin Medeniyeti

Çinliler; barut, pusula, kâğıt ve matbaayı icat etmiştir. Galileo'dan (Galileo) önce güneş lekeleri konusunda bilgi vermiştir. Günümüzde de kullanılan geleneksel tıbbın tedavi yöntemleri olan masaj ve akupunkturu kullanmışlardır.

Harita 2.2
İlk Çağ'da İran, Hint ve Çin medeniyetleri

Harita 2.3
İlk Çağ'da Mezopotamya medeniyetleri

9.2.3. numaralı kazanım ile ilgili metin örneği (Kapar vd., 2018, s. 41)

Toplulukların Yeni Coğrafyalara Hareketleri

Geçmişten günümüze insanoğlu, zorunluluklar nedeniyle veya istediği yaşam koşullarına ulaşmak için yaşadığı yerleşim yerlerinden ayrılarak yeni yerler bulma gayreti göstermiştir. Tarihin her döneminde yaşanan ve toplumsal hayatın her aşamasında görülen bu göç hareketleri, insanlık tarihinin seyrini derinden etkilemiştir. Zaman içerisinde artan veya azalan bir seyir takip eden göçlerin gerçekleşme nedenleri farklılıklar göstermektedir. Yerleşim yerleri ve iklimdeki değişikliklere bağlı geçim sıkıntısının yaşanmaya başlanması, politik değişiklikler, inanç gruplarının baskı altına alınması gibi gelişmeler; göçlerin siyasi, ekonomik, dinî ve coğrafi nedenlerini oluşturur.

Ege Göçleri, "Deniz Kavimleri Hareketi" olarak da ifade edilmiş, MÖ XIII. yüzyıl sonları ile MÖ XII. yüzyıl başlarında iki aşamada yaşanmıştır. Göçleri gerçekleştiren toplumlar genellikle Ege ve Akdeniz'deki adalardan geldiği için tarihçiler bu göçlere Ege Göçleri ismini vermiştir (Görsel 2.26). Bu göçler

ilk olarak Yunanistan'dan başlamıştır. Yunanistan'ın dağlık bir coğrafyaya sahip olması, tarım alanlarının yetersizliği, nüfus artışı ve kıtlığın yaşanması bu göçlerin nedenlerin-

9.2.4. numaralı kazanım ile ilgili metin örneği (Kapar vd., 2018, s. 44)

İlk Devletlerde Gücün Meşruiyet Kaynağı

İlk Çağ'ın başından itibaren Mezopotamya, Mısır, Anadolu gibi bölgelerde geniş alanlara hükmeden güçlü siyasi oluşumlar ortaya çıkmıştır. Bu siyasi oluşumların çoğu monarşi ile yönetilmiştir. Krallar, yönetimdeki meşruluğunu yani güçlerini dinden almıştır. Bu nedenle ilk devletlerde gücün meşruiyet kaynağı tanrısaldır.

Anadolu'da MÖ 1700'lerde kurulan Hititlerde kralların, gücünü tanrıdan aldığına inanılır ve emirleri tanrının emriymiş gibi görülürdü (Görsel 2.36). Fakat krallar kendilerini tanrı olarak görmezlerdi. Bu yüzden Hititlerin yönetimi dine dayalı

Görsel 2.36
Hitit Tanrı heykeli
(British Museum, İngiltere)

9.2.5. numaralı kazanım ile ilgili metin örneği (Kapar vd., 2018, s. 49)

Yazının icadıyla birlikte yazılı hâle gelen hukuk kurallarının ilk örnekleri Sümerlerde görülür. Sümer Kralı Urkagina, kötü idare sebebiyle meydana gelen yolsuzlukları, halkın huzursuzluğunu ve hoşnutsuzluğunu gidermek için bir adaletname hazırlamıştır. Urkagina, yaptığı kanunlarda önceki yöneticilerin rahiplerle birleşerek halkı sömürdüğünü ifade etmiştir. Yaptığı düzenlemelerle de daha çok borç affı gibi konuları işlemiş ve halkı rahatlatmaya çalışmıştır (Görsel 2.43).

Urkagina Kanunları'ndan sonra Mezopotamya'da başka kanunlar da yapılmıştır. Bu kanunlar içerisinde Babil Kralı Hammurabi'nin yaptığı kanunlar önemli bir yere sahiptir. Her ne kadar Hammurabi kendini adaletin kralı olarak ifade etse de kanunlarını Tanrı Şamaş'ın önünde durduğu bir stelin alt kısmına yazdırmıştır. Bu stelde zayıfların ve öksüzlerin koruyucusu, Tanrı adına ülkeyi yöneten, adil ve insancıl hükümdar

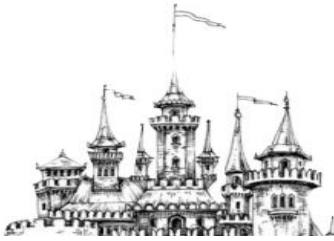

9.2.6. numaralı kazanım ile ilgili metin örneği (Kapar vd., 2018, s. 57)

MS 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun; Batı ve Doğu Roma olmak üzere ikiye ayrılması, Avrupa'da büyük siyasi gelişmelere sebep olmuştur. Batı Roma İmparatorluğu'nun 476'da yıkılmasından sonra Avrupa'nın sosyo-ekonomik ve kurumsal yapısında büyük değişiklikler yaşanmıştır. Roma İmparatorluğu'nun eski gücünü kaybettiği ve özellikle de bireyleri korumakta yetersiz kaldığı bu dönemde, Avrupa'da feodal siyasi yapılar ortaya çıkmıştır. Bu tarihten itibaren Germen kabileleri kendi devletlerini kurarak bugünkü Avrupa devletlerinin temellerini atmıştır. Avrupa'da Frank, Vizigot, Ostrogot, Sakson gibi Germen krallıkları kurulmuş ve bu krallıklar; siyasi üstünlüğü ele almıştır. Bu durum, Avrupa'nın güçlü bir devlet otoritesinden yoksun kalmasına, büyük bir karmaşaya sürüklenmesine sebep olmuştur.

Orta Çağ Avrupası'nda siyasi yapıyı şekillendiren ve bu döneme damgasını vuran sistem "feodalizm" olmuştur. Bu sisteme göre siyasi güç; krala ait olup kral, siyasi otoritesini mutlak sadakat koşuluyla ve kontrollü olarak derebeyleriyle paylaşmıştır.

Feodalizm

Feodal sistem; merkezî iktidarın yok olduğu, karışıklıkların ve güvensizliklerin yerleştiği, ticaretin neredeyse durduğu, kent yaşamının önemini yitirdiği bir ortamda ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler Avrupa'da ortaya çıktığı için feodalizm evrensel değil Batı toplumlarına özgü olarak kabul edilmektedir.

Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılma sürecine girmesiyle kıtlık ve savaş korkusu halkın can ve mal güvenliği endişesine kapılmasına neden oldu. Bundan sonra halk yaşadıkları bölgelerin büyük malikânelere (Görsel 3.2) sahip lordlarına sığınmaya başladı. Feodalite güçlü lordların egemen güç kabul edildiği, zayıfların kendilerini efendilerine emanet ederek karşılığında sadakatle hizmet sözü verdikleri bir toplum yapısıdır.

9.3.1. numaralı kazanım ile ilgili metin örneği (Kapar vd., 2018, s. 68).

Görsel 3.6
Karlstejn Kalesi (Çekya)

Orta Çağ Avrupası'ndaki feodalite sisteminde, aynı vergiler devam etmekle birlikte ordunun ihtiyaçları etrafı surlarla çevrili kalelerde yaşayan

feodal beyler tarafından karşılanmıştır (Görsel 3.6). XIII. yüzyıldan itibaren devletler, giderlerini karşılayamadığı için düzenli vergilendirme uygulamasına başlamıştır. Zamanla para ekonomisinin gelişmesi vergilerin alınmasını kolaylaştırmıştır.

Batı ve Orta Avrupa ülkelerinde toprak sahibi olan senyörün; siyasi, ekonomik, hukuki ve askerî haklara sahip olduğu ve temeli toprak köleliğine dayanan toplum düzenine "feodalizm" denmektedir. Feodalizmde askerî ve mali hâkimiyetin devlete ait olması gerekirken bu haklara senyörler sahip olmuştur. Senyörler, kendisinin ve malikâne sınırları içerisinde bulunanların güvenliğini sağlamak zorundadır. Köleler, serfler ve hür köylüler, korunma ve adalet karşılığında senyörlere mal ve hizmet üretmekle yükümlüdür.

ARAŞTIRALIM

Orta Çağ Avrupası'nda feodalite egemenken Osmanlı Devleti'nde uygulanan toprak sisteminin özellikleri nelerdir? Bir slayt hazırlayarak sınıfta sunum yapınız.

9.3.2. numaralı kazanım ile ilgili metin örneği (Kapar vd., 2018, s. 74).

Yerleşik ve Konar-göçerler Arasındaki Savaşlar

Yerleşik topluluklar üretimde, konar-göçer topluluklar ise askerlik alanında birbirlerine karşı üstünlük kurmuştu. Başlıca geçim kaynağı hayvancılık olan konar-göçer toplulukların ekonomileri, ihtiyaçlarını karşılamada yetersizdi. Bu nedenle konar-göçer topluluklar ya yerleşik topluluklarla ticaret yoluyla mal değişikliği yapmak ya da savaş yoluyla yerleşik toplulukların mallarına sahip olmak istemiştir.

CEVAPLAYALIM

Yerleşik ve konar-göçer toplumlar arasındaki ilişkileri belirleyen unsurlar nelerdir?

Savaşlar tarih boyunca; tarafların amacı, silahları (Görsel 3.13) ve sosyo-ekonomik durumlarına göre birbirlerinden farklılık göstermiştir. Konar-göçer topluluklar dışa açık ve savaşçı bir yaşam biçimine sahipken yerleşik topluluklar bunun tam tersine dışa kapalı ve barışçı bir yaşam biçimini benimsemiştir.

9.3.3. numaralı kazanım ile ilgili metin örneği (Kapar vd., 2018, s. 82)

12 Levha Kanunları

- Bir kimse, kendisine borçlu olan kişiyi hâkim (majistra) önüne götürürse ve borçlu borcunu ödeyemezse muayyen şekillere riâyet ederek ona el koyar, evine götürür ve zincire vurur. Muayyen zaman içinde yine ödeyemezse öldürebilir veya köle olarak satabilir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

- Madde 4- Hiç kimse kölelik veya kulluk altında bulundurulamaz, kölelik ve köle ticareti her türlü biçimde yasaktır.
- Madde 5- Hiç kimseye işkence yapılamaz, zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı davranışlarda bulunulamaz ve ceza verilemez.

Görsel 3.15
Doğu Roma parası üzerinde Justinianus

527-565 yılları arasında Doğu Roma İmparatoru olan Justinianus (Görsel 3.15), On İki Levha Kanunları başta olmak üzere Roma kanunlarını toplayarak çağın ve toplumun ihtiyaçlarına uygun bir şekilde yeniden düzenlemiştir. Justinianus Kanunları madde madde yazılmamış, belli olaylar için verilmiş somut örneklerle kanun maddeleri anlatılmıştır. Bu kanunlarla hukuk kurallarında ilk defa kamu ve özel hukuk ayrımı yapılmıştır. Özellikle aile, kişi ve miras hukuku konularındaki düzenlemeler, günümüz medeni hukukunun temelini teşkil etmektedir.

9.3.4. numaralı kazanım ile ilgili metin örneği (Kapar vd., 2018, s. 83)

EK 9. 2018 Tarihli Ders Kitabında Yer Alan 2. ve 3. Ünitelerdeki Etkinliklerin Kazanımlarla Uyumunun İncelenmesi

Çatalhöyük Kazıları

Çatalhöyük'te 2013'te yapılan kazılar, höyüğün en önemli buluntularını açığa çıkarmıştır. Bunlar, bir gömütten çıkartılan kendirden yapılmış bir kumaş parçası kalıntısı ve kafatasını örten ahşap bir kalıntıdır. Bu binadaki kalıntılar karbonlaştıkları için çok iyi bir şekilde korunmuştur. Batı duvarına yerleştirilmiş olarak bulunan öküz kafası ve boynuzlarıyla bir sekinin üzerine yerleştirilen boynuzlar, bunlardan en önemlileridir. Binada bulunan seki kaldırıldığında altından daha küçük bir seki daha çıkmış ve bu sekinin üzerinde yaban koyunu boynuzları bulunmuştur.

"Çatal Newsletter #23"ten düzenlenmiştir.

Görsel 2.4
Megaron tipi ev çizimi

YORUMLAYALIM

Yazıdan önceki dönemde Çatalhöyük'te yaşayan insanların faaliyetleri hakkında neler söylenebilir?

9.2.1. numaralı kazanımla ilgili etkinlik örneği (Kapar vd., 2018, s. 31).

Okullar

Yazının kesintisiz bir biçimde devam etmesi, tapınak ve kral-
lıkların yazıcı yetiştirmek için kurdukları okullarla mümkün
olmuştur. Sümerlerde, okullara "Tablet Evi" adı verilmekteydi.
Okuma yazma öğrenmek isteyen öğrenciler bu okulda kil par-
çaları üzerine aynı heceleri tekrar tekrar yazarak yazı yazmayı
öğrenmeye çalışırdı.

Kazı çalışmaları sırasında öğrencilere ait çalışma tablet-
leri bulunmuştur. Sümer okullarında öğretim ve eğitim
metotları hakkında bilgi veren okul tabletleri serisinden
bir metin şu şekilde tercüme edilmiştir:

- Tablet evinin oğlu, günlerden beri nereye gidiyorsun?
- Tablet evine gidiyorum.
- Tablet evinde ne yapıyorsun?
- Tabletimi okuyor, kahvaltımı yiyorum.
- Tablet evi kapandıktan sonra eve giderim.

Sümerler, öğretmene tablet evinin babası, öğrenciye
ise tablet evinin oğlu demiş ve okulu bir aile ocağı gibi kabul
etmiştir. Böylece Sümerler, yalnız yazıyı icat etmekle kalmamış,
onun öğretilmesi ve yayılması için de çalışmıştır.

Füruzan Kınal, "Çivi Yazısının Doğuşu ve Gelişmesi", s.8-9'dan
düzenlenmiştir.

Görsel 2.17
Hiyeroglif

YORUMLAYALIM

Sümerler'in yazıyı icat etmesi insanlık tarihinde ne gibi
değişikliklere neden olmuştur?

9.2.2. numaralı kazanımla ilgili etkinlik örneği (Kapar vd., 2018, s. 37).

GAZİ GELECEKTİR..